

สถาบันพระปกเกล้า

สถาบันสันติศึกษา
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

มูลนิธิความร่วมมือสันติภาพ
Peace Resource Collaborative Foundation

วาระ — เพื่อ — สันติภาพ

ถอดบทเรียนข้อเสนอการสร้างสันติภาพ
จากภาคประชาสังคมชายแดนใต้

รุ่งรวี เวลิมศรีภิญโญรัช | รัฎฐิ์ศว์ เอื้อประชาณนท์ | อิมรอน ชาาหะ | ทอนีติะ สะรี

วาระเพื่อสันติภาพ : ถอดบทเรียนข้อเสนอ การสร้างสันติภาพจากภาคประชาสังคมชายแดนใต้

โดย รุ่งรวี เฉลิมศรีภิญโญรัช รัฐวิศว์ เอื้อประชนานนท์
อัมรอน ชาเมาะ และ กอนิติยะ สะรี

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

วาระเพื่อสันติภาพ : ถอดบทเรียนข้อเสนอการสร้างสันติภาพ

จากภาคประชาสังคมชายแดนใต้. -- กรุงเทพฯ :

สถาบันพระปกเกล้า, 2569.

159 หน้า

1. การสร้างสันติภาพ -- ไทย (ภาคใต้).

2. ความขัดแย้งในสังคม -- ไทย (ภาคใต้).

l. รุ่งรวี เฉลิมศรีภิญโญรัช. ll. ชื่อเรื่อง.

303.66

ISBN 978-616-476-475-0

รหัสสิ่งพิมพ์ของสถาบัน สสร.69-08-00.0 (ebook)

พิมพ์ครั้งที่ 1 2569

จัดทำโดย

สถาบันพระปกเกล้า

ศูนย์ราชการเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา

อาคารรัฐประศาสนภักดีชั้น 5 (โซนทิศใต้)

เลขที่ 120 หมู่ 3 ถนนแจ้งวัฒนะ แขวงทุ่งสองห้อง

เขตหลักสี่ กรุงเทพฯ 10210

<http://www.kpi.ac.th>

โทรศัพท์ 0-2141-9600 โทรสาร 0-2143-8181

ขออุทิศหนังสือเล่มนี้แด่ Dr. Norbert Ropers
ผู้อุทิศทุ่มเทให้กับการสร้างสันติภาพในชายแดนใต้
และโลกใบนี้

คำนำสถาบันพระปกเกล้า

สถาบันพระปกเกล้า ในฐานะสถาบันทางวิชาการภายใต้การกำกับของ ประธานรัฐสภา ตระหนักถึงความสำคัญของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข โดยยึดมั่นในสันติวิธีและธรรมาภิบาล หนังสือเรื่อง “วาระเพื่อสันติภาพ : ถอดบทเรียนข้อเสนอการสร้างสันติภาพจากภาค ประชาสังคมชายแดนใต้” ซึ่งเขียนโดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. รุ่งรวี เฉลิมศรีภิญโญรัช และคณะ เป็นหนังสือที่ถอดบทเรียนของภาคประชาสังคมต่อกระบวนการสันติภาพ ซึ่งบริบทจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นพื้นที่ที่มีพลวัตทางประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม และการเมืองที่ซับซ้อน ความพยายามในการแสวงหาสันติภาพตลอดหลาย ทศวรรษที่ผ่านมา จึงมีอาชญากรรมเพียงมาตรการด้านความมั่นคงหรือการบริหารจัดการ โดยภาครัฐเท่านั้น หากแต่จำเป็นต้องอาศัย “กระบวนการมีส่วนร่วม” ของทุกภาคส่วน โดยเฉพาะภาคประชาสังคม

หนังสือ “วาระเพื่อสันติภาพ : ถอดบทเรียนข้อเสนอการสร้างสันติภาพจากภาค ประชาสังคมชายแดนใต้” เล่มนี้ นับเป็นผลงานทางวิชาการที่มีคุณค่าอย่างยิ่ง เพราะมิได้เพียงรวบรวมข้อเสนอเชิงนโยบายจากองค์กรภาคประชาสังคมในพื้นที่ เท่านั้น แต่ยังได้สังเคราะห์พัฒนาการของกระบวนการพูดคุยสันติภาพ วิเคราะห์จุดร่วม และจุดต่างของข้อเสนอจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลากหลายกลุ่ม ตลอดจนชี้ให้เห็น ความสำคัญของ “การปรึกษาหารือสาธารณะ” ในฐานะกลไกสำคัญของการสร้าง สันติภาพที่ยั่งยืน

สถาบันพระปกเกล้าในฐานะสถาบันที่เป็น “คลังสมองของชาติด้านนิติบัญญัติ” ขอขอบคุณผู้เขียนที่ได้สร้างสรรค์ผลงานชิ้นนี้ และผู้ที่มีส่วนร่วมทุกท่านที่ทำให้งานสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์ต่อวงวิชาการ ผู้กำหนดนโยบาย นักวิชาการ ภาคประชาสังคม ตลอดจนประชาชนทั่วไป ในการร่วมกันขับเคลื่อนกระบวนการสันติภาพในจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย และสร้างอนาคตร่วมกันบนพื้นฐานของความเข้าใจ ความเป็นธรรม และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

(รองศาสตราจารย์ ดร.อิสระ เสรีวัฒนวุฒิ)

เลขาธิการสถาบันพระปกเกล้า

คำนำผู้เขียน

ความคิดในการท้าวักยนี้ได้ออกตัวขึ้นประมาณช่วงต้นปี 2566 หลังจากที่คณะพูดคุยเพื่อสันติสุขจังหวัดชายแดนภาคใต้และกลุ่มป็อาร์เอ็นได้เห็นชอบร่วมกันในเอกสาร “หลักการทั่วไปว่าด้วยกระบวนการพูดคุยเพื่อสันติสุข” (General Principles of the Peace Dialogue Process, GP” ในวันที่ 31 มีนาคม 2565 ข้อตกลงดังกล่าวนี้ว่าเป็นหมุดหมายที่สำคัญในการพูดคุยสันติภาพชายแดนใต้ ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการ คือ 1) การลดความรุนแรง 2) การปรึกษาหารือสาธารณะ 3) การแสวงหาทางออกทางการเมือง การรวมเอาการปรึกษาหารือสาธารณะเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการพูดคุยสันติภาพนับเป็นประเด็นสำคัญที่จะสร้างความมั่นใจว่าการพูดคุยสันติภาพนี้จะมีใช้เรื่องระหว่างรัฐบาลกับกลุ่มติดอาวุธหรือผู้เห็นต่างจากรัฐเท่านั้น แต่จะเป็นกระบวนการที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วนจะได้มีโอกาสส่งเสียงและแสดงความคิดเห็นของตนว่าต้องการเห็นอนาคตชายแดนใต้เป็นเช่นไร

ในรอบกว่าหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมา องค์กรภาคประชาสังคมในชายแดนใต้ได้นำเสนอข้อเสนอเชิงนโยบายต่อสาธารณะเป็นจำนวนไม่น้อยต่างกรรมต่างวาระ คณะวิจัยมีความเห็นว่าหากรัฐบาลจะดำเนินการเรื่องการปรึกษาหารือสาธารณะ ไม่ควรจะเริ่มต้นจากศูนย์ แต่ควรจะได้นำเอาบทเรียนและองค์ความรู้ที่ได้มีการผลิตและนำเสนอมาก่อนหน้านี้นี้มาเป็นฐานในการคิดต่อ เพื่อให้การดำเนินการปรึกษาหารือสาธารณะทำได้อย่างรวดเร็ว มีประสิทธิภาพและครอบคลุมมากขึ้น รายงานวิจัยเรื่อง “วาระเพื่อสันติภาพ : ถอดบทเรียนข้อเสนอการสร้างสันติภาพจากภาคประชาสังคมชายแดนใต้” จึงได้ทำการรวบรวมและศึกษาข้อเสนอแนะจากภาคประชาสังคมเกี่ยวกับการสร้างสันติภาพในจังหวัดชายแดนภาคใต้ นับตั้งแต่มีการพูดคุยสันติภาพอย่างเป็นทางการเกิดขึ้นในปี 2556 โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับข้อเสนอแนะ

เงินนโยบายที่มาจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลากหลายกลุ่ม เพื่อนำไปใช้ในการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการสันติภาพและสนับสนุนการแสวงหาทางออกทางการเมืองด้วยสันติวิธี

เนื้อหาส่วนใหญ่ของหนังสือเล่มนี้ได้รับการตีพิมพ์ทั้งในรูปแบบหนังสือและ e-book ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2567 ภายใต้ชื่อ “วาระเพื่อสันติภาพ : ทบทวนข้อเสนอจากภาคประชาสังคมต่อการสร้างสันติภาพในชายแดนใต้” ซึ่งจัดพิมพ์โดยสถาบันสันติศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ สำหรับการตีพิมพ์ในครั้งนี้ หนังสือได้ผ่านกระบวนการพิจารณาโดยผู้ทรงคุณวุฒิสามท่าน ซึ่งได้กรุณาให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะเป็นประโยชน์ยิ่งต่อการปรับปรุงเนื้อหา ในหนังสือฉบับนี้ได้มีการปรับชื่อเรื่อง พร้อมทั้งเพิ่มเติมเนื้อหาให้มีความครอบคลุม รอบด้านและทันสมัยสอดคล้องกับพัฒนาการที่เกิดขึ้นในระยะหลัง นับตั้งแต่มีการจัดทำข้อตกลงเรื่องหลักการทั่วไปว่าด้วยกระบวนการพูดคุยเพื่อสันติสุขอีกด้วย

แม้ว่าจะมีองค์กรภาคประชาสังคมบางส่วนริเริ่มจัดการปรึกษาหารือสาธารณะขึ้นเอง แต่การปรึกษาหารือสาธารณะในรูปแบบทางการที่ดำเนินการโดยคณะพูดคุยฯ ยังไม่เกิดขึ้น ในช่วงปี พ.ศ. 2567-2568 แนวทางการพูดคุยสันติภาพเผชิญกระแสวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวางและการพูดคุยได้หยุดชะงักลงเป็นเวลาหนึ่งปี ในช่วงที่นางสาวแพทองธาร ชินวัตร ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี อย่างไรก็ตาม นักวิเคราะห์และผู้สังเกตการณ์สถานการณ์ในชายแดนภาคใต้ส่วนใหญ่ยังคงเห็นพ้องต้องกันว่าความขัดแย้งรุนแรงจำเป็นต้องยุติโดยผ่านกระบวนการเจรจา ต่อมาเมื่อนายอนุทิน ชาญวีรกูล เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ภายใต้รัฐบาลเสียงข้างน้อยในเดือนกันยายน พ.ศ. 2568 ก็ได้มีการแต่งตั้งพลเอกสมศักดิ์ รุ่งสิตาเป็นหัวหน้าคณะพูดคุยเพื่อสันติสุขคนใหม่ วาระเรื่องการปรึกษาหารือสาธารณะได้กลับเข้ามาเป็นประเด็นหารือระหว่างคู่พูดคุยอีกครั้งหนึ่ง และภายหลังจากที่พรรคภูมิใจไทยชนะการเลือกตั้งและกลับเข้ามาบริหาร

ประเทศอีกครั้งหนึ่งก็ได้มีการแต่งตั้งนายฐนัตต์ สุวรรณานนท์ ผู้อำนวยการสำนักข่าวกรองแห่งชาติ เป็นหัวหน้าการพูดคุยสันติสุขจังหวัดชายแดนภาคใต้คนใหม่ในเดือนเมษายน 2569 เรื่องการปรึกษาหารือสาธารณะก็ยังคงเป็นประเด็นซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการพูดคุยสันติภาพ อาจกล่าวได้ว่าการพูดคุยในยุครัฐบาลอนุทินในครั้งนี้ น่าจะเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญอีกครั้งหนึ่งของความพยายามในการขับเคลื่อนการพูดคุยสันติภาพให้บรรลุผลอย่างเป็นรูปธรรม

ผู้เขียนเชื่อว่าหนังสือเล่มนี้จะเป็นฐานความคิดสำคัญที่สามารถนำไปต่อยอดในการจัดกระบวนการปรึกษาหารือสาธารณะและพัฒนาประสิทธิภาพของการพูดคุยสันติภาพ เพื่อมุ่งสู่การแสวงหาทางออกทางการเมืองร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากหลากหลายฝ่าย อันจะนำไปสู่การสร้างสันติภาพที่ยั่งยืนให้เกิดขึ้นในพื้นที่ชายแดนใต้

รุ่งรวี เฉลิมศรีภิญโญรัช
รัฐวิศว์ เอื้อประชาชนนท์
อิมรอน ชาเหาะ
กอนิตะ สระรี

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยนี้เป็นความร่วมมือระหว่างบุคลากรของสถาบันสันติศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์และมูลนิธิความร่วมมือสันติภาพ ผู้เขียนขอขอบคุณสมาชิกภาคประชาสังคมทั้ง 17 องค์กร/เครือข่ายที่ได้สละเวลาในการค้นหาและแบ่งปันรายงาน แลกเปลี่ยนและเอกสารต่าง ๆ ที่ทางองค์กรและเครือข่ายได้จัดทำขึ้นตลอดหลายปีที่ผ่านมา รวมถึงการให้สัมภาษณ์เพื่อให้ข้อมูลมีความสมบูรณ์และครบถ้วนมากขึ้น

นอกจากนี้ เพื่อนนักวิชาการด้านสันติศึกษาและสมาชิกขององค์กรภาคประชาสังคมหลายท่านยังได้กรุณาสละเวลามาเข้าร่วมการสัมมนาเชิงปฏิบัติการในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2567 เพื่อรับฟังร่างรายงานและให้ข้อเสนอแนะอันเป็นประโยชน์ต่อการปรับปรุงเนื้อหา ซึ่งคณะผู้เขียนไม่อาจเอ่ยนามได้ครบถ้วนในที่นี้ ทั้งนี้คณะวิจัยขอขอบคุณทุก ๆ ท่านสำหรับข้อมูลและข้อคิดเห็นต่าง ๆ ที่คณะวิจัยได้นำมาศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์เป็นหนังสือฉบับนี้ ซึ่งคณะวิจัยเชื่อว่าจะเป็นประโยชน์ไม่มากนักน้อยต่อการขับเคลื่อนกระบวนการสันติภาพให้บรรลุผลอย่างเป็นรูปธรรมในอนาคต คณะวิจัยขอขอบคุณคุณคุณอัญชลี หมดเลียด เจ้าหน้าที่การเงินของมูลนิธิความร่วมมือสันติภาพที่ได้ช่วยดูแลเรื่องการเงินและการประสานงานต่าง ๆ ของโครงการวิจัยอย่างดียิ่ง และคุณธีรเมธีศวร เหลืองอุบล ที่ช่วยพิสูจน์อักษรและดำเนินการในขั้นตอนการจัดเตรียมต้นฉบับหนังสือ

นอกจากนี้ คณะผู้วิจัยขอขอบคุณทางสถาบันสันติศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ที่ได้ให้การสนับสนุนการดำเนินโครงการวิจัยนี้มาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะรองศาสตราจารย์ ดร. บุซบง ชัยเจริญวัฒน์ ซึ่งดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการสถาบันสันติศึกษา ในช่วงที่โครงการวิจัยกำลังดำเนินอยู่ รวมทั้งผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ศรีสมภพ จิตรภิมย์ศรี และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กุสุมา ภูใหญ่ ที่ได้เข้าร่วมในการสัมมนาเชิงปฏิบัติการและให้ความเห็นอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการพัฒนางานวิจัย คณะผู้เขียนขอขอบคุณ

Dr. Norbert Ropers ตลอดจนคุณเมธัส อนุวัตรอุดม และคุณจุฬารัตน์ ดำรงวิถีธรรม ที่ได้มีส่วนร่วมในการหารือและให้ข้อเสนอแนะในช่วงเริ่มต้นของโครงการวิจัยนี้ Dr. Ropers หรือที่หลายคนเรียกด้วยความสนิทสนมว่า “แบนอร์” ผู้ล่ำลับ ซึ่งเป็นอดีตนักวิจัยอาวุโสของมูลนิธิเบิร์กฮอฟ (ประเทศเยอรมนี) และอดีตผู้อำนวยการมูลนิธิความร่วมมือสันติภาพเป็นหนึ่งในบุคคลผู้มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนและสร้างแรงบันดาลใจในการทำงานเพื่อสันติภาพของผู้คนจำนวนมากในพื้นที่ชายแดนใต้ตลอดกว่าทศวรรษที่ผ่านมา ความมุ่งมั่นและคุณูปการจากงานที่เขาได้ทำไว้อย่างคงเป็นที่ยึดจำและมีความหมายอย่างยิ่งต่อการสร้างสันติภาพในพื้นที่แห่งนี้

ทั้งนี้ คณะผู้เขียนขอขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กุสุมา ในบทบาทของผู้อำนวยการสถาบันสันติศึกษา ซึ่งได้ดำรงตำแหน่งนี้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2567 เป็นต้นมาที่ได้ให้การสนับสนุนการพัฒนาหนังสือเล่มนี้เป็นอย่างยิ่ง โดยสถาบันสันติศึกษาได้ดำเนินการแต่งตั้งผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อพิจารณาคุณภาพหนังสือเล่มนี้ในช่วงต้นปี พ.ศ. 2569 คณะผู้เขียนขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิทั้งสามท่าน ซึ่งมีได้เปิดเผยนามเป็นอย่างสูงที่กรุณาสละเวลาในการให้ความเห็นอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการปรับปรุงหนังสือให้มีความถูกต้องครบถ้วนและครอบคลุมมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม หากหนังสือเล่มนี้ยังมีข้อผิดพลาดหรือข้อบกพร่องประการใด คณะผู้วิจัยขอน้อมรับไว้เป็นความรับผิดชอบแต่เพียงผู้เดียว

ท้ายที่สุดนี้ ทางคณะผู้วิจัยขอขอบคุณทางสถาบันพระปกเกล้า โดยเฉพาะ รศ.ดร. อิสระ เสรีวัฒนวุฒิ เลขาธิการสถาบันพระปกเกล้า นายวิทวัส ชัยภาคภูมิ ที่ปรึกษาพิเศษรักษาการผู้อำนวยการสำนักสันติวิธีและธรรมาภิบาล นายศุภณัฐ เพ็ญพูนวิวัฒน์ อดีตผู้อำนวยการสำนักสันติวิธีและธรรมาภิบาล และดร. อภิญา ดิสสะมาน นักวิชาการผู้เชี่ยวชาญ สำนักนวัตกรรมประชาธิปไตยเพื่อความยั่งยืน ที่ให้ความสนใจและสนับสนุนการจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้สู่สาธารณะชนในวงกว้าง และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือเล่มนี้จะเป็นส่วนหนึ่งในการสนับสนุนการขับเคลื่อนกระบวนการสันติภาพให้ก้าวหน้าต่อไป

บทสรุปผู้บริหาร

ความคิดเบื้องหลังของหนังสือเล่มนี้คือในช่วงกว่าหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมา องค์กรภาคประชาสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้มีการนำเสนอข้อเสนอเชิงนโยบายต่อสาธารณะอย่างต่อเนื่องในหลายวาระ ดังนั้นหากรัฐบาลจะดำเนินการเรื่องการปฎิภาหหรือสาธารณะ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการพูดคุยสันติภาพก็ควรตั้งอยู่บนฐานขององค์ความรู้และบทเรียนที่ได้มีการสั่งสมมาแล้วแทนที่จะเริ่มต้นจากศูนย์ งานวิจัยนี้จึงมุ่งรวบรวมและศึกษาข้อเสนอแนะจากภาคประชาสังคมเกี่ยวกับการสร้างสันติภาพในจังหวัดชายแดนภาคใต้ นับตั้งแต่มีการเริ่มต้นการพูดคุยสันติภาพอย่างเป็นทางการใน พ.ศ. 2556 โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับข้อเสนอเชิงนโยบายที่มาจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลากหลายกลุ่ม เพื่อนำไปใช้ในการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการสันติภาพและสนับสนุนการแสวงหาทางออกทางการเมืองด้วยสันติวิธี

รายงานวิจัยเรื่อง “วาระเพื่อสันติภาพ : ถอดบทเรียนข้อเสนอการสร้างสันติภาพจากภาคประชาสังคมชายแดนใต้” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การวิจัยเชิงเอกสารเป็นหลัก ทั้งนี้ได้มีการรวบรวม สังเคราะห์และวิเคราะห์รายงาน รวมถึงแถลงการณ์ขององค์กรภาคประชาสังคมทั้งสิ้น 17 กลุ่ม/เครือข่าย ได้แก่ กลุ่มชาวพุทธรักสันติ จังหวัดชายแดนภาคใต้ กลุ่มด้วยใจ กลุ่มถักทอสันติภาพ คณะทำงานวาระผู้หญิงชายแดนใต้ (Peace Agenda of Women, PAOW) คณะทำงานสร้างพื้นที่สันติภาพจากคนใน (Insider Peacebuilders Platform, IPP) คณะประสานงานระดับพื้นที่ (สล.3) เครือข่ายชาวพุทธเพื่อสันติภาพชายแดนใต้ เครือข่ายปกป้องเด็กจังหวัดชายแดนใต้ (Child Protection Network, CPN) เครือข่ายผู้นำศาสนา นักวิชาการ ภาคประชาสังคม

ปัตตานี/จังหวัดชายแดนภาคใต้ เครือข่ายผู้หญิงภาคประชาสังคมเพื่อสันติภาพ ชายแดนใต้ (Civic Women) เครือข่ายวิชาการ Peace Survey เดอะปัตตานี แปรกลุ่ม เครือข่ายองค์กรภาคประชาสังคม สภาประชาสังคมชายแดนใต้ สมาคมลุ่มน้ำสายบุรี สมาคมร่วมสร้างชุมชนน้อมรับศรัทธา (กัมปงดักวา) สมัชชาภาคประชาสังคมเพื่อสันติภาพ (Civil Society Assembly for Peace, CAP) นอกจากนี้ ยังได้ดำเนินการสัมภาษณ์ ตัวแทนจากองค์กรภาคประชาสังคมบางกลุ่ม เพื่อเสริมความครบถ้วนสมบูรณ์ของข้อมูล ให้มากยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะขององค์กรภาคประชาสังคมในชายแดนใต้สามารถแบ่งเป็นสองส่วนที่สำคัญดังนี้ :

1. ข้อเสนอสำหรับกระบวนการพูดคุยสันติภาพ

- **การปรับปรุงกระบวนการพูดคุยสันติภาพ** โดยมีข้อเสนอแนะในการปรับยุทธศาสตร์ การแก้ไขปัญหาชายแดนใต้โดยให้การพูดคุยสันติภาพเป็นแกนกลางในการแก้ไขปัญหา ความขัดแย้ง ส่งเสริมบทบาทของพลเรือนที่ไม่ใช่เพียงเฉพาะข้าราชการในการเป็นตัวแทนคณะพูดคุยสันติภาพ ลดความรุนแรงและสร้างพื้นที่ปลอดภัยทางกายภาพ สร้างความเป็นเอกภาพของภาครัฐต่อแนวทางแก้ไขปัญหาและจัดตั้งกลไกการประสานงาน เช่น สำนักเลขานุการเพื่อสันติภาพชายแดนใต้
- **การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน** สนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกระบวนการสันติภาพผ่านกลไกการปรึกษาหารือหลายระดับ ส่งเสริม มุมมองเรื่องเพศสภาพและการคำนึงถึงความหลากหลายทางอัตลักษณ์วัฒนธรรม

ในกระบวนการสันติภาพและการหนุนเสริมการเรียนรู้และพัฒนาทักษะในการสร้างสันติภาพสำหรับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มต่าง ๆ

- การรับประกันเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น ส่งเสริมการสร้างพื้นที่ปลอดภัยและรับประกันความปลอดภัยในการแสดงความคิดเห็นอย่างเสรีในกระบวนการปรึกษาหารือกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มต่าง ๆ
- การพัฒนาการสื่อสารเรื่องกระบวนการสันติภาพต่อสาธารณะ พัฒนายุทธศาสตร์และประสิทธิภาพของสื่อสารมวลชนเพื่อสันติภาพ พัฒนาเครือข่ายคนทำงานด้านสื่อสารสาธารณะเกี่ยวกับสันติภาพและคณะพูดคุยควรสื่อสารความคืบหน้าของการพูดคุยสันติภาพต่อสาธารณะอย่างสม่ำเสมอ

2. ข้อเสนอเชิงสาร์ตลงในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งรุนแรงและการสร้างสันติภาพในชายแดนใต้

- การแสวงหารูปแบบการปกครองที่เหมาะสม ศึกษารูปแบบการปกครองต่าง ๆ รวมถึงข้อเสนอที่ผ่านมาโดยภาควิชาการและภาคประชาสังคมเพื่อแสวงหาแนวทางการปกครองที่เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ในชายแดนใต้
- การยอมรับอัตลักษณ์ วัฒนธรรมและการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม เปิดโอกาสให้ประชาชนในพื้นที่สามารถแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่แตกต่างหลากหลายได้อย่างเสรีบนพื้นฐานของการเข้าใจและยอมรับซึ่งกันและกัน
- สิทธิมนุษยชน ความยุติธรรมและการบังคับใช้กฎหมาย ทบทวนการใช้กฎหมายพิเศษ ส่งเสริมการบังคับใช้กฎหมายอย่างเสมอภาคและอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมให้แก่ผู้เสียหาย

- การพัฒนาเศรษฐกิจและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะด้านความมั่นคงทางอาหาร
- การศึกษา พัฒนาคุณภาพการศึกษา ส่งเสริมคุณค่าของความหลากหลายทางวัฒนธรรม ในสถานศึกษาและสร้างความปลอดภัยในโรงเรียน
- การยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน แก้ปัญหาอาสพติดและส่งเสริมระบบการดูแลสุขภาพที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่

จะเห็นได้ว่าข้อเสนอแนะข้างต้นสะท้อนให้เห็นความคิดขององค์กรและเครือข่ายภาคประชาสังคมต่าง ๆ ที่มีทั้งจุดร่วมและจุดต่าง ในด้านของจุดร่วมมีอย่างน้อย 4 ประการ และจุดต่างอย่างน้อย 3 ประการ โดยประเด็นร่วมกัน ได้แก่ การสนับสนุนการลดความรุนแรง และการสร้างพื้นที่ปลอดภัยทางกายภาพ การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ในกระบวนการสันติภาพ การรับประกันเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นและการส่งเสริมพัฒนาการด้านการสื่อสารเรื่องกระบวนการสันติภาพต่อสาธารณะ ในขณะที่ประเด็นที่ยังมีความเห็นที่แตกต่างกันระหว่างผู้คนกลุ่มต่าง ๆ ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่ ประเด็นรูปแบบการปกครองที่เหมาะสม ประเด็นอัตลักษณ์และความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการใช้กฎหมายพิเศษในพื้นที่

หนังสือเล่มนี้ได้แสดงให้เห็นว่าภาคประชาสังคมได้นำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการสร้างสันติภาพในจังหวัดชายแดนภาคใต้มาอย่างต่อเนื่องตลอดทศวรรษที่ผ่านมา การนำข้อเสนอเหล่านี้มาใช้เป็นฐานในการออกแบบกระบวนการปรึกษาหารือ

สาธารณะและการพูดคุยสันติภาพจะช่วยให้การแก้ไขปัญหาที่มีความครอบคลุมมากยิ่งขึ้น ทำให้เกิดการรับฟังเสียงของประชาชนที่กว้างขวางมากขึ้น ซึ่งจะมีส่วนช่วยให้แนวทางการแก้ไขปัญหาที่มีความรอบด้าน ความชอบธรรมและเอื้อให้เกิดการบรรลุสันติภาพที่ยั่งยืนในอนาคต

สารบัญ

หน้า

คำนำสถาบันพระปกเกล้า	3
คำนำผู้เขียน	5
กิตติกรรมประกาศ	8
บทสรุปผู้บริหาร	10
สารบัญ	15
สารบัญภาพ	17
สารบัญตาราง	18
รายการคำย่อ	19
บทที่ 1 ความเป็นมาของกระบวนการสันติภาพในภาคใต้และการปรึกษาหารือสาธารณะ	22
บทที่ 2 ความสำคัญของการมีส่วนร่วมอย่างครอบคลุมในกระบวนการสันติภาพ	36
2.1 การสร้างสันติภาพอย่างมียุทธศาสตร์	37
2.2 สันติภาพที่มีคุณภาพ	39
2.3 การมีส่วนร่วมอย่างครอบคลุม	42
บทที่ 3 ภาคประชาสังคมกับข้อเสนอต่อการพูดคุยสันติภาพชายแดนใต้	47
3.1 การปรับปรุงกระบวนการพูดคุยสันติภาพ	48
3.2 การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกระบวนการสันติภาพ	59
3.3 เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น	65
3.4 การสื่อสารเรื่องกระบวนการสันติภาพต่อสาธารณะ	68

	หน้า
บทที่ 4 ข้อเสนอภาคประชาสังคมต่อการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งรุนแรง ในชายแดนใต้	74
4.1 รูปแบบการปกครองที่เหมาะสมในชายแดนใต้	74
4.2 การยอมรับอัตลักษณ์ วัฒนธรรมและการอยู่ร่วมกันในสังคม พหุลักษณะ	83
4.3 สิทธิมนุษยชน ความยุติธรรม และการบังคับใช้กฎหมาย	86
4.4 การพัฒนาเศรษฐกิจและการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น	94
4.5 การศึกษา	101
4.6 การพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชน	107
บทที่ 5 บทส่งท้าย	110
5.1 สรุปข้อเสนอเชิงนโยบายของภาคประชาสังคมต่อการสร้างสันติภาพ ในภาคใต้	110
5.2 จุดร่วมและจุดต่างของข้อเสนอภาคประชาสังคม	114
บรรณานุกรม	126
ภาคผนวก ก. ข้อมูลองค์กรประชาสังคมที่ศึกษาวิจัย	139
ภาคผนวก ข. ประวัติผู้เขียนและคณะวิจัย	152
ดัชนี	154

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 รูปแบบการเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการสันติภาพ	44
ภาพที่ 2 ข้อเสนอรูปแบบการปกครองท้องถิ่นแบบพิเศษ “ปัตตานีมหานคร”	76
ภาพที่ 3 จำนวนการจัดเวทีนโยบายสาธารณะ “ชายแดนใต้จัดการตนเอง” โดยสภาประชาสังคมชายแดนใต้	77
ภาพที่ 4 ผลการสำรวจความคิดเห็นต่อแนวทางการปกครองรูปแบบต่าง ๆ จาก Peace Survey ครั้งที่ 7	81

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 พัฒนาการของการพูดคุยสันติภาพในชายแดนใต้	30-33
ตารางที่ 2 แนวคิดสันติภาพ 5 มิติ	40-41
ตารางที่ 3 รูปแบบการปกครอง 6 ทางเลือก	78

รายการคำย่อ

ภาษาไทย

กอ.รมน.	กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร
กยศ.	คณะกรรมการนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาศักยภาพสตรีแห่งชาติ
ชรบ.	ชุดรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน
จชต.	จังหวัดชายแดนภาคใต้
พ.ร.ก.	พระราชกำหนด
พ.ร.ก. ฉุกเฉินฯ	พระราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน พ.ศ. 2548
พ.ร.บ. ความมั่นคงฯ	พระราชบัญญัติการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร พ.ศ. 2551
ป.ป.ช.	สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ
ป.ป.ท.	สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตในภาครัฐ
รพ.สต.	โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล
ศอ.บต.	ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้
สช.	สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน
สมช.	สภาความมั่นคงแห่งชาติ
สล.3	คณะประสานงานระดับพื้นที่
สส.	สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร
อย.	สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา
อบจ.	องค์การบริหารส่วนจังหวัด
อบต.	องค์การบริหารส่วนตำบล
อปท.	องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ภาษาอังกฤษและมลายู

BIPP	Barisan Islam Perberbasan Patani (แนวร่วมปลดปล่อยอิสลามปาตานี)
BRN	Barisan Revolusi Nasional Melayu Patani (แนวร่วมปฏิวัติแห่งชาติมลายูปาตานี)
CAP	Civil Society Assembly for Peace (สมัชชามากประชาสังคมเพื่อสันติภาพ)
Civic Women	เครือข่ายผู้หญิงภาคประชาสังคมเพื่อสันติภาพชายแดนใต้
CPCS	Centre for Peace and Conflict Studies (ศูนย์การศึกษาความขัดแย้งและสันติภาพ)
CSO	Civil society organisation (ภาคประชาสังคม)
CPN	Child Protection Network (เครือข่ายปกป้องเด็กจังหวัดชายแดนใต้)
EHIA	Environmental and Health Impact Assessment (การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ)
EIA	Environmental Impact Assessment (การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม)
GMIP	Gerakan Mujahideen Islam Patani (ขบวนการมุจาฮิดีนอิสลามปาตานี)
GP	General Principles of the Peace Dialogue Process (หลักการทั่วไปว่าด้วยกระบวนการพูดคุยเพื่อสันติสุข)
IPP	Insider Peacebuilders Platform (คณะทำงานสร้างพื้นที่สันติภาพจากคนใน)
JCPP	Joint Comprehensive Plan towards Peace (แผนปฏิบัติการร่วมเพื่อสร้างสันติสุขแบบองค์รวม)
MARA Patani	Majlis Syura Patani
MOU	Memorandum of Understanding

	(บันทึกความเข้าใจ)
NAP-WPS	National Action Plan-Women Peace and Security (แผนปฏิบัติการระดับชาติด้านสตรี สันติภาพและความมั่นคง)
PAOW	Peace Agenda of Women (คณะทำงานวาระผู้หญิงชายแดนใต้)
PDPIF	Peace Dialogue Process Implementation Framework (กรอบปฏิบัติการสำหรับกระบวนการพูดคุยสันติภาพ)
PULO	Patani United Liberation Organisation (องค์กรปลดปล่อยสหปาตานี)
SEA	Strategic Environmental Assessment (การประเมินสิ่งแวดล้อมระดับยุทธศาสตร์)

บทที่ 1

ความเป็นมาของกระบวนการสันติภาพในภาคใต้และการปรึกษาหารือสาธารณะ

พลวัตของความขัดแย้งในชายแดนภาคใต้ได้เปลี่ยนไปอย่างมีนัยสำคัญ นับตั้งแต่เริ่มมีการพูดคุยสันติภาพอย่างเป็นทางการในช่วง พ.ศ. 2556 ในสมัยรัฐบาลยิ่งลักษณ์ ชินวัตร ซึ่งเป็นการพูดคุยสันติภาพอย่างเป็นทางการครั้งแรกระหว่างรัฐบาลไทยกับ Barisan Revolusi Nasional Melayu Patani (แนวร่วมปฏิวัติแห่งชาติมลายูปาตานี, BRN) โดยมีรัฐบาลมาเลเซียเป็นผู้ความส่ดวก การพูดคุยสันติภาพได้ผลักดันให้ BRN เริ่มเปิดเผยตัวตนและสื่อสารกับสาธารณะมากขึ้น ด้วยการแลกเปลี่ยนกับสาธารณะผ่านสื่อสังคมออนไลน์และการให้สัมภาษณ์ผ่านสื่อมวลชน เวทีของการต่อสู้เริ่มขับเคลื่อนจากสนามรบมาสู่เวทีการพูดคุยสันติภาพ (Chalermripinyorat, 2019)

ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2557 ได้เกิดการรัฐประหารขึ้น ซึ่งนำโดยพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา หัวหน้าคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (คสช.) ซึ่งเป็นผู้บัญชาการทหารบกในขณะนั้น โดยต่อมาพลเอกประยุทธ์ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี รัฐบาลได้สานต่อการพูดคุย โดยได้เปลี่ยนคำเรียกเป็น “การพูดคุยเพื่อสันติสุข” โดยนัยของการพูดคุยให้น้ำหนักไปยังเรื่องของการลดความรุนแรงทางกายภาพเป็นหลักและมองว่าปัญหาในภาคใต้เป็นเรื่องภายในประเทศ พลเอกประยุทธ์ นายกรัฐมนตรีได้แต่งตั้งพลเอกอักษรา เกิดผล เป็นหัวหน้าคณะพูดคุยฝ่ายไทย แต่กลุ่ม BRN ปฏิเสธที่จะเข้าร่วมในการพูดคุยที่นำโดยรัฐบาลทหาร ในช่วงนั้นได้มีการก่อตัวขององค์กรร่มของขบวนการปลดปล่อยปาตานีที่ชื่อ MARA Patani ซึ่งได้เข้ามาเป็นตัวแทนในการพูดคุยกับรัฐบาลแทนกลุ่ม BRN คำว่า MARA Patani ย่อมาจาก Majlis Syura Patani ซึ่งประกอบไปด้วยสมาชิกจาก 4 กลุ่ม ได้แก่ Barisan Islam Pembebasan Patani (แนวร่วมปลดปล่อยอิสลามปาตานี – BIPP), Patani

United Liberation Organisation (องค์กรปลดปล่อยสหปัตตานี, PULO), Gerakan Mujahideen Islam Patani (ขบวนการมุจาฮิดีนอิสลามปาตานี, GMIP) และสมาชิก BRN จำนวนหนึ่ง (Abu Hafez Al-Hakim, 2015) MARA Patani ต้องเผชิญกับคำถามในเรื่องความเป็นตัวแทนกลุ่ม BRN ซึ่งเป็นกลุ่มที่ยังมีกองกำลังติดอาวุธที่เข้มแข็งมากที่สุด สมาชิกของกลุ่ม BRN ที่เข้าไปร่วมกับ MARA Patani มิได้มีฉันทานุมัติอย่างชัดเจนจากผู้นำสมาชิก BRN ในการดำเนินการภายใต้ร่ม MARA Patani ซึ่งส่งผลอย่างสำคัญต่อความชอบธรรมในการเป็นตัวแทนในการพูดคุยสันติภาพ แม้ว่าจะมีข้อตกลงในเรื่องการจัดตั้ง “พื้นที่ปลอดภัย” นำร่องในบางพื้นที่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้แต่ก็มิได้ถูกนำไปปฏิบัติแต่อย่างใด เนื่องจากฝ่ายรัฐไทยปฏิเสธที่จะลงนามในข้อตกลงที่คณะเทคนิคของฝ่ายรัฐไทยและ MARA Patani ได้ร่างร่วมกัน (ทีมงานเลขานุการคณะพูดคุยเพื่อสันติสุข จชต. (ชุดเดิม), 2562, หน้า 40–41)

ด้วยข้อกังขาในเรื่องความเป็นตัวแทนกลุ่ม BRN ทำให้รัฐบาลเริ่มมีความคิดในการกลับไปพูดคุยกับกลุ่ม BRN โดยตรงอีกครั้งหนึ่ง โดยในช่วง พ.ศ. 2561 ทางตัวแทนฝ่ายไทยซึ่งนำโดยสภาความมั่นคงแห่งชาติ (สมช.) ได้เริ่มการพูดคุยในช่องทางหลังบ้านอย่างไม่เป็นทางการ (back-channel) กับตัวแทนของ BRN ซึ่งต่อมาภายหลังเป็นที่รู้จักในชื่อ Berlin Initiative ซึ่งมีองค์กรเอกชนระหว่างประเทศในยุโรปเป็นผู้อำนวยความสะดวก ซึ่งในช่วงนั้นก็มีการเปลี่ยนหัวหน้าคณะพูดคุยในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2561 โดยพลเอกอุดมชัย ธรรมสาโรรัชต์ ได้เข้ามารับหน้าที่เป็นหัวหน้าคณะพูดคุยแทนพลเอกอักษรา ซึ่งพลเอกอุดมชัย ก็มีแนวคิดที่ต้องการจะพูดคุยกับทางกลุ่ม BRN เป็นหลักเช่นเดียวกัน โดยการหารือในกรอบของ Berlin Initiative มุ่งเน้นเรื่องการวางกรอบของการพูดคุยสันติภาพที่ทั้งสองฝ่ายต้องการจะเดินร่วมกัน ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์อย่างสำคัญในการวางรากฐานของการพูดคุยในระยะต่อไป (คณะพูดคุยเพื่อสันติสุขจังหวัดชายแดนภาคใต้, 2568, หน้า 61–68)

ภายหลังการเลือกตั้งใน พ.ศ. 2562 พลเอกประยุทธ์ได้กลับมาเป็นนายกรัฐมนตรี เป็นสมัยที่สอง การพูดคุยสันติภาพขยับไปสู่การเจรจาในเชิงสารัตถะมากขึ้นซึ่งนับเป็น จุดเปลี่ยนที่สำคัญของการพูดคุยสันติภาพในชายแดนใต้ BRN ตัดสินใจกลับสู่การพูดคุย ที่มีมาเลเซียเป็นผู้อำนวยความสะดวก พลเอกประยุทธ์ได้แต่งตั้งพลเอกวัลลภ รักเสนาะ อดีตเลขาธิการสภาความมั่นคงแห่งชาติ เป็นหัวหน้าคณะพูดคุยแทนพลเอกอุดมชัย ซึ่งไปดำรงตำแหน่งเป็นสมาชิกวุฒิสภา ในขณะที่ทาง BRN ก็ได้แต่งตั้งตัวแทนคณะพูดคุย ใหม่ที่นำโดยอูสตาซอฮานัส อับดุลเราะห์มานซึ่งเป็นอดีตหัวหน้าฝ่ายการเมืองของ BRN การที่ BRN กลับมาร่วมในการพูดคุยสันติภาพในครั้งนี้เป็นผลสำคัญมาจากการพูดคุย หลังบ้านภายใต้กรอบ Berlin Initiative ระหว่างรัฐบาลไทยและ BRN ในช่วงปี 2561-2562 (คณะพูดคุยเพื่อสันติสุขจังหวัดชายแดนภาคใต้, 2568, หน้า 54-59)

พลเอกวัลลภ ได้แสดงออกถึงท่าทีของการประนีประนอมมากขึ้น ก่อนการพูดคุย สันติภาพในเดือนมกราคม พ.ศ. 2563 คณะพูดคุยของไทยได้ยินยอมให้ผู้สังเกตการณ์ ชาวต่างประเทศเข้าร่วมเป็นพยานในการพูดคุยระหว่างรัฐบาลไทยและ BRN “ในฐานะ ส่วนตัว” (personal capacity) (Chalermsripinyorat 2023, p. 32) BRN ได้เรียกร้องให้ผู้สังเกตการณ์อิสระเข้ามามีส่วนร่วมเป็นสักขีพยานในการพูดคุยสันติภาพ มาโดยตลอด เนื่องจากความไม่เชื่อมั่นว่ารัฐบาลไทยจะมีความจริงจังในการแสวงหา ข้อตกลงผ่านกระบวนการสันติภาพเพียงใด อย่างไรก็ตาม รัฐบาลไทยยังคงมีความระมัดระวัง อย่างยิ่งต่อการเข้ามาขององค์การระหว่างประเทศ การพูดคุยสันติภาพได้สะดุดลงหลายปี เนื่องจากการแพร่ระบาดของโควิด-19 การประชุมอย่างเป็นทางการต้องถูกระงับไป เนื่องจากข้อจำกัดในการเดินทางระหว่างประเทศ เมื่อข้อจำกัดเหล่านี้ผ่อนคลายลง ในช่วงต้นปี 2565 การพูดคุยสันติภาพก็เริ่มต้นขึ้นอีกครั้ง

คณะพูดคุยที่นำโดยพลเอกวัลลภได้บรรลุข้อตกลงสำคัญที่จะสามารถเปิดทางไปสู่การเจรจาปัญหาใจกลางของความขัดแย้งในชายแดนใต้ได้ ฝ่ายรัฐและกลุ่ม BRN ได้ให้การรับรอง “หลักการทั่วไปว่าด้วยกระบวนการพูดคุยเพื่อสันติสุข” (General Principles of the Peace Dialogue Process, GP) ในการประชุมระหว่างวันที่ 31 มีนาคม - 1 เมษายน พ.ศ. 2565 โดยมีสาระสำคัญหลัก 3 ประเด็นคือ 1) การลดความรุนแรง 2) การปรึกษาหารือสาธารณะ และ 3) ทางออกทางการเมือง การบรรลุข้อตกลงนี้เป็นหมุดหมายสำคัญที่แสดงให้เห็นว่าการพูดคุยอาจกำลังจะเคลื่อนไปสู่การถกเถียงในประเด็นสารัตถะที่เป็นใจกลางของปัญหามากขึ้น โดยข้อตกลงเรื่อง “หลักการทั่วไปว่าด้วยกระบวนการพูดคุยเพื่อสันติสุข” นี้เป็นผลลัพธ์ที่ถูกพัฒนาจาก Berlin Initiative โดยหลักการสำคัญอันหนึ่งที่สองฝ่ายยอมรับคือกระบวนการสันติภาพนี้จะต้องเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่น ๆ นอกเหนือจากคู่ขัดแย้งได้เข้ามามีส่วนร่วม (inclusivity) ด้วย (คณะพูดคุยเพื่อสันติสุขจังหวัดชายแดนภาคใต้, 2568, หน้า 84-97; “ปีอาร์เอ็นเผยเอกสารสำคัญ”, 2565)

การพูดคุยสันติภาพได้ขยายไปอีกหนึ่งก้าวเมื่อคณะพูดคุยฝ่ายไทยและ BRN ได้เห็นชอบร่วมกันในการจัดทำ “แผนปฏิบัติการร่วมเพื่อสร้างสันติสุขแบบองค์รวม” (Joint Comprehensive Plan towards Peace, JCPP) ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2566 ผู้แทนรัฐบาลไทยและ BRN ได้พบกันที่กรุงกัวลาลัมเปอร์ภายใต้การดำเนินการของพลเอกชุลกิปลี ไชนัล อาบีดิน ผู้อำนวยการความสะกดคนใหม่ อดีตผู้บัญชาการทหารที่ได้รับการแต่งตั้งโดยนายอันวาร์ อิบราฮิม นายกรัฐมนตรีมาเลเซีย โดยได้วางกรอบเวลาการหารือ JCPP ไว้ประมาณ 2 ปี โดยจะครอบคลุมประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการลดความรุนแรง/การยุติความเป็นปฏิปักษ์และการปรึกษาหารือสาธารณะซึ่งจะนำไปสู่การแสวงหาทางออกทางการเมือง (คณะพูดคุยเพื่อสันติสุขจังหวัดชายแดนภาคใต้, 2568, หน้า 107) โดยใน JCPP ได้มีการระบุประเด็นสำคัญสำหรับการปรึกษาหารือสาธารณะไว้ 6 ประเด็น (คณะพูดคุยเพื่อสันติสุขจังหวัดชายแดนภาคใต้, 2568, หน้า 154) ดังนี้

1. รูปแบบการบริหารพื้นที่
2. การยอมรับอัตลักษณ์และวัฒนธรรมชุมชนปาตานี
3. สิทธิมนุษยชน กระบวนการยุติธรรมและระบบกฎหมายที่เกี่ยวข้อง
4. เศรษฐกิจและการพัฒนา
5. การศึกษา
6. อื่น ๆ

โดยทาง BRN ปฏิเสธที่จะเข้าร่วมหารือการจัดทำ JCPP ในระดับคณะเทคนิค ที่ได้นัดหมายกันในช่วงเดือนมีนาคม พ.ศ. 2566 ซึ่งอยู่ในช่วงของรัฐบาลรักษาการ โดยฝ่าย BRN ได้ออกมาแถลงผ่าน YouTube ภายหลังว่าต้องการจะกลับมาพูดคุยอีกครั้ง หลังการเลือกตั้ง (Jabatan Penerangan, 2023)

การพูดคุยสันติภาพกลับมาเดินทางอีกครั้งหนึ่งในช่วงปลาย พ.ศ. 2566 หลังมีรัฐบาลชุดใหม่ขึ้นโดยนายเศรษฐา ทวีสิน หลังการเลือกตั้งทั่วไปในวันที่ 14 พฤษภาคม พ.ศ. 2566 พรรคเพื่อไทยได้ สส. 141 ที่นั่ง เป็นอันดับสองรองจากพรรคก้าวไกล แต่พรรคเพื่อไทยสามารถรวบรวมเสียงสนับสนุนในการจัดตั้งรัฐบาลได้ โดยได้ร่วมจัดตั้งรัฐบาลผสมกับอีก 11 พรรค ซึ่งรวมถึง 2 พรรคที่นำโดยอดีตนายพลที่เคยมีบทบาทในการรัฐประหารด้วย นายเศรษฐาได้รับคะแนนเสียงสนับสนุนจากสมาชิกวุฒิสภา ในการบวนการสรรหานายกรัฐมนตรีเพียงพอ จึงได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ต่อมาในวันที่ 27 พฤศจิกายน พ.ศ. 2566 นายเศรษฐาได้ลงนามในคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ 344/2566 เพื่อแต่งตั้ง “คณะพูดคุยสันติสุขจังหวัดชายแดนภาคใต้” โดยมีนายฉัตรชัย บางชวด รองเลขาธิการสภาความมั่นคงแห่งชาติ เป็นหัวหน้าคณะพูดคุย โดยมีตัวแทนภาครัฐอีก 5 คน คือ เลขาธิการศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผู้แทนกระทรวงการต่างประเทศ ผู้แทนกระทรวงยุติธรรม ผู้แทนสำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ และกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในภาค 4 โดยตัวแทนจากสองหน่วยงานหลังยังทำหน้าที่เป็นเลขานุการร่วมอีกด้วย นายฉัตรชัยเป็นผู้ที่ได้มีส่วนร่วมในการพูดคุยสันติภาพมาหลายสมัย ซึ่งก็นับได้ว่ามีความคุ้นเคยกับเรื่อง การพูดคุยเป็นอย่างดี (“‘เศรษฐา’ เซ็นตั้ง พลเรือน”, 2566)

การพูดคุยสันติภาพกลับมาเริ่มต้นอีกครั้งในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2567 เมื่อตัวแทนฝ่ายไทยและ BRN ได้พบกันเป็นครั้งแรกภายใต้การนำของหัวหน้าคณะพูดคุยคนใหม่ โดยมีการวางแผนว่าจะสามารถสรุปรอบ JCPP ได้ภายในเดือนเมษายน เพื่อเริ่มต้นดำเนินการปรึกษาหารือสาธารณะและลดความรุนแรงไปพร้อม ๆ กัน โดยมีเป้าหมายในการบรรลุข้อตกลงสันติภาพภายใน พ.ศ. 2567 แต่ทว่าร่าง JCPP ได้ถูกเผยแพร่ผ่านสื่อมวลชน ส่งผลให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ทิศทางการพูดคุยสันติภาพตามกรอบการดำเนินงานในแผนดังกล่าว (ดิชีลา พุทธสาระพันธ์, 2567; ปาตานี โน้ต, 2567) โดยผู้วิจารณ์กังวลว่าการดำเนินการตามกรอบ JCPP อาจจะทำให้ประเทศไทยต้องตกเป็นฝ่ายที่เสียเปรียบและอาจจะส่งผลให้สูญเสียอำนาจในการปกครองในบางพื้นที่หรือกระทั่งสูญเสียดินแดน (ศูนย์ข่าวภาคใต้, 2567; สุรชาติ บำรุงสุข, 2567)

เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงผู้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีจากนายเศรษฐา ทวีสิน เป็นนางสาวแพทองธาร ชินวัตร เนื่องมาจากคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญที่ให้นายเศรษฐาพ้นจากตำแหน่ง จากกรณีการฝ่าฝืนจริยธรรมอย่างร้ายแรงในการทูลเกล้าฯ ขอแต่งตั้งรัฐมนตรีซึ่งมีประวัติไม่เหมาะสม คณะพูดคุยเพื่อสันติสุขซึ่งต้องยุติการปฏิบัติหน้าที่เนื่องจากได้รับการแต่งตั้งโดยนายกรัฐมนตรี ตลอดระยะเวลาหนึ่งปีที่นางสาวแพทองธารดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีได้มีการแต่งตั้งหัวหน้าคณะพูดคุย โดยปัจจัยสำคัญส่วนหนึ่งมาจากความกังวลต่อทิศทางการแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับแผนปฏิบัติการ JCPP ทั้งนี้ นายภูมิธรรม เวชยชัย รองนายกรัฐมนตรี ได้สั่งการให้สภาความมั่นคงแห่งชาติ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทบทวนยุทธศาสตร์ในการแก้ไขปัญหาในชายแดนใต้และให้นำเสนอ “ยุทธศาสตร์ใหม่” ก่อนการแต่งตั้งหัวหน้าคณะพูดคุย (ศูนย์ข่าวภาคใต้, 2568a) อย่างไรก็ตาม รัฐบาลได้พันทันที่ไปก่อน โดยยังไม่มีแต่งตั้งหัวหน้าคณะพูดคุยฯ คนใหม่แต่อย่างใด

เมื่อนายอนุทิน ชาญวีรกูล หัวหน้าพรรคภูมิใจไทย เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแทนนางสาวแพทองธารในเดือนกันยายน พ.ศ. 2568 ภายหลังศาลรัฐธรรมนูญมีคำวินิจฉัยให้นางสาวแพทองธารมีความผิดฐานฝ่าฝืนมาตรฐานจริยธรรมทางการเมืองอย่างร้ายแรงและต้องพ้นจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี อันสืบเนื่องจาก

กรณีคลิปลีภัยการหารือกับสมเด็จสุน เซน เกี่ยวกับข้อพิพาทชายแดนไทย-กัมพูชา เขาได้แต่งตั้งนายสมศักดิ์ รุ่งสิตา อดีตเลขาธิการสภาความมั่นคงแห่งชาติเป็นหัวหน้า คณะพูดคุยเพื่อสันติสุขในช่วงต้นเดือนตุลาคม พ.ศ. 2568 เพียงไม่กี่สัปดาห์หลังการเข้ารับ ตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรี (ศูนย์ข่าวภาคใต้, 2568b) ข้อตกลง MOU ระหว่างพรรค ภูมิไ้ไทยและพรรคประชาชนส่งผลให้พรรคภูมิไ้ไทยซึ่งเป็นพรรคขนาดกลางได้รับเสียง สนับสนุนจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเพียงพอที่จะจัดตั้งรัฐบาลได้ แต่ MOU ได้กำหนด เงื่อนไขให้พรรคภูมิไ้ไทยเร่งผลักดันการแก้ไขรัฐธรรมนูญและยุบสภาภายใน 4 เดือน

ในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ ทางตัวแทนของคณะพูดคุยฯ ฝ่ายไทยนำโดยพลเอกสมศักดิ์ และกลุ่ม BRN ได้ร่วมประชุมอย่างเป็นทางการครั้งแรกในวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2568 ณ กรุงกัวลาลัมเปอร์ โดยทั้งสองฝ่ายได้หารือร่วมกันเกี่ยวกับ “สภาวะสุดท้าย” (end state) ที่ต่างอยากเห็น โดยฝ่าย BRN ได้นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการปกครองตนเองในพื้นที่ ชายแดนใต้ ส่วนฝ่ายไทยได้เสนอแนวคิดเรื่องการยุติความรุนแรง การอยู่ร่วมกัน อย่างมีศักดิ์ศรีและการพัฒนาพื้นที่ร่วมกันภายใต้สังคมพหุวัฒนธรรม นอกจากนี้ ยังได้มี การหารือแผนปฏิบัติการใหม่ภายใต้ชื่อ Peace Dialogue Process Implementation Framework (กรอบปฏิบัติการสำหรับกระบวนการพูดคุยสันติภาพ, PDPIF) ซึ่งเป็นร่างที่ พัฒนาเพื่อมาแทน JCPP (มุฮัมมัด ดือราแม, 2568) โดยในร่าง PDPIF ยังคงมีเรื่อง การปรึกษาหารือสาธารณะเป็นองค์ประกอบหนึ่งของการพูดคุยสันติภาพ (วาร์ตานิ, 2568)

อาจกล่าวได้ว่านับเป็นครั้งแรกที่กลุ่ม BRN ได้นำเสนอรายละเอียดแนวคิด เรื่องการปกครองตนเองต่อฝ่ายไทยโดยตรง ข้อเสนอของกลุ่ม BRN ประกอบไปด้วย องค์ประกอบสำคัญ 5 ประการ ได้แก่ (1) ให้มีการใช้อำนาจร่วม (power sharing) ในรูปแบบการปกครองตนเองสำหรับประชาคมปาตานี เพื่อให้พวกเขาสามารถปกครอง ตนเองได้ รวมไปถึงให้มีฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหารและฝ่ายตุลาการหรือศาลชาอีห้ (กฎหมายอิสลาม) (2) ให้มีรูปแบบการปกครองสำหรับประชาคมปาตานีที่สอดคล้องกับ

ลักษณะพิเศษของเชื้อชาติและความใฝ่ฝันของสังคมปาตานี (3) ให้รัฐบาลไทยบัญญัติกฎหมายเกี่ยวกับการปกครองตนเองสำหรับประชาคมปาตานี รวมไปถึงอำนาจทางการเมือง การบริหารการเงินด้วยตนเอง (fiscal autonomy) และอำนาจเพื่อบัญญัติกฎหมายระดับภูมิภาคเกี่ยวกับอัตลักษณ์ วัฒนธรรมและภาษา (4) ให้มีการพัฒนาระบบการศึกษา สำหรับประชาคมปาตานีที่สะท้อนคุณค่าต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับลักษณะพิเศษของเชื้อชาติ (watak bangsa) โดยอาศัยผู้คนส่วนใหญ่ (majority) ของประชาคมมลายูอิสลามปาตานี และ (5) ส่งเสริมการใช้ชีวิตของประชาชน การบริการทางสังคมและสวัสดิการตามหลัก สิทธิมนุษยชนและคุณค่าสากลเพื่อรับรองว่าจะปราศจากการเลือกปฏิบัติ การกดขี่และการคุกคามทุกรูปแบบ ทั้งทางกายภาพและทางจิตใจ (มูฮำหมัด ตือราแม, 2568)

รัฐบาลใหม่ที่นำโดยนายอนุทินซึ่งได้กลับมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เป็นครั้งที่ 2 ยังไม่มีท่าทีชัดเจนว่ามีทิศทางการแก้ไขปัญหามาตรึมได้อย่างไร หลังการพบปะกัน อย่างเป็นทางการของคู่พูดคุยฯ ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2568 เพียงสัปดาห์เดียว นายอนุทินก็ได้ ประกาศยุบสภา ในช่วงของการหาเสียงเลือกตั้ง คณะเทคนิคได้มีการประชุมเพื่อหารือ ในเรื่อง PDPIF กันต่อ โดยมีการตกลงกันในกรอบกว้าง ๆ เกี่ยวกับ PDPIF และคาดว่าจะ ได้สานต่อการพูดคุยฯ ได้ทันทีหลังมีรัฐบาลใหม่ (การสื่อสารส่วนบุคคล, 2 มีนาคม 2569) ผลการเลือกตั้งทั่วไปในวันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2569 ปรากฏว่าพรรคภูมิใจไทยได้รับคะแนนเสียง มาเป็นอันดับหนึ่ง นายอนุทินก็ได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เสียงข้างมากให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเป็นสมัยที่ 2 โดยมี สส. ที่เห็นชอบ 293 ต่อ 119 เสียง และงดออกเสียง 86 เสียง (“มติสภา 293”, 2569) ในคำแถลงนโยบาย ของรัฐบาลต่อรัฐสภาในวันที่ 9 เมษายน พ.ศ. 2569 ได้มีการระบุว่ารัฐบาลจะน้อมนำ แนวพระราชดำริของรัชกาลที่ 9 “เข้าใจ เข้าใจ พัฒนา” มาเป็นหลักในการดำเนินการ เพื่อนำสันติสุขที่ยั่งยืนกลับคืนสู่พื้นที่ชายแดนใต้ (สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรีและ สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2569, น. 11) นับเป็นคำแถลง เกี่ยวกับปัญหาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่สั้นมากและไม่แสดงให้เห็นรูปธรรมที่ชัดเจนว่า รัฐบาลมีแนวทางในการแก้ไขปัญหามาตรึมอย่างไร อย่างไรก็ตาม รัฐบาลได้สานต่อการพูดคุย

สันติสุขโดยในช่วงเดือนเมษายน 2569 สภาความมั่นคงแห่งชาติที่มีนายกรัฐมนตรีเป็นประธานได้แต่งตั้งนายฐนันต์ สุวรรณานนท์ ผู้อำนวยการสำนักข่าวกรองแห่งชาติเป็นหัวหน้าคณะพูดคุยฯ คนใหม่ ซึ่งนับเป็นหัวหน้าคณะพูดคุยฯ คนที่สองที่มีภูมิหลังมาจากฝ่ายพลเรือน (“สมช.ตั้ง ‘ฐนันต์ สุวรรณานนท์’”, 2569)

พัฒนาการของการพูดคุยสันติภาพในชายแดนใต้ 2556–2569	
28 กุมภาพันธ์ 2556	พลโทราตร พัฒนภาพุตร เลขานุการ สมช. ลงนามร่วมกับนายฮัสซัน ตอยิบ ตัวแทนกลุ่มBRN ใน “General Consensus on Peace Dialogue Process” (ฉันทามติว่าด้วยกระบวนการพูดคุยสันติภาพ)
26 เมษายน 2556	ตัวแทนกลุ่ม BRN เสนอเงื่อนไข 5 ข้อกับฝ่ายไทยผ่าน YouTube ซึ่งรวมถึงการขอให้มีการสืบสวนจากประเทศอาเซียน องค์กร OIC และองค์กร NGO เข้าสังเกตการณ์การพูดคุย
24 พฤษภาคม 2556	ตัวแทนกลุ่ม BRN แลงผ่าน YouTube ขยายความข้อเรียกร้อง 5 ข้อและมีการปรับเนื้อหาบางส่วน โดยได้เพิ่มเติมเรื่องการขอให้รัฐไทยยอมรับว่าชาวมลายูปาตานีมีสิทธิในความเป็นเจ้าของดินแดนปาตานี
10 ตุลาคม 2557	องค์กรร่มที่ชื่อ “มาราปาตานี” (Majlis Amanah Rakyat Patani, MARA Patani) ได้ก่อตั้งขึ้น โดยมีสมาชิก 4 กลุ่ม รวมถึงสมาชิกบางส่วนของกลุ่ม BRN ต่อมามาราปาตานีได้เป็นตัวแทนของฝ่ายผู้เห็นต่างจากรัฐในการพูดคุยกับฝ่ายไทยในช่วงรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา เนื่องจากกลุ่ม BRN ปฏิเสธการเข้าร่วมการพูดคุยกับรัฐบาลทหาร

มกราคม 2561	ตัวแทนของรัฐไทยและ MARA Patani เตรียมการรับรองเอกสารกรอบแนวคิดและความร่วมมือในการจัดตั้งพื้นที่ปลอดภัยและเตรียมกำหนดให้ อ.เจาะไอร้อง จ.นราธิวาส เป็นพื้นที่นำร่องในการประกาศพื้นที่ปลอดภัย แต่ไม่สามารถดำเนินการได้ เพราะ MARA Patani ต้องการให้รัฐไทยลงนามรับรองเอกสาร แต่รัฐไทยยืนยันที่จะไม่มีการลงนามใด ๆ
16 พฤศจิกายน 2562	การพูดคุยในทางปิตรหว่างตัวแทนของ สมช. และกลุ่ม BRN โดยมี Centre for Humanitarian Dialogue เป็นผู้อำนวยความสะดวก นำมาสู่ความเห็นชอบร่วมกันในเอกสาร “Peace Dialogue Process Design Framework” (กรอบกติกากระบวนการพูดคุยเพื่อสันติสุข) หรือที่ถูกเรียกกันอย่างไม่เป็นทางการว่า Berlin Initiative
31 มีนาคม 2565	คณะพูดคุยฝ่ายไทยและกลุ่ม BRN บรรลุข้อตกลง “General Principles of the Peace Dialogue Process” โดยมีสาระสำคัญ 3 ประการคือ (1) การลดความรุนแรง (2) การปรึกษาหารือสาธารณะ และ (3) การแสวงหาทางออกทางการเมือง
21-22 กุมภาพันธ์ 2566	ตัวแทนของคณะพูดคุยฯ ทั้งสองฝ่ายได้เห็นชอบการจัดทำ “Joint Comprehensive Plan towards Peace” ร่วมกันซึ่งจะใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการพูดคุยต่อไป แต่ต่อมากลุ่ม BRN ก็ได้เข้าร่วมการหารือการจัดทำ JCPP โดยให้เหตุผลว่าต้องการรอเพื่อพูดคุยกับตัวแทนจากรัฐบาลใหม่หลังการเลือกตั้ง

6-7 กุมภาพันธ์ 2567	คณะพูดคุยฯ ชุดใหม่ที่น่าสนใจโดยนายฉัตรชัย บางชวด รองเลขาธิการ สมช. ได้พบปะกับกลุ่ม BRN อย่างเป็นทางการเป็นครั้งแรก ไม่กี่วันต่อมาร่างเอกสาร JCPP ถูกเปิดเผยต่อสื่อมวลชนโดยไม่ทราบแหล่งที่มา ซึ่งก่อให้เกิดกระแสการวิพากษ์วิจารณ์และต่อต้าน JCPP โดยนักวิชาการด้านความมั่นคงและอดีตนายทหารบางส่วน
14 สิงหาคม 2567	นายเศรษฐา ทวีสินพ้นจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีจากคำตัดสินของศาลรัฐธรรมนูญในประเด็นการฝ่าฝืนจริยธรรมอย่างร้ายแรงจากการพูลเกล้าฯ เพื่อขอแต่งตั้งรัฐมนตรีซึ่งมีประวัติไม่เหมาะสม ส่งผลให้คณะพูดคุยฯ ต้องยุติการปฏิบัติหน้าที่และไม่มี การแต่งตั้งหัวหน้าคณะพูดคุยฯ ใหม่เป็นระยะเวลาหนึ่งปี ในช่วงที่นางสาวแพทองธาร ชินวัตรขึ้นมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี
ตุลาคม 2568	นายอนุทิน ชาญวีรกูลซึ่งเข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแทนนางสาวแพทองธาร ชินวัตรได้แต่งตั้งนายสมศักดิ์ รุ่งสิตา อดีตเลขาธิการสภาความมั่นคงแห่งชาติเป็นหัวหน้าคณะพูดคุยเพื่อสันติสุข นายอนุทินได้เป็นแกนนำในการจัดตั้งรัฐบาลเสียงข้างน้อย ภายหลังจากศาลรัฐธรรมนูญมีคำวินิจฉัยให้นางสาวแพทองธารมีความผิดฐานฝ่าฝืนมาตรฐานจริยธรรมทางการเมืองอย่างร้ายแรงและต้องพ้นจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี อันสืบเนื่องจากกรณีคลิปเสียงการหารือกับสมเด็จฮุน เซน เกี่ยวกับข้อพิพาทชายแดนไทย-กัมพูชา

8 ธันวาคม 2568	ตัวแทนของคณะพูดคุยฯ ฝ่ายไทยนำโดยพลเอกสมศักดิ์ รุ่งสิตาและกลุ่ม BRN ได้ร่วมประชุมอย่างเป็นทางการเป็นครั้งแรกและได้หารือเรื่อง “สภาวะสุดท้าย” (end state) ที่ทั้งสองฝ่ายต้องการจะเห็น โดยฝ่าย BRN ได้นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการปกครองตนเองในพื้นที่ชายแดนใต้ ส่วนฝ่ายไทยได้เสนอแนวคิดเรื่องการยุติความรุนแรง การกลับคืนสู่สังคมอย่างมีศักดิ์ศรีและการร่วมกันพัฒนาพื้นที่อย่างยั่งยืนบนพื้นฐานของสังคมพหุวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังได้มีการหารือแผนปฏิบัติการใหม่ que เรียกว่า Peace Dialogue Process Implementation Framework
8 เมษายน 2569	นายอนุทิน ชาญวีรกูล ซึ่งได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเป็นครั้งที่สองได้แถลงนโยบายของรัฐบาลต่อรัฐสภา โดยเนื้อหาในเอกสารนโยบายได้ระบุว่า รัฐบาลจะน้อมนำแนวพระราชดำริของรัชกาลที่ 9 “เข้าถึง เข้าใจ พัฒนา” มาเป็นหลักในการดำเนินการเพื่อนำสันติสุขที่ยั่งยืนกลับคืนสู่พื้นที่ชายแดนใต้
23 เมษายน 2569	นายฐนัตต์ สุวรรณานนท์ ผู้อำนวยการสำนักข่าวกรองแห่งชาติได้รับแต่งตั้งเป็นหัวหน้าการพูดคุยสันติสุขจังหวัดชายแดนภาคใต้คนใหม่ ซึ่งนับเป็นหัวหน้าคนที่สองที่มาจากฝ่ายพลเรือน

ตารางที่ 1 พัฒนาการของการพูดคุยสันติภาพในชายแดนใต้

ในบริบทพัฒนาการของการพูดคุยสันติภาพตามที่ได้อธิบายมาข้างต้น คณะวิจัยจึงมีความเห็นว่าควรจะได้ทำการรวบรวมและวิเคราะห์บทวนข้อเสนอของภาคประชาสังคมที่ผ่านมาในอดีตอย่างเป็นระบบเพื่อเป็นฐานข้อมูลสำหรับการดำเนินการเรื่องการปฎิภาหหรือสาธารณะในอนาคต โดยงานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์หลัก 2 ประการคือ (1) เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมในกระบวนการสันติภาพที่มีความหมายและครอบคลุมประชาชนทุกกลุ่มในชายแดนใต้/ปาตานี ผ่านการศึกษาและวิเคราะห์ข้อเสนอในการสร้างสันติภาพจากองค์กรภาคประชาสังคมหลากหลายฝ่าย (2) เพื่อสนับสนุนการแสวงหาทางออกทางการเมืองด้วยการนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายจากหลากหลายมิติต่อผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการสันติภาพอย่างเป็นทางการผ่านรายงานเชิงนโยบาย

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) เป็นหลัก โดยคณะวิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลเอกสารที่ผลิตโดยองค์กรภาคประชาสังคมทั้งสิ้น 17 กลุ่ม/เครือข่าย ได้แก่ (1) กลุ่มชาวพุทธรักสันติจังหวัดชายแดนภาคใต้ (2) กลุ่มด้วยใจ (3) กลุ่มถักทอสันติภาพ (4) คณะทำงานวาระผู้หญิงชายแดนใต้ (Peace Agenda of Women, PAOW) (5) คณะทำงานสร้างพื้นที่สันติภาพจากคนใน (Insider Peacebuilders Platform, IPP) (6) คณะประสานงานระดับพื้นที่ (สล.3) (7) เครือข่ายชาวพุทธเพื่อสันติภาพ (8) เครือข่ายปกป้องเด็กจังหวัดชายแดนใต้ (Child Protection Network, CPN) (9) เครือข่ายผู้นำศาสนา นักวิชาการ ภาคประชาสังคม ปาตานี/จังหวัดชายแดนภาคใต้ (10) เครือข่ายผู้หญิงภาคประชาสังคมเพื่อสันติภาพชายแดนใต้ (Civic Women) (11) เครือข่ายวิชาการ Peace Survey (12) เดอะปาตานี (13) แปรกลุ่มเครือข่ายองค์กรภาคประชาสังคม (14) สภาประชาสังคมชายแดนใต้ (15) สมาคมลุ่มน้ำสายบุรี (16) สมาคมร่วมสร้างชุมชนศรัทธา (กัมปงต์กวา) (17) สมัชชาภาคประชาสังคมเพื่อสันติภาพ (Civil Society Assembly for Peace, CAP)¹

ทั้งนี้ มีเกณฑ์ในการคัดเลือกกลุ่ม/เครือข่ายภาคประชาสังคมสำหรับการศึกษาวิจัย 2 ประการ คือ (1) เป็นองค์กรภาคประชาสังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ขับเคลื่อนในเรื่องการสร้างสันติภาพมาอย่างต่อเนื่องและเป็นที่รู้จักของสาธารณชน (2) มีการผลิตเผยแพร่รายงานหรือแถลงการณ์ต่อสาธารณชน คณะวิจัยได้รวบรวมเอกสารที่มีการเผยแพร่

ต่อสาธารณะในรูปแบบของรายงานและแถลงการณ์ในระยะเวลากว่า 10 ปี นับตั้งแต่เริ่มการพูดคุยสันติภาพอย่างเป็นทางการใน พ.ศ. 2556

นอกจากนี้ คณะวิจัยยังได้สัมภาษณ์ตัวแทนภาคประชาสังคมบางกลุ่มเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนรอบด้านมากขึ้น ข้อจำกัดหนึ่งในการรวบรวมข้อมูลคือองค์กรภาคประชาสังคมในภาคใต้เกือบทั้งหมดเป็นองค์กรขนาดเล็กและทำงานแบบอาสาสมัคร มีแหล่งทุนที่จำกัดและการดำเนินงานมักไม่ค่อยมีความต่อเนื่อง การเก็บข้อมูลต่าง ๆ จึงมักจะมีได้ทำอย่างเป็นระบบ ส่งผลให้การค้นหาเอกสารในอดีตบางครั้งทำได้ยาก โดยเฉพาะการค้นหาแถลงการณ์ที่เคยเผยแพร่แล้ว โดยคณะวิจัยได้อาศัยข้อมูลจากการสัมภาษณ์และสอบถามสมาชิกขององค์กรเป็นหลัก โดยได้ดำเนินการอย่างเต็มความสามารถในการรวบรวมข้อมูล ในส่วนของรายงานจะรวบรวมได้ค่อนข้างครบถ้วน แต่การรวบรวมแถลงการณ์นั้นยังมีข้อจำกัดอยู่ค่อนข้างมากด้วยเหตุผลที่ได้กล่าวไปข้างต้น

ในบทต่อไปจะได้กล่าวถึงกรอบคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความสำคัญของการมีส่วนร่วมในกระบวนการสันติภาพอย่างครอบคลุมและบทบาทของภาคประชาสังคมในกระบวนการสันติภาพในชายแดนใต้

บทที่ 2

ความสำคัญของการมีส่วนร่วมอย่างครอบคลุมในกระบวนการสันติภาพ

อาจกล่าวได้ว่ากระบวนการสันติภาพในชายแดนใต้เป็นกระบวนการที่ค่อนข้างจำกัดอยู่ในหมู่ชนชั้นนำ โดยเฉพาะผู้กำหนดนโยบายในภาครัฐเป็นหลัก ในส่วนของกลุ่มผู้เห็นต่างจากรัฐเองก็ยังไม่มีส่วนในการสื่อสารกับประชาชนอย่างกว้างขวางและเป็นระบบ กระบวนการสันติภาพยังขาดกลไกที่ชัดเจนในการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งที่ผ่านมาการพูดคุยยังคงอยู่ในขั้นตอนของการสร้างความไว้วางใจและการกำหนดประเด็นการพูดคุย แต่หากการพูดคุยเดินหน้าไปสู่การเจรจาในประเด็นสารัตถะ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการกลไกในการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างเป็นระบบและครอบคลุม ดังที่ John Paul Lederach (1997) ได้เสนอแนะว่า กระบวนการสันติภาพควรครอบคลุมและควรบูรณาการให้เกิดการมีส่วนร่วมใน 3 ระดับ ได้แก่ ระดับที่ 1 (track 1) คือ ระดับผู้นำหรือการเจรจาในระดับชนชั้นนำ ระดับที่ 2 (track 2) คือ ผู้นำในระดับกลางหรือการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคม ผู้นำศาสนา กลุ่มชาติพันธุ์และนักวิชาการ และระดับที่ 3 (track 3) คือ ผู้นำในระดับรากหญ้าหรือการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในกระบวนการสันติภาพ การทำให้กระบวนการสันติภาพมีความครอบคลุมและสร้างการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างกว้างขวางทั้งภาคประชาสังคม องค์กรศาสนา ผู้หญิง เยาวชน ชุมชนชายขอบและประชาชนทั่วไป ถือเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างสันติภาพที่ยั่งยืน (Paffenholz, 2014; Paffenholz & Ross, 2015; Nilsson et al., 2020)

ข้อมูลเชิงสถิติได้ชี้ให้เห็นว่าการเจรจาสันติภาพที่มีส่วนร่วมอย่างครอบคลุมจะช่วยทำให้ข้อตกลงสันติภาพมีความยั่งยืนมากกว่าร้อยละ 64 เมื่อเทียบกับกระบวนการสันติภาพที่ไม่มีส่วนร่วม (Nilsson, 2012) นอกจากนี้ แนวคิดและหลักการมีส่วนร่วมอย่างครอบคลุมยังถือเป็นหลักการสำคัญที่สหประชาชาติส่งเสริมโดย

ผ่านมติคณะมนตรีความมั่นคงและสมัชชาใหญ่ว่าด้วย “การทำให้สันติภาพยั่งยืน” (United Nations General Assembly, 2016) และใน “วาระใหม่เพื่อสันติภาพ” (A New Agenda for Peace) (United Nations, 2023)

ประเด็นเรื่องการมีส่วนร่วมอย่างครอบคลุมในกระบวนการสันติภาพและการปรึกษาหารือสาธารณะมีความเกี่ยวพันกับแนวคิดที่สำคัญ 3 เรื่อง ได้แก่ การสร้างสันติภาพอย่างมียุทธศาสตร์ (strategic peacebuilding) สันติภาพที่มีคุณภาพ (quality peace) และการมีส่วนร่วมอย่างครอบคลุม (inclusivity)

2.1 การสร้างสันติภาพอย่างมียุทธศาสตร์

การสร้างสันติภาพอย่างมียุทธศาสตร์ถือได้ว่าเป็นแนวคิดที่ค่อนข้างใหม่ในแวดวงการศึกษาด้านสันติภาพและความขัดแย้ง ในขั้นต้นเราจำเป็นต้องทำความเข้าใจถึงความหมายของการสร้างสันติภาพ (peacebuilding) ตามแนวคิดนี้เสียก่อน การสร้างสันติภาพเป็นแนวคิดที่มีมุมมองในหลากหลายมิติ ซึ่ง Schirch (2004) สรุปนิยามกว้าง ๆ ของการสร้างสันติภาพไว้สองส่วน ความหมายแรกมีนัยถึงหน้างานหรือกิจกรรมต่าง ๆ (direct work) ที่มุ่งให้ความสำคัญกับปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นตัวลดระดับหรือขับเคลื่อนความขัดแย้ง ในขณะที่ความหมายที่สองสื่อถึงความพยายามที่จะประสานงานหรือสร้างช่องทางในการสื่อสารเพื่อพัฒนายุทธศาสตร์ในการทำงานสันติภาพที่ครอบคลุมมีหลากหลายระดับและหลากหลายภาคส่วน ในมุมมองดังกล่าวการสร้างสันติภาพถือเป็นแนวคิดที่ครอบคลุมกระบวนการ แนวทางและขั้นตอนทั้งหมดที่ช่วยแปรเปลี่ยนความขัดแย้งไปสู่ความสัมพันธ์ที่มีสันติภาพ

Schirch (2004) เห็นการสร้างสันติภาพอย่างมียุทธศาสตร์ว่าเป็นพื้นที่เชื่อมโยง (connecting space) ซึ่งเป็นจุดนัดพบให้กระบวนการและแนวทางการทำงานด้านสันติภาพอันหลากหลายได้มีส่วนสนับสนุนต่อการสร้างสันติภาพในทิศทางเดียวกัน โดยมีองค์ประกอบสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ (1) คุณค่าเพื่อการสร้างสันติภาพ (values for peacebuilding) ซึ่งเป็นเข็มทิศนำทางสำหรับการตัดสินใจและการเข้ามาทำงานสันติภาพของตัวแสดงต่าง ๆ เช่น หลักความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ การปกป้องสิทธิ

มนุษย์ชน การอาศัยพึ่งพิงซึ่งกันและกัน (2) ทักษะความสัมพันธ์ซึ่งช่วยในการทำงาน เรื่องความขัดแย้ง เช่น ทักษะการฟังอย่างตั้งใจ ทักษะการแก้ไขปัญหาย่างสร้างสรรค์ ทักษะการสานเสวนาและทักษะการเจรจา (3) กรอบการวิเคราะห์ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ช่วย ในการจัดระบบความเข้าใจต่อความขัดแย้งใน 3 ด้าน คือ การเข้าใจบริบทท้องถิ่น การเข้าใจถึงเหตุผลความชอบธรรมที่ผู้ก่อความรุนแรงใช้และความเชื่อมโยงของ ความรุนแรงเชิงโครงสร้างที่เป็นสาเหตุรากเหง้าของความรุนแรงทางตรงรูปแบบต่าง ๆ และ (4) กระบวนการสร้างสันติภาพในมิติที่หลากหลาย ตั้งแต่การรับมือกับความขัดแย้ง ด้วยสันติวิธี ซึ่งรวมถึงปฏิบัติการไ้ความรุนแรงในรูปแบบต่าง ๆ การลดระดับความรุนแรง ทางตรง การแปรเปลี่ยนความสัมพันธ์และการพัฒนาความสามารถหรือศักยภาพ

John Paul Lederach and Scott Appleby (2010, pp. 40-41) ยังเสนอว่า แนวคิดการสร้างสันติภาพอย่างมียุทธศาสตร์มีสมมติฐานสำคัญที่ว่าในบริบทความขัดแย้ง ที่ฝังรากลึก การสร้างกระบวนการแปรเปลี่ยนนั้นจำเป็นต้องมีพันธมิตรจากคนสำคัญ และมีกระบวนการต่าง ๆ ที่ผสมให้เกิดแนวทางที่ชัดเจนมากขึ้นและมีการประสานงาน ร่วมกันเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่พึงปรารถนา โดยมีหลักการพื้นฐานสำคัญ 5 ข้อ ได้แก่ ข้อหนึ่ง หลักการแนวทางที่ครอบคลุม (comprehensive) ซึ่งทำให้เราต้องพัฒนา สถาปัตยกรรมแห่งการสร้างสันติภาพ (architecture of peacebuilding) ซึ่งเป็นมุมมอง ที่จะช่วยให้เราเห็นภาพรวมของความต้องการ การดำเนินการต่าง ๆ วิสัยทัศน์และ การออกแบบ ข้อสอง หลักการการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน (interdependence) ซึ่งเสนอว่าการสร้างสันติภาพยึดโยงกับธรรมชาติและคุณภาพของความสัมพันธ์ ซึ่งสื่อนัย ถึงการที่เราจะต้องพัฒนากระบวนการต่าง ๆ ที่เชื่อมร้อยความสัมพันธ์ จัดการต่อข้อกังวล และงานด้านสันติภาพที่แตกต่างกันและประสานความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนที่มีความคิด แตกต่างกัน ข้อสาม หลักการความใส่ใจกับการออกแบบและโครงสร้างเพื่อรองรับ สันติยุติธรรม (architectonic for just peace) หลักการนี้เรียกร้องให้เราจัดเตรียมพื้นที่ ทางสังคม กลไกในเชิงการจัดการและสถาบันต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการสนับสนุน การเปลี่ยนแปลงเพื่อก่อให้เกิดสันติภาพและความยุติธรรม ข้อสี่ หลักความยั่งยืน

(sustainable) เน้นถึงการมองในระยะยาวว่าเราจะทำกิจกรรมและใช้พลังงานกับสิ่งใดมากกว่าการตอบโต้ต่อประเด็นปัญหาและวิกฤตซึ่งจะช่วยให้เราสามารถตอบสนองและแปรเปลี่ยนวิถีจักรของความขัดแย้งได้ นอกจากนี้ หลักความยั่งยืนยังสื่อถึงการค้นหาและเสริมกำลังให้กับทรัพยากรที่ฝังรากอยู่ในบริบทของความขัดแย้งที่ยืดเยื้อนั้น และข้อห้า หลักบูรณาการ (integrative) ซึ่งจะช่วยออกแบบและประเมินการสร้างสันติภาพที่เชื่อมโยงกันระหว่างการทำงานตอบสนองต่อสถานการณ์เฉพาะหน้าอย่างแข็งขันและส่งเสริมเวทีกลางหรือพื้นที่ความสัมพันธ์ที่ช่วยสนับสนุนกระบวนการเปลี่ยนแปลง นอกจากนี้ หลักการดังกล่าวยังช่วยให้เราสืบค้นในเชิงวิเคราะห์ถึงระดับของใคร อะไร ที่ไหน อย่างไรในทางยุทธศาสตร์ของกิจกรรมสร้างเสริมสันติภาพต่าง ๆ และช่วยให้เรามิมองที่ครอบคลุมยิ่งขึ้นต่อระดับการทำงาน กรอบระยะเวลา กระบวนการและบทบาทหรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง การทำงานเพื่อขับเคลื่อนวาระสันติภาพและการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการสันติภาพในชายแดนใต้ ควรจะได้นำหลักคิดเรื่องการสร้างสันติภาพอย่างมียุทธศาสตร์มาช่วยวิเคราะห์และขับเคลื่อน

2.2 แนวคิดสันติภาพที่มีคุณภาพ

แนวคิดสันติภาพที่มีคุณภาพ (Quality Peace) เป็นกรอบทฤษฎีที่พัฒนาและสังเคราะห์โดย Madhav Joshi และ Peter Wallensteen (2018, pp. 10 - 18) ซึ่งมองว่ากระบวนการสันติภาพที่มีคุณภาพและประสบความสำเร็จนั้นจะช่วยสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเมืองและเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนภายหลังการมีข้อตกลงสันติภาพ อีกทั้งยังเป็นการทำงานเพื่อตอบโจทยอย่างเป็นระบบต่อสาเหตุของความขัดแย้งและปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากความขัดแย้ง โดยพวกเขาได้นำเสนอกรอบคิด 5 มิติ อันเป็นองค์ประกอบหรือปัจจัยสำคัญในการสร้างสันติภาพให้สำเร็จ ได้แก่ (1) มิติด้านความมั่นคงหลังภาวะสงคราม/ความรุนแรง (post-war security) ซึ่งมุ่งให้มีการจัดการความมั่นคงผ่านกระบวนการปฏิรูปภาคความมั่นคง (2) มิติด้านการปกครอง (governance) ซึ่งมุ่งพัฒนากลไกในการคลี่คลายข้อพิพาทที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึง

อำนาจและทรัพยากรผ่านการปฏิรูประบบการปกครอง (3) มิติด้านการฟื้นฟูทางเศรษฐกิจ (economic reconstruction) ซึ่งมุ่งฟื้นฟูและเปิดโอกาสทางเศรษฐกิจสำหรับกลุ่มประชากรชายขอบ (4) มิติการปรองดองและความยุติธรรมในระยะเปลี่ยนผ่าน (reconciliation and transitional justice) ซึ่งมุ่งส่งเสริมให้เกิดการปรองดองของผู้คนในสังคมและ (5) มิติภาคประชาสังคมหรือการมีส่วนร่วมซึ่งมุ่งสร้างพื้นที่สำหรับภาคประชาสังคมในการตรวจสอบถ่วงดุลรัฐบาลและสนับสนุนความช่วยเหลือให้กับประชาชนในยามจำเป็น

จากกรอบแนวคิดเรื่องสันติภาพที่มีคุณภาพข้างต้น เราสามารถปรับให้สอดคล้องกับบริบทการสร้างสันติภาพในจังหวัดชายแดนภาคใต้/ปาตานี โดยผ่านแนวคิดสันติภาพ 5 มิติ คือ เปิดกว้าง ปลอดภัย ปกครองดี เป็นธรรม และปากท้อง ดังปรากฏในตารางดังนี้

เปิดกว้าง	Participatory Peace Process	สันติภาพที่มีส่วนร่วมและยึดโยงกับประชาชน (มิติการมีส่วนร่วม)
ปลอดภัย	Ensured Security	สันติภาพที่รับประกันความมั่นคงปลอดภัยของประชาชนทุกฝ่าย (มิติความมั่นคง)
ปกครองดี	Accountable Governance	สันติภาพที่จัดสรรอำนาจเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนในพื้นที่ (มิติการปกครอง/การจรรูปแบบการปกครอง)

เป็นธรรม	Credible Justice and Reconciliation	สันติภาพที่เป็นธรรม (มิติความยุติธรรมและการปรองดองคืนดี)
ปากท้อง	Economic and Social Development	สันติภาพที่กินได้และเคารพวิถีอัตลักษณ์ท้องถิ่น (มิติการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม)

ตารางที่ 2 แนวคิดสันติภาพ 5 มิติ

กรอบแนวคิดเรื่องสันติภาพที่มีคุณภาพช่วยให้เรามิมองต่อสันติภาพที่ครอบคลุมในหลากหลายมิติ ซึ่งกรอบแนวคิดดังกล่าวนี้มีความสอดคล้องกับกรอบคิดของคณะผู้ตุ่คยในหลายด้าน โดยเฉพาะในร่างเอกสาร JCPP ทั้งในกรอบการลดความรุนแรงหรือการยุติความเป็นปฏิปักษ์ซึ่งสอดคล้องกับมิติความมั่นคงปลอดภัยและประเด็นสารัตถะในการปรึกษาหารือสาธารณะ ได้แก่ รูปแบบการบริหารปกครองในพื้นที่ การยอมรับอัตลักษณ์และวัฒนธรรมชุมชนปาดานี สิทธิมนุษยชน กระบวนการยุติธรรมและระบบกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เศรษฐกิจและการพัฒนา การศึกษาและอื่น ๆ ในกรอบดังกล่าวนี้ ซึ่งประเด็นการปรึกษาหารือสาธารณะก็ยังคงอยู่ในกรอบ PDPIF ซึ่งถูกพัฒนาต่อจาก JCPP

ประเด็นเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนและภาคประชาสังคมถือเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างสันติภาพ ซึ่ง Paffenholz (2018, pp. 164-169) เสนอว่าแนวทางสำคัญที่ภาคประชาสังคมจะช่วยสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาสันติภาพที่มีคุณภาพได้มี 4 ประการ ได้แก่ (1) การลดความรุนแรง (2) การช่วยอำนวยความสะดวกให้เกิดข้อตกลงสันติภาพ (3) การช่วยรับประกันให้เกิดความยั่งยืนในระยะกลางและระยะยาวสำหรับข้อตกลงสันติภาพและ (4) ช่วยทำงานตอบโจทย้สาเหตุความขัดแย้งอย่างสร้างสรรค์ให้แก่สังคมโดยรวม โดยผ่านบทบาทหน้าที่ต่าง ๆ เช่น การคุ้มครอง

การติดตามตรวจสอบกระบวนการและสถานการณ์ การผลักดันเชิงนโยบาย การสร้างความสัมพันธ์และความกลมเกลียวในสังคม การดำเนินกระบวนการและการให้บริการทางสังคม สำหรับกรณีชายแดนภาคใต้ เราได้เห็นบทบาทของภาคประชาสังคม ในการร่วมผลักดันกระบวนการสันติภาพในพื้นที่มาตลอด แม้ว่าบทบาทบนโต๊ะเจรจาในระดับชนชั้นนำนั้นจะยังมีบทบาทจำกัด อย่างไรก็ตาม การกำหนดให้การปรึกษาหารือสาธารณะเป็นส่วนหนึ่งของการพูดคุยสันติภาพนั้นถือเป็นสัญญาณสำคัญที่สะท้อนถึงการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนและภาคประชาสังคมซึ่งวางอยู่บนพื้นฐานหลักการเรื่องความครอบคลุม ซึ่งจะกล่าวเพิ่มเติมในส่วนถัดไป

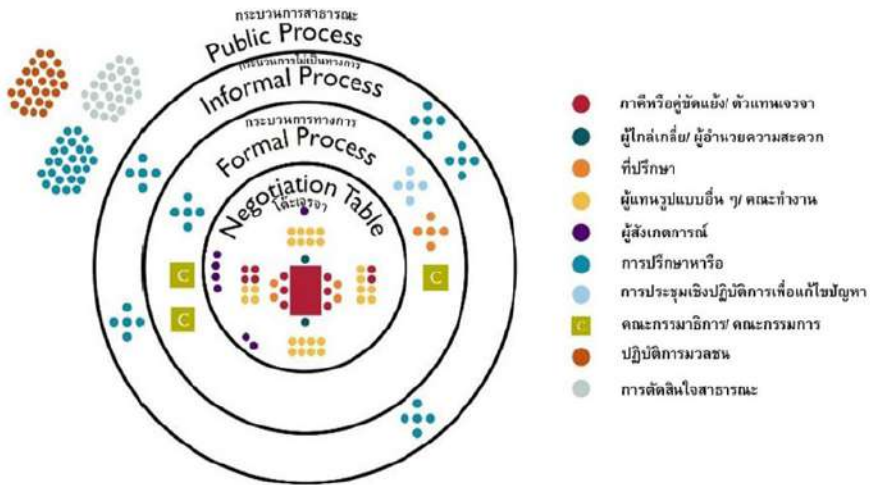
2.3 การมีส่วนร่วมอย่างครอบคลุม

หลักการพื้นฐานสำคัญของการปรึกษาหารือสาธารณะในฐานะที่เป็นกลไกการขยายการมีส่วนร่วมในกระบวนการสันติภาพคือหลักการมีส่วนร่วมอย่างครอบคลุม หลักฐานเชิงประจักษ์ชี้ว่าการออกแบบการเจรจาสันติภาพที่ครอบคลุมทุกกลุ่มจะช่วยทำให้ข้อตกลงสันติภาพมีความยั่งยืนและช่วยป้องกันมิให้สถานการณ์กลับไปสู่สภาวะความรุนแรงในระยะยาวอีก ด้วยเหตุนี้ ประชาคมนานาชาติจึงหันมาให้ความสำคัญกับกระบวนการสันติภาพที่มีส่วนร่วมและครอบคลุมทุกฝ่ายมากขึ้น ซึ่งสะท้อนผ่านวาระ “การทำให้สันติภาพยั่งยืน” (Sustaining Peace) ที่ได้รับการรับรองผ่านมติสหประชาชาติทั้งในคณะมนตรีความมั่นคงและสมัชชาใหญ่ใน ค.ศ. 2016 (A/RES/70/262 และ S/RES/2282) (United Nations General Assembly, 2016; United Nations Security Council, 2016) และรายงานของเลขาธิการสหประชาชาติเรื่อง “การสร้างสันติภาพภายหลังความขัดแย้ง” (Peacebuilding in the Aftermath of Conflict) ใน ค.ศ. 2012 โดยรายงานฉบับดังกล่าวได้นำเสนอความสำคัญของการมีส่วนร่วมอย่างครอบคลุมไว้ว่า “แม้ว่าการทำข้อตกลงทางการเมืองที่ครอบคลุมทุกกลุ่มอาจใช้เวลาานกว่าในการเจรจา แต่ข้อตกลงดังกล่าวจะมีความยั่งยืนมากกว่ากระบวนการที่ครอบคลุมทุกกลุ่มจะสร้างความเชื่อมั่นกับภาคีที่เข้ามามีส่วนร่วมว่าพวกเขาสามารถบรรลุเป้าประสงค์สำคัญได้โดยผ่านการเจรจาแทนการใช้ความรุนแรง

กระบวนการดังกล่าวยังมีแนวโน้มที่จะจัดการกับสาเหตุรากเหง้าของความขัดแย้ง และเพิ่มความชอบธรรมและความเป็นเจ้าของในข้อตกลงทางการเมืองได้มากกว่า” (United Nations Secretary-General, 2012)

โดยทั่วไป หลักความครอบคลุมประกอบด้วย 2 มิติสำคัญ ได้แก่ (1) ความครอบคลุมในเชิงผู้มีส่วนร่วมหรือตัวแสดง (inclusion of actors) ซึ่งจำเป็นต้องพิจารณาถึงผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มต่าง ๆ ทั้งในฝ่ายที่สนับสนุนกระบวนการสันติภาพและฝ่ายที่อาจจะเป็นตัวป่วน (2) ความครอบคลุมในเชิงประเด็น กล่าวคือ การคำนึงถึงความต้องการ ผลประโยชน์และข้อกังวลของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะการพิจารณาถึงความต้องการของกลุ่มที่เปราะบางที่สุดในความขัดแย้ง ถึงแม้ว่าคณกลุ่มดังกล่าวจะไม่ได้เข้าร่วมบนโต๊ะเจรจากก็ตาม ความครอบคลุมในเชิงประเด็นนั้นสอดคล้องกับหลักการ “leaving no one behind” หรือ “ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง” (Berghof Foundation, 2022, p. 66)

นอกจากนี้ ความครอบคลุมในเชิงผู้มีส่วนร่วมสามารถจำแนกได้เป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ (1) การมีส่วนร่วมที่ครอบคลุมในแนวระนาบ (horizontal inclusivity) ซึ่งเป็นการครอบคลุมถึงผู้มีส่วนร่วมหรือตัวแสดงสำคัญที่สามารถมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในข้อตกลงสันติภาพและการนำข้อตกลงไปปฏิบัติ เช่น ฝ่ายพลเรือนและฝ่ายทหารของรัฐบาล ภาคส่วนต่าง ๆ ภายในรัฐบาล ปีกการเมืองและปีกทหารของขบวนการติดอาวุธ การมีส่วนร่วมของกลุ่มติดอาวุธต่าง ๆ พรรคการเมือง ชนชั้นนำทางธุรกิจ และ (2) การมีส่วนร่วมที่ครอบคลุมในแนวตั้ง (vertical inclusivity) ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสให้กลุ่มต่าง ๆ หลากหลายภาคส่วนในสังคมที่ได้รับผลกระทบจากความขัดแย้งเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการสันติภาพ ทั้งการออกแบบข้อตกลงและการนำข้อตกลงไปปฏิบัติ เช่น ตัวแทนภาคประชาสังคม ผู้นำชุมชนท้องถิ่น ชนกลุ่มน้อย กลุ่มผู้หญิง กลุ่มเยาวชน กลุ่มเหยื่อที่ได้รับผลกระทบจากความขัดแย้งและความรุนแรง (Berghof Foundation, 2022)

ภาพที่ 1 รูปแบบการเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการสันติภาพ
(Jensehaugen et.al. 2022)

จากแผนภาพข้างต้น Paffenholz (2015) ได้เสนอรูปแบบการเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการสันติภาพ (modalities of inclusion) 7 ระดับ ได้แก่ (1) การเป็นตัวแทนโดยตรงบนโต๊ะเจรจาสันติภาพ ซึ่งเข้าร่วมในฐานะคณะผู้แทนของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในความขัดแย้ง เป็นคณะผู้แทนตัวจริงบนโต๊ะเจรจา โดยอาจได้รับการคัดเลือกโดยคู่เจรจาหลัก ผู้ไกล่เกลี่ย หรือกระบวนการคัดสรรด้วยตนเองที่ทางการรับรอง (2) การมีส่วนร่วมในฐานะผู้สังเกตการณ์บนโต๊ะเจรจาสันติภาพ ผู้สังเกตการณ์อาจได้รับการคัดเลือกจากคู่เจรจาซึ่งมีบทบาทได้หลายลักษณะตั้งแต่ทำหน้าที่สังเกตการณ์เพียงเท่านั้นไปจนถึงการให้คำแนะนำแก่คู่เจรจาหรือผู้ไกล่เกลี่ยหรือทำหน้าที่เป็นผู้ให้หลักประกันในกระบวนการสันติภาพ เป็นต้น สองรูปแบบแรกอยู่วงกลมในสุดที่เป็นโต๊ะเจรจา (3) การปรึกษาหารือในรูปแบบต่าง ๆ โดยมีตั้งแต่การปรึกษาหารือที่เป็นทางการ ซึ่งจัดคู่ขนานและส่งต่อข้อมูลให้กับโต๊ะเจรจาอย่างเป็นทางการ ไปจนถึงการปรึกษาหารือที่ไม่ได้เป็นทางการกับชนชั้นนำหรือสาธารณชนวงกว้าง (4) การจัดตั้งคณะกรรมการ คณะทำงาน หรือที่ปรึกษาที่เปิดโอกาสให้ฝ่ายต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วม ทั้งที่เป็นกลไกสนับสนุนกระบวนการเจรจาได้โดยตรงและ/หรือสนับสนุนกระบวนการสันติภาพ

และการนำข้อตกลงไปปฏิบัติในภายหลัง เช่น โครงสร้างที่ปรึกษาคณะเทคนิค (technical advisory team) ในเมียนมาที่มีผู้เชี่ยวชาญจากภาคประชาสังคมสนับสนุนในสำนักเลขานุการสันติภาพหรือคณะกรรมการผู้เชี่ยวชาญ (5) การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง (problem-solving workshop) ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงก่อนการเจรจาหรือคู่ขนานกับการเจรจาที่เป็นทางการและสามารถมีอิทธิพลต่อกระบวนการที่เป็นทางการ โดยการนำเสนอเสียงสะท้อนและข้อเสนอแนะ รูปแบบที่ 3-5 จะอยู่ในวงกลมชั้นในลำดับที่สองและสาม ซึ่งมีทั้งกระบวนการที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ (6) การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในกลไกการตัดสินใจของสาธารณะ เช่น การทำประชาพิจารณ์ การสำรวจความคิดเห็น การรณรงค์ขอสนับสนุน การทำประชาคมตีเป็นต้น และ (7) ปฏิบัติการมวลชน เช่น การรณรงค์ ปฏิบัติการบนท้องถนน การประท้วง การยื่นข้อร้องเรียน เป็นต้น โดยสองรูปแบบหลังอยู่ในวงกลมชั้นนอกสุดที่เป็นกระบวนการสาธารณะ

จากรูปแบบการมีส่วนร่วมอย่างครอบคลุมในกระบวนการสันติภาพที่กล่าวมาข้างต้น การปรึกษาหารือสาธารณะถือเป็นหนึ่งในรูปแบบการมีส่วนร่วมที่สำคัญ การปรึกษาหารือสาธารณะสามารถเกิดขึ้นได้ใน 3 ลักษณะ คือ การปรึกษาหารือที่เป็นทางการ การปรึกษาหารือที่ไม่เป็นทางการหรือกึ่งทางการ และการปรึกษาหารือสาธารณะอาจดำเนินการในรูปแบบเวทีคู่ขนานที่ครอบคลุมหลากหลายประเด็น (thematic multi-arena inclusivity) ซึ่งแนวทางนี้ประกอบด้วยเวทีคู่ขนานต่าง ๆ สำหรับกระบวนการตัดสินใจที่กำหนดขึ้นเพื่อหารือในประเด็นหัวข้อหรือข้อกังวลเฉพาะ ตัวอย่างเช่น การเจรจาข้อตกลงหยุดยิงในระหว่างที่ความขัดแย้งรุนแรงยังดำเนินอยู่ โดยควรจรรวมกลุ่มติดอาวุธเข้ามาในกระบวนการด้วย การจัดการพูดคุยด้านความมั่นคงกับทหารของทั้งสองฝ่าย อำนาจให้มีการประชุมถกเถียงด้านการเมืองกับนักการเมืองหรือฝ่ายการเมือง (ทั้งที่ติดอาวุธและไม่ติดอาวุธ) ประสานให้มีการประชุมหารือมิติทางเศรษฐกิจสังคมกับภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง อำนาจให้เกิดการพูดคุยเกี่ยวกับความยุติธรรมในระยะเปลี่ยนผ่านโดยมีตัวแทนของเหยื่อที่ได้รับผลกระทบเข้าร่วมโดยตรง นอกจากนี้ อาจจะมีการสร้างพื้นที่สำหรับประเด็นต่าง ๆ ในวงกว้าง เช่น เวทีเรื่องการปฏิรูปที่ดินและการเกษตรโดยให้มีสมาคมชาวไร่ชาวนาเข้ามามีส่วนร่วม เป็นต้น (Berghof Foundation, 2022)

เพื่อสร้างความมั่นใจว่าการเจรจาสันติภาพจะมีความครอบคลุม ควรพิจารณาถึง 3 มิติสำคัญ ได้แก่ การออกแบบกระบวนการที่ครอบคลุม โครงสร้างที่อำนวยความสะดวก การมีส่วนร่วมและการเสริมสร้างขีดความสามารถของผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วม นอกจากนี้ ข้อพิจารณาในการออกแบบกระบวนการปรึกษาหารือสาธารณะและการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนควรอยู่บนพื้นฐานของหลักการ 3 ประการ ได้แก่

1) เนื้อหาในกระบวนการสันติภาพหรือการเจรจาสันติภาพ (content) กล่าวคือ ควรพิจารณาว่าผู้ใดมีองค์ความรู้หรือผู้ใดที่เกี่ยวข้องหรือได้รับผลกระทบมากที่สุด ในประเด็นต่าง ๆ ของกระบวนการสันติภาพ/การสร้างสันติภาพ

2) ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการสร้างสันติภาพหรือนำข้อตกลงสันติภาพไปปฏิบัติจริง (implementation stakeholders) กล่าวคือ ควรพิจารณาว่าผู้ใดมีส่วนสำคัญในการทำให้ข้อตกลงหรือนโยบายสร้างสันติภาพเกิดขึ้นจริงในพื้นที่ในระดับต่าง ๆ

3) พันธกรณีหรือความมุ่งมั่นในการสร้างการเปลี่ยนแปลง (commitment to a transformative agenda) กล่าวคือ ควรพิจารณาว่าผู้ใดจะเป็นผู้ขับเคลื่อนกระบวนการเปลี่ยนแปลงหรือการปฏิรูปทางสังคมและการเมืองในอนาคต

นอกจากหลักการข้างต้น ยังควรพิจารณาถึงเกณฑ์ในเชิงประเภทของกลุ่มหรือภาคส่วนที่เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างสันติภาพ เช่น กลุ่มผู้นำศาสนา กลุ่มศาสนา (ตัวแทนกลุ่มชาวมุสลิมและชาวพุทธในพื้นที่) กลุ่มผู้หญิง กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้ได้รับผลกระทบ เป็นต้น และพิจารณาถึงกระบวนการคัดเลือกผู้ที่จะเข้ามามีส่วนร่วม เช่น ผ่านการเชิญ การเสนอชื่อ การเลือกตั้ง หรือการสรรหาภายในกลุ่มตัวแทนที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น (Berghof Foundation, 2022, p. 76).

ในบทนี้ ผู้เขียนได้ทบทวนทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสันติภาพ กระบวนการสันติภาพ ความสำคัญของการปรึกษาหารือสาธารณะต่อความสำเร็จของการสร้างสันติภาพที่ยั่งยืน รวมถึงการนำเสนอให้เห็นรูปแบบต่าง ๆ ของการปรึกษาหารือสาธารณะที่สามารถดำเนินการได้ ในบทต่อไปจะได้นำวิเคราะห์ถึงกระบวนการสันติภาพในบริบทของจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทย โดยจะได้นำเสนอข้อเสนอของภาคประชาสังคมต่อการปรับปรุงและพัฒนากระบวนการสันติภาพในชายแดนใต้

บทที่ 3

ภาคประชาสังคมกับข้อเสนอต่อการพัฒนาศักยภาพชายแดนใต้

การเกิดขึ้นขององค์กรภาคประชาสังคม (CSOs) ในภาคใต้ของประเทศไทย สามารถสืบย้อนไปได้ถึงช่วงทศวรรษ 1990 ซึ่งเป็นช่วงที่นักกิจกรรมทางสังคมทำงานอย่างใกล้ชิดกับชุมชนในประเด็นต่าง ๆ เช่น การพัฒนาที่ยั่งยืน การปกป้องสิ่งแวดล้อม การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและการส่งเสริมประชาธิปไตย โดยนักกิจกรรมเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นตัวกลางสำคัญระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับรัฐในการนำเสนอปัญหาและข้อเรียกร้องของประชาชนต่อภาครัฐ การกลับมาปะทุของความรุนแรงในปี พ.ศ. 2547 ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญ ส่งผลให้เกิดการก่อตัวขององค์กรภาคประชาสังคมใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก ขณะเดียวกันองค์กรที่มีอยู่เดิมก็เริ่มปรับบทบาทไปทำงานในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการลดผลกระทบจากความรุนแรง การเยียวยาจิตใจให้กับผู้ได้รับผลกระทบจากความรุนแรง รวมถึงการสร้างสันติภาพเพิ่มมากขึ้น (ฐิตินบ โทมสนิมิ, 2566) การที่กระบวนการสันติภาพยังไม่สามารถก้าวหน้าไปได้อย่างมีนัยสำคัญ ส่วนหนึ่งมาจากการพูดคุยยังมีลักษณะที่จำกัดอยู่ในวงแคบและขับเคลื่อนโดยชนชั้นนำ การขยายการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในกระบวนการสร้างสันติภาพให้มากยิ่งขึ้นจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง (Chambers, 2019) งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับบทบาทขององค์กรภาคประชาสังคมในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ชี้ให้เห็นถึงศักยภาพเชิงสร้างสรรค์ของภาคประชาสังคมในการสนับสนุนการบริหารจัดการท้องถิ่นให้ตอบสนองต่อประชาชนมากขึ้นและในการร่วมผลักดันนโยบายต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่การสร้างสันติภาพที่ยั่งยืน (Boonpunth and Rolls, 2016; Boonpunth and Saheem, 2022)

ภาคประชาสังคมได้มีบทบาทในการขับเคลื่อนกระบวนการสันติภาพอย่างต่อเนื่องในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา โดยได้มีการนำเสนอความคิดเห็นที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสันติภาพในชายแดนใต้ในภาพรวม และข้อเสนอเฉพาะต่อการพัฒนาศักยภาพระหว่างรัฐบาลไทยและตัวแทนของผู้เห็นต่างจากรัฐที่เริ่มต้นขึ้นอย่างเป็นทางการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2556 ในบทนี้จะวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อเสนอของภาคประชาสังคม 17 องค์กร

ที่งานวิจัยนี้ได้ทำการศึกษา โดยจะนำเสนอส่วนที่ว่าด้วยข้อเสนอต่อกระบวนการพูดคุยสันติภาพ ซึ่งประกอบไปด้วย (1) การปรับปรุงกระบวนการพูดคุยสันติภาพ (2) การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกระบวนการสันติภาพ (3) การหนุนเสริมการเรียนรู้เกี่ยวกับการสร้างสันติภาพของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มต่าง ๆ และ (4) การสื่อสารเรื่องกระบวนการสันติภาพต่อสาธารณะ

3.1 การปรับปรุงกระบวนการพูดคุยสันติภาพ

3.1.1. การปรับยุทธศาสตร์การแก้ปัญหาภาคใต้โดยให้กระบวนการสันติภาพเป็นแกนกลาง

เครือข่ายวิชาการ Peace Survey (2562, น. 6) ได้นำเสนอในรายงาน “7 ข้อเสนอประชาชนสู่นโยบายชายแดนใต้/ปาตานี” ในปี พ.ศ. 2562 ให้ “ยกระดับให้การพูดคุยสันติภาพเป็นแกนกลางในการแก้ไขความขัดแย้งทางการเมือง” โดยเครือข่าย Peace Survey สะท้อนว่าจากผลสำรวจความคิดเห็นของประชาชน การรับรู้ของประชาชนต่อเรื่องกระบวนการพูดคุยสันติภาพยังคงค่อนข้างจำกัด แต่มากกว่าร้อยละ 65.4 ของประชากรที่เข้าร่วมการสำรวจความคิดเห็นในปีนั้นสนับสนุนการใช้การพูดคุย/เจรจาเป็นการแก้ปัญหา ทางเครือข่าย Peace Survey จึงเห็นว่า “การพูดคุยเป็นทิศทางการแก้ไขปัญหาคือข้อบรรทัด ซึ่งทั้งรัฐ ขบวนการปลดปล่อยปาตานีและฝ่ายที่เกี่ยวข้องจำเป็นต้องให้ข้อมูลเรื่องนี้เพื่อให้ประชาชนรับรู้มากขึ้น” การทำให้ประชาชนสามารถมองเห็นผลในเชิงบวกจะทำให้เกิดพลังหนุนต่อการพูดคุยมากขึ้นในอนาคต

ในหนังสือเรื่อง The Freedom to Decide Our Future: Patani People Call for a Peaceful Settlement ซึ่งกลุ่ม The Patani เขียนร่วมกับ Centre for Peace and Conflict Studies (ศูนย์การศึกษาความขัดแย้งและสันติภาพ, CPCS) ซึ่งเป็นสถาบันวิจัยและขับเคลื่อนการสร้างสันติภาพซึ่งตั้งอยู่ที่ประเทศกัมพูชาในปี 2562 ได้มีข้อเสนอต่อพรรคการเมือง โดยเฉพาะพรรคฝ่ายประชาธิปไตยให้รับรอง “ประเด็นในปาตานี” เป็น “วาระแห่งชาติ” เพื่อให้มีการศึกษาอย่างจริงจังเพื่อแก้ไขปัญหาที่รากเหง้า

และแสวงหาทางออกทางการเมืองที่เป็นไปได้ (Centre for Peace and Conflict Studies และ The Patani 2019, p. 19) ข้อเสนอเรื่องการยกระดับปัญหาความขัดแย้งรุนแรงในภาคใต้เป็นวาระแห่งชาตินั้นมีใช้เรื่องใหม่ กลุ่ม BRN ได้เรียกร้องเรื่องนี้มาตั้งแต่ช่วงเริ่มต้นการพูดคุยสันติภาพในปี พ.ศ. 2556 ซึ่งต่อมาทางสภาความมั่นคงแห่งชาติก็ได้ระบุเป็นครั้งแรกในนโยบายการบริหารและการพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้ พ.ศ. 2560-2562 ให้การพูดคุยเป็นวาระแห่งชาติ แต่ดูเหมือนว่าจะยังไม่สามารถสร้างหลักประกันที่เพียงพอในสายตาของฝ่ายขบวนการปลดปล่อยปาตานี

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2566 เป็นต้นมา ได้มีการนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการออกกฎหมายเพื่อรองรับกระบวนการพูดคุยสันติภาพจากภาคประชาชน ในเดือนกันยายน 2566 เครือข่ายวิชาการ Peace Survey (2566, น. 23) เสนอให้ “มีกลไกทางการเมืองและกลไกทางกฎหมายรองรับกระบวนการพูดคุยที่ครอบคลุมทุกฝ่าย” ทั้งนี้ ผลการสำรวจพบว่าประชาชนร้อยละ 70.1 สนับสนุนการพูดคุยและมีความไว้วางใจต่อพรรคการเมืองและนักการเมืองระดับชาติ (สส.) ในการมีบทบาทสร้างสันติภาพในระดับสูง โดยกลุ่มดังกล่าวได้รับความเชื่อมั่นร้อยละ 28 เป็นอันดับหนึ่งเมื่อเทียบกับกลุ่มทางสังคมประเภทอื่น ๆ

ต่อมาในเดือนพฤศจิกายน 2566 ทางเครือข่ายภาคประชาสังคมได้ร่วมกันจัดเวทีเพื่อระดมข้อเสนอของประชาชนต่อการปรึกษาหารือสาธารณะ โดยหนึ่งในข้อเสนอสำคัญคือการ “ผลักดันให้กระบวนการสันติภาพชายแดนใต้เป็นวาระแห่งชาติอย่างแท้จริง โดยได้รับการให้ความสำคัญโดยรัฐสภา” (สมาคมร่วมสร้างชุมชนศรัทธา กัมปงตักวา และคณะ, 2566) ซึ่งสะท้อนการเน้นย้ำถึงความจำเป็นของการรับรองกระบวนการสันติภาพในระดับรัฐสภา แนวคิดดังกล่าวได้รับการย้ำอีกครั้ง เมื่อนายอนันต์ อับดุลเราะห์มาน หัวหน้าคณะพูดคุยของกลุ่ม BRN ได้นำเสนอประเด็นนี้ในคำกล่าวเปิดประชุมร่วมกับรัฐบาลไทยและผู้อำนวยการความสวดกเมื่อวันที่ 6-7 กุมภาพันธ์ 2567 โดยเรียกร้องให้รัฐบาลไทย “บัญญัติกฎหมายฉบับหนึ่งเพื่อรองรับประเด็นที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสันติภาพปาตานีทุกประเด็น”²

นอกจากนี้ ข้อเสนอให้การพูดคุยสันติภาพเป็นแนวทางหลักในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในจังหวัดชายแดนภาคใต้ยังปรากฏในข้อเสนอขององค์กรและเครือข่ายต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น ข้อเสนอจากเครือข่ายผู้นำศาสนา นักวิชาการ ภาคประชาสังคม ปาดานี/จังหวัดชายแดนใต้ (2566, น. 2-3) ซึ่งได้ยื่นต่อผู้แทนคณะพูดคุยของรัฐบาลไทยและ BRN ในวันที่ 23 ธันวาคม 2566 โดยเครือข่ายเรียกร้องให้รัฐบาลไทยยกระดับการสร้างสันติภาพในพื้นที่ปาดานี/จังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นวาระแห่งชาติ ขณะเดียวกันก็ได้เรียกร้องต่อ BRN ให้การพูดคุยสันติภาพเป็นวาระหลักของประชาคมปาดานี นอกจากนี้ ยังได้เรียกร้องให้ผลักดันบทบาทของรัฐสภาโดยผ่านการออกพระราชบัญญัติสันติภาพจังหวัดชายแดนภาคใต้และการจัดตั้งคณะกรรมการสามัญด้านการสร้างสันติภาพจังหวัดชายแดนภาคใต้/ปาดานีเพื่อให้เกิดกลไกเชิงสถาบันที่รองรับกระบวนการสันติภาพอย่างเป็นรูปธรรม

ในขณะเดียวกัน เครือข่ายปกป้องเด็กจังหวัดชายแดนภาคใต้ (Child Protection Network, CPN) ได้เสนอให้มีการเร่งรัดการดำเนินการการพูดคุยสันติภาพโดยเร็ว (ฟาอิก กระระสี, 2566, น. 36) ซึ่งสะท้อนความห่วงใยต่อผลกระทบของความขัดแย้งต่อเด็กและเยาวชนในพื้นที่ อีกทั้งเครือข่ายชาวพุทธในจังหวัดชายแดนภาคใต้ยังได้เสนอให้ทุกฝ่ายแสวงหาทางออกจากความขัดแย้งผ่านวิถีทางการเมืองด้วยสันติวิธี โดยผ่านการพูดคุยสันติภาพ (กลุ่มชาวพุทธรักสันติจังหวัดชายแดนภาคใต้, 2565, น. 3; เครือข่ายชาวพุทธเพื่อสันติภาพชายแดนใต้, 2561, น. 8)

ข้อเสนอจากหลากหลายองค์กรในภาคประชาสังคมเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความเห็นร่วมของผู้คนหลากหลายกลุ่มที่มองเห็นถึงความสำคัญของการใช้กระบวนการพูดคุยสันติภาพเป็นเครื่องมือสำคัญในการคลี่คลายความขัดแย้งในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ รวมไปถึงการผลักดันให้เกิดการรับรองเชิงนโยบายและการออกกฎหมายเพื่อรองรับอย่างเป็นระบบ

3.1.2. ให้พลเรือนซึ่งไม่ใช่ข้าราชการเป็นตัวแทนในคณะตุลาการ

เครือข่ายภาคประชาสังคมได้เสนอในเวทีสาธารณะในช่วงเดือนพฤศจิกายน 2566 ว่าองค์ประกอบในคณะตุลาการควรเป็น “คณะพลเรือน (ไม่ใช่ข้าราชการประจำ)” โดยเน้นให้มีความต่อเนื่องในการทำงาน และมีกลไกตรวจสอบที่น่าเชื่อถือ (สมาคมร่วมสร้างชุมชนศรัทธา กัมปงตักวา และคณะ, 2566) ที่ผ่านมา องค์ประกอบของ “คณะตุลาการสันติสุขจังหวัดชายแดนภาคใต้” มักจะประกอบด้วยตัวแทนจากหน่วยงานของรัฐเป็นหลักหรือในบางชุดก็เป็นหน่วยงานรัฐทั้งหมด อาทิ สภาความมั่นคงแห่งชาติ ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร กระทรวงการต่างประเทศและกระทรวงยุติธรรม ที่ผ่านมาหัวหน้าคณะตุลาการมักเป็นตัวแทนจากฝ่ายทหารเป็นหลัก แต่ก็มีหัวหน้าคณะตุลาการที่มาจากข้าราชการฝ่ายพลเรือน 2 คน คนแรก คือ นายฉัตรชัย บางชวด ซึ่งเป็นรองเลขาธิการสภาความมั่นคงแห่งชาติในขณะนั้น (พฤศจิกายน 2566 - สิงหาคม 2567) คนที่สองคือ นายฐนัตต์ สุวรรณานนท์ ผู้อำนวยการสำนักข่าวกรองซึ่งได้รับการแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าการตุลาการคนล่าสุดในช่วงเดือนเมษายน 2569 ในสมัยของรัฐบาลของนายอนุทิน ชาญวีรกูล ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอของเครือข่ายผู้นำศาสนาที่เสนอให้หัวหน้าการตุลาการของรัฐบาลไทยควรเป็นตัวแทนจากพลเรือน (เครือข่ายผู้นำศาสนา, 2566, น. 3)

ทั้งนี้ ในอดีตเคยมีตัวแทนที่ไม่ใช่ข้าราชการเข้าร่วมในคณะตุลาการมาแล้ว โดยในคณะตุลาการชุดแรกที้นำโดยพลโทภราดร พัฒนถาบุตร มีตัวแทนพลเรือนที่ไม่ใช่ข้าราชการจำนวน 2 คน ได้แก่ ผศ.ดร.ศรีสมภพ จิตร์ภิรมย์ศรี อาจารย์จากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์และนายอาซิส เบ็ญหาวันซึ่งเป็นประธานสภาที่ปรึกษาการบริหารและการพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้ในขณะนั้น (ศรีสมภพ จิตร์ภิรมย์ศรี, การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 กุมภาพันธ์ 2567; ศูนย์ข่าวภาคใต้, 2566)

การเมืองค์ประกอบที่มีได้จำกัดอยู่เฉพาะข้าราชการจะเอื้อให้เกิดมุมมองที่หลากหลาย ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการขับเคลื่อนกระบวนการสันติภาพให้มีความครอบคลุมมากยิ่งขึ้น ในประเด็นนี้ สภาประชาสังคมชายแดนใต้ (2556) เคยเสนอในช่วงการพูดคุยในปี 2556 ให้มี “ผู้นำศาสนาที่มวลชนให้การยอมรับ” เข้าร่วมในคณะพูดคุยฯ ขณะที่คณะทำงานวาระผู้หญิงชายแดนใต้และขบวนผู้หญิงกับการสร้างสภาวะแวดล้อมที่เอื้อต่อกระบวนการสันติภาพ (2561) ได้เสนอให้เปิดพื้นที่สำหรับผู้แทนผู้หญิงเข้าร่วมในโต๊ะพูดคุย ในฐานะผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งโดยตรงและโดยอ้อมจากสถานการณ์ความรุนแรงในพื้นที่

ข้อเสนอเหล่านี้สะท้อนถึงความพยายามในการผลักดันให้การพูดคุยสันติภาพมีตัวแทนที่สะท้อนความหลากหลาย ครอบคลุมและยึดโยงกับภาคประชาชนมากยิ่งขึ้น ทั้งในเชิงโครงสร้างและการมีส่วนร่วมของกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม

3.1.3. การลดความรุนแรงและสร้างพื้นที่ปลอดภัยทางกายภาพ

ข้อเสนอเกี่ยวกับการลดความรุนแรงและการสร้างพื้นที่ปลอดภัยทางกายภาพได้รับการผลักดันจากภาคประชาสังคมหลายกลุ่ม ทั้งในฐานะมาตรการสร้างความไว้วางใจระหว่างคู่เจรจาและในฐานะแนวทางระยะยาวในการคลี่คลายความขัดแย้ง โดยหนึ่งในกลุ่มที่มีบทบาทโดดเด่นคือคณะทำงานวาระผู้หญิงชายแดนใต้ (2559) ซึ่งได้เสนอแนวคิดเรื่อง “พื้นที่สาธารณะปลอดภัยสำหรับผู้หญิงชายแดนใต้” เมื่อเดือนเมษายน 2559 โดยได้ระบุพื้นที่สำคัญ 5 อันดับ ได้แก่ ตลาด ถนน โรงเรียน มัสยิด/วัด และป้อมชุดรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน (ชรบ.) พร้อมทั้งเสนอให้มีการกำกับดูแลการพกพาอาวุธของเจ้าหน้าที่ในพื้นที่สาธารณะนอกเวลาราชการอย่างเข้มงวด และเรียกร้องต่อขบวนการปลดปล่อยปาตานีให้ยุติการใช้ความรุนแรงต่อพลเรือนที่มีความแตกต่างทางศาสนา ภาษาหรือชาติพันธุ์ (คณะทำงานวาระผู้หญิงชายแดนใต้และขบวนผู้หญิงกับการสร้างสภาวะแวดล้อมที่เอื้อต่อกระบวนการสันติภาพ, 2561, น. 6,11) ขณะเดียวกันสภาประชาสังคมชายแดนใต้ (2562) ได้รณรงค์ให้ทุกฝ่ายยึดหลักสิทธิมนุษยชนสากลและหลักมนุษยธรรมในการคุ้มครองชุมชนและพลเรือน

เครือข่ายวิชาการ Peace Survey (2566, น. 16) ได้เสนอให้มีการลดความรุนแรงทั้งทางตรงและในเชิงโครงสร้าง โดยเสนอมาตรการเร่งด่วนต่อรัฐบาลดังนี้ (1) หลีกเลี่ยงการใช้ความรุนแรงกับเป้าหมายอ่อน (2) เสริมศักยภาพชุมชนในการปกป้องความปลอดภัยของตนเองโดยปราศจากอาวุธ (3) หลีกเลี่ยงการวิสามัญฆาตกรรมผู้ต้องสงสัยที่ต่อสู้ในระหว่างปฏิบัติการปิดล้อมตรวจค้น นอกจากนี้ ในรายงานก่อนหน้านี้ เครือข่ายวิชาการ Peace Survey (2562, น. 18-19) ยังได้เสนอให้จัดตั้งคณะกรรมการหลายฝ่ายเพื่อตรวจสอบข้อเท็จจริงของเหตุการณ์ความรุนแรง ขณะที่สภาประชาสังคมชายแดนใต้ (2560, น. 7) เรียกร้องให้รัฐบาลไทยและขบวนการต่อสู้เพื่อปาตานีคุ้มครองเด็ก ผู้หญิง พลเรือนทุกศาสนาและชาติพันธุ์จากผลกระทบของปฏิบัติการทางทหารและสนับสนุนการสร้างพื้นที่สาธารณะปลอดภัยโดยยึดหลักสิทธิมนุษยชนและมนุษยธรรมระหว่างประเทศ

ในส่วนของ CPCS และ The Patani (2019, pp. 18-19) ได้เสนอให้มีการลดจำนวนทหารและด่านในชุมชน เพื่อลดความตึงเครียดและสร้างความรู้สึกปลอดภัยให้กับประชาชน โดยมองว่านโยบายดังกล่าวจะช่วยลดความรู้สึกของการ “ถูกยึดครอง” และส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีขึ้นระหว่างประชาชนกับรัฐไทย ในขณะเดียวกันก็เสนอให้ BRN ปฏิบัติตามหลักการด้านมนุษยธรรมเพื่อรักษาความชอบธรรมของตน

ในอีกด้านหนึ่ง สล.3 ซึ่งเป็นกลไกภาคประชาสังคมที่รัฐจัดตั้งขึ้นหลังการรัฐประหาร 2557 ได้เสนอแนวทางการลดความรุนแรงในระดับพื้นที่ โดยให้หน่วยงานภาครัฐสร้างกลไกลดความรุนแรงในระดับตำบลและหมู่บ้านผ่านความร่วมมือของผู้นำท้องถิ่น เช่น นายก อบต. กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน เพื่อขับเคลื่อนการลดความรุนแรงในระดับชุมชน รวมถึงส่งเสริมการพูดคุยในพื้นที่และแบบออนไลน์ในเรื่องการลดความรุนแรง นอกจากนี้ ยังเสนอให้รัฐสร้างความเชื่อมั่นด้วยมาตรการ 3 ประการ ได้แก่ (1) ประกาศยุติหรือลดปฏิบัติการทางการทหารและความรุนแรงทุกรูปแบบ ทั้งความรุนแรงเชิงกายภาพ เช่น การปิดล้อม ปะทะ หรือความรุนแรงเชิงจิตใจ เช่น การไปเยี่ยมเยียนประชาชนและกดดันด้วยอาวุธครบมือทำให้ประชาชนมีความวิตกกังวล (2) การปลด

ป้ายประกาศจับผู้ต้องหาในที่สาธารณะ และ (3) การปรับแนวทางมิให้พหุชนนำในปฏิบัติการ บังคับใช้กฎหมาย เช่น การปิดล้อม แต่ควรให้นักจิตวิทยาหรือผู้ที่ได้รับการอบรมเรื่อง การเกลี้ยกล่อมไปเป็นผู้เจรจาเพื่อให้ผู้ต้องสงสัยยอมมอบตัวและใช้ความอดทนอดกลั้น อย่างเต็มที่ (คณะประสานงานระดับพื้นที่ [สล.3], 2565, น. 3-4, 7-8)

มิติเรื่องความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินถือเป็นข้อกังวลที่สำคัญสำหรับ เครือข่ายชาวพุทธในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยได้สะท้อนถึงปัญหาที่ชาวพุทธเป็น เหยื่อและได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความรุนแรงอย่างต่อเนื่องทั้งทางตรงและ ทางอ้อม ทั้งการสูญเสียชีวิต การบาดเจ็บ ความพิการ การสูญเสียรายได้และสมาชิก ในครอบครัว มีผู้ที่อพยพออกนอกพื้นที่ รวมถึงความหวาดกลัวจากการถูกข่มขู่และขับไล่ ออกจากพื้นที่ เครือข่ายชาวพุทธเพื่อสันติภาพชายแดนใต้ (2561, น. 6-8) และกลุ่มักทอ สันติภาพ (2562, น. 16) มีข้อเสนอให้กองกำลังทุกฝ่ายยุติความรุนแรงต่อชาวพุทธ ยุติการขับไล่ชาวพุทธออกจากพื้นที่และต้องการให้มีพื้นที่ปลอดภัยแก่เด็ก สตรี พระสงฆ์ และชาวพุทธที่เป็นคนส่วนน้อย เสนอให้ภาครัฐดูแลความปลอดภัยให้กับพระสงฆ์ใน ระหว่างการบิณฑบาตและการประกอบศาสนกิจอื่น ๆ และส่งเสริมความร่วมมือในชุมชน เพื่อป้องกันเหตุรุนแรงที่อาจนำไปสู่ความแตกแยกระหว่างชาวพุทธและชาวมุสลิม นอกจากนี้ กลุ่มชาวพุทธรักสันติในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (2565, น. 3) ยังได้เสนอ แนวคิด “เข้าพรรษาสันติ-ปลอดภัย สำหรับทุกคนในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้” เมื่อเดือน กรกฎาคม 2565 โดยเรียกร้องให้คู่พุดคุยทั้งสองฝ่ายจัดทำข้อตกลงยุติการก่อเหตุรุนแรง และปฏิบัติการทางทหารของทุกฝ่ายเป็นระยะเวลา 3 เดือนในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา ซึ่งถือเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการสร้างบรรยากาศแห่งความไว้วางใจและลดความ ตึงเครียดในพื้นที่

ข้อเสนอจากหลายภาคส่วนดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามร่วมกัน ในการลดความรุนแรง ค้ำครองพลเรือน และสร้างพื้นที่ปลอดภัยในชีวิตประจำวัน อันเป็น เงื่อนไขสำคัญต่อความก้าวหน้าของกระบวนการสันติภาพในจังหวัดชายแดนภาคใต้

3.1.4. การเข้ามามีส่วนร่วมของฝ่ายที่สาม

CPCS และ The Patani (2019, p. 13) ได้เสนอให้ประชาคมนานาชาติเข้ามามีส่วนในกระบวนการสันติภาพ เพื่อให้เกิดความเที่ยงธรรมและสร้างความมั่นใจในการแสวงหาข้อตกลงซึ่งเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย งานศึกษาดังกล่าวยังเสนอให้มาเลเซียเปิดโอกาสให้กลุ่มหรือองค์กรอื่น ๆ มีส่วนร่วมในการทำหน้าที่ผู้อำนวยความสะดวกเพื่อลดอคติและเสริมสร้างความเป็นกลางในกระบวนการพูดคุย ในขณะเดียวกัน The Patani (2022) ยังได้เรียกร้องให้รัฐบาลไทยเปิดกว้างต่อการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ด้านการจัดการกับความขัดแย้งกับประชาคมโลกอีกด้วย

ในขณะเดียวกัน คณะทำงานสร้างพื้นที่สันติภาพจากคนใน (Insider Peacebuilders Platform, IPP) (2557, น. 30) ซึ่งเป็นเครือข่ายที่ทำงานร่วมกันโดยมีองค์ประกอบจากนักวิชาการและผู้ปฏิบัติการในสถาบันทางวิชาการและองค์กรประชาสังคมทั้งในและนอกพื้นที่ชายแดนใต้ได้เสนอแนะในช่วงเริ่มต้นของการพูดคุยสันติภาพว่าคณะพูดคุยทั้งสองฝ่ายควรพิจารณายกระดับการพูดคุยสันติภาพโดยให้มีผู้ไกล่เกลี่ย (mediator) ที่ได้รับการยอมรับจากทั้งสองฝ่าย นอกจากนี้ ควรให้ผู้สังเกตการณ์และสักขีพยานซึ่งอาจเป็นตัวแทนรัฐบาลของประเทศเพื่อนบ้านหรือองค์กรระหว่างประเทศที่เป็นที่ยอมรับของทั้งสองฝ่าย เพื่อเสริมสร้างความน่าเชื่อถือให้กับกระบวนการสันติภาพ

นอกจากนี้ เครือข่ายผู้นำศาสนา นักวิชาการและภาคประชาสังคมปาตานี/จังหวัดชายแดนใต้ (2566, น. 5) ได้เสนอแนะหลายประการเกี่ยวกับบทบาทของประชาคมนานาชาติในกระบวนการสันติภาพในภาคใต้ อันได้แก่ ประชาคมนานาชาติควรมีบทบาทในการติดตามและสนับสนุนกระบวนการสันติภาพ ควรให้ผู้เชี่ยวชาญระหว่างประเทศทำหน้าที่เป็นสักขีพยานบนโต๊ะพูดคุย พร้อมมีการแถลงต่อสาธารณะ การสนับสนุนช่องทางการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการเพื่อหนุนเสริมกระบวนการสันติภาพ การเรียกร้องให้รัฐบาลมาเลเซียในฐานะผู้อำนวยความสะดวกเปิดโอกาสให้ประชาคมนานาชาติและองค์กรระหว่างประเทศเข้ามามีส่วนร่วม รวมทั้งการเรียกร้อง

ให้ประชาคมนานาชาติประสานงานและดำเนินการสนับสนุนกระบวนการพูดคุยสันติภาพในทิศทางที่สอดคล้องกัน

3.1.5. การสร้างความเป็นเอกภาพของภาครัฐต่อแนวทางการแก้ไขปัญหา

CPCS และ The Patani (2019, p. 13) ได้สะท้อนให้เห็นแนวทางการมองปัญหาภาคใต้ที่แตกต่างกันภายในภาครัฐเองเป็นอุปสรรคต่อการพูดคุยสันติภาพ กล่าวคือ กระทรวงการต่างประเทศมองว่าปัญหาในภาคใต้คือ “อาชญากรรมที่มีการวางแผน” (organised crimes) โดยมีความกังวลว่าการตีความสถานการณ์นี้เป็น “ความขัดแย้ง” จะนำไปสู่การแทรกแซงจากภายนอกประเทศ ในขณะที่สภาความมั่นคงแห่งชาติและหน่วยงานอื่น ๆ มองปัญหาในภาคใต้ว่าเป็น “ความขัดแย้ง” หากหน่วยงานของรัฐยังคงมีความเข้าใจต่อปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหาที่ไม่ตรงกันก็เป็นการยากที่จะขับเคลื่อนการพูดคุยสันติภาพให้ก้าวหน้าต่อไปได้ โดยยังมิต้องกล่าวถึงการแสวงหาทางออกทางการเมืองด้วยการเจรจา ประเด็นนี้สอดคล้องกับข้อเสนอของ IPP (2557, น. 30) ซึ่งเสนอแนะให้คณะพูดคุยแต่ละฝ่ายควรต้องมีการพูดคุยและสื่อสารภายใน (intra-dialogue) กับฝ่ายของตนเอง เพื่อสร้างความเห็นร่วมกันและเตรียมความพร้อมในการพูดคุย นอกจากนี้ ยังมีข้อเสนอของ สล.3 (2565, น. 7) ที่ต้องการให้ภาครัฐทั้งในฝ่ายความมั่นคงและฝ่ายการเมืองมียุทธศาสตร์ร่วมกันในการลดความรุนแรง พร้อมทั้งกำกับและสื่อสารภายในหน่วยความมั่นคงให้คุมกองกำลังให้เป็นทิศทางเดียวกันทั้งฝ่ายพิราบและฝ่ายเหยี่ยวในทุกระดับชั้น

ปัญหาเรื่องความหวาดกลัวว่าหากปัญหาภาคใต้ถูกยกระดับปัญหาไปสู่ระดับนานาชาติอาจนำไปสู่การแบ่งแยกดินแดนถือเป็น “ปีศาจ” ที่หลอกหลอนรัฐไทยมาอย่างยาวนาน และส่งผลให้เกิดปัญหาการไม่ยอมรับการดำรงอยู่ของขบวนการใต้ดินติดอาวุธที่เคลื่อนไหวบนฐานของอุดมการณ์ทางการเมืองที่ต้องการเอกราช การไม่ยอมรับลงนามในข้อตกลงใด ๆ อันเป็นผลจากการพูดคุยสันติภาพ ตลอดจนการจำกัดไม่ให้องค์กรระหว่างประเทศเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการสันติภาพ ด้วยเหตุนี้

การทำให้เกิดเอกภาพในการมองปัญหาของหน่วยงานรัฐจึงเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งต่อการขับเคลื่อนกระบวนการสันติภาพ

3.1.6. การพัฒนากลไกประสานงานและแนวทางการพูดคุยสันติภาพ

ในปี พ.ศ. 2557 IPP ได้เสนอให้มีการพัฒนากลไกและแนวทางการพูดคุยสันติภาพเพื่อรองรับการพูดคุยสันติภาพที่เป็นทางการ โดยข้อเสนอสำคัญได้แก่ การจัดตั้ง “สำนักเลขธิการเพื่อสันติภาพ” (Peace Secretariats) ซึ่งมีเจ้าหน้าที่ประจำทำหน้าที่ประสานงานและสื่อสารระหว่างคู่เจรจาและผู้อำนวยความสะดวก นอกจากนี้ IPP ยังเสนอให้มีการจัดตั้งคณะทำงานร่วมในประเด็นที่ยังคงเป็นข้อถกเถียงเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมและพัฒนาทางเลือกที่เห็นพ้องต้องกันแบบค่อยเป็นค่อยไป เช่น รูปแบบการปกครอง การศึกษา ภาษา วัฒนธรรมและการตรวจสอบข้อเท็จจริง (คณะทำงานสร้างพื้นที่สันติภาพจากคนใน, 2557, น. 29)

นอกจากนี้ ยังมีข้อเสนอให้พัฒนาช่องทางการพบปะพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการหรือช่องทาง 1.5 (track 1.5) เพื่อเปิดพื้นที่ให้มีการแสวงหาทางออกเชิงประนีประนอมเมื่อกระบวนการหลักเผชิญอุปสรรค โดยช่องทางดังกล่าวยังทำหน้าที่เป็นตาข่ายนิรภัย (safety net) ให้การพูดคุย/เจรจาสันติภาพในระดับทางการ (track 1) สามารถเดินหน้าต่อไปได้ รวมถึงข้อเสนอให้ขยายระยะเวลาของการพูดคุยสันติภาพในแต่ละครั้งเพื่อเพิ่มโอกาสในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและใช้เวลาร่วมกันมากขึ้น ควบคู่กับการกำหนดวาระการเจรจาอย่างชัดเจนล่วงหน้า ตลอดจนการวางแผนร่วมกันเพื่อสร้าง “กรอบการดำเนินงานเพื่อสันติภาพ” (roadmap for peace) (คณะทำงานสร้างพื้นที่สันติภาพจากคนใน, 2557, น. 30)

ข้อเสนอเหล่านี้บางส่วนได้รับการนำไปปฏิบัติในเวลาต่อมา ตัวอย่างที่สำคัญได้แก่ มีการใช้ช่องทางการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการหรือ “ช่องทางหลังบ้าน” (back-channel) ซึ่งต่อมาเป็นที่รู้จักในชื่อ Berlin Initiative ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2561-2562 ตัวแทนฝ่ายไทยนำโดยสภาความมั่นคงแห่งชาติได้พบปะพูดคุย

กับตัวแทนกลุ่ม BRN อย่างไม่เป็นทางการ เพื่อวางกรอบของการพูดคุยสันติภาพ โดยมุ่งหวังให้ BRN กลับเข้าสู่โต๊ะเจรจาอย่างเป็นทางการอีกครั้งหนึ่ง ในระยะต่อมาก็ได้มีการพัฒนาแผนปฏิบัติการที่เรียกว่า Joint Comprehensive Plan towards Peace (JCPP) ในช่วงปี พ.ศ. 2566-2567 อย่างไรก็ตาม มีเสียงวิพากษ์วิจารณ์ต่อแผนปฏิบัติการ JCPP อย่างกว้างขวาง ส่งผลให้มีการปรับเปลี่ยนแนวทางการดำเนินงานใหม่ภายใต้ชื่อ PDPIF ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2568

ในประเด็นการจัดตั้ง “สำนักเลขาธิการเพื่อสันติภาพ” นับเป็นข้อเสนอสำคัญในการสร้างหน่วยงานเจ้าภาพหลักสำหรับขับเคลื่อนกระบวนการสันติภาพ อย่างไรก็ตามที่ผ่านมา การดำเนินการด้านการพูดคุยสันติภาพยังคงมีลักษณะเป็นงานแบบไม่เต็มเวลา (part-time) โดยเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องได้รับมอบหมายให้เข้ามาปฏิบัติหน้าที่ร่วมกัน ขณะเดียวกันยังคงต้องรับผิดชอบงานประจำในหน่วยงานต้นสังกัดอยู่ ส่งผลให้ไม่สามารถทุ่มเทให้กับภารกิจที่เกี่ยวข้องกับการพูดคุยสันติภาพได้อย่างเต็มที่ นอกจากนี้ การทำงานระหว่างหน่วยงานของรัฐหลายแห่งยังขาดเอกภาพและการบูรณาการที่เพียงพอ ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการขับเคลื่อนกระบวนการสันติภาพให้มีความต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ

ในรายงานของคณะกรรมการวิสามัญเพื่อพิจารณาศึกษาและเสนอแนวทางการส่งเสริมกระบวนการสร้างสันติภาพเพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ซึ่งได้รับการเผยแพร่ในเดือนมกราคม พ.ศ. 2569³ ได้มีข้อเสนอให้รัฐบาลตั้ง “ศูนย์บูรณาการการสร้างสันติภาพจังหวัดชายแดนภาคใต้” ภายใต้คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี เพื่อเป็นกลไกหลักในการกำหนดทิศทางนโยบายและยุทธศาสตร์การตัดสินใจในเชิงนโยบายการกำกับสั่งการหน่วยงานรัฐทั้งหมดที่เกี่ยวข้องในการให้นำนโยบายไปปฏิบัติอย่างเป็นเอกภาพ (คณะกรรมการวิสามัญเพื่อพิจารณาศึกษาและเสนอแนวทางการส่งเสริมกระบวนการสร้างสันติภาพ, 2569, น. 170) ซึ่งเป็นข้อเสนอที่สอดคล้องกับสิ่งที่ทาง IPP เคยเสนอมาก่อนหน้านี้ ทั้งนี้ คณะกรรมการนี้

กรรมการทั้งหมด 35 คน ซึ่งมีตัวแทนจากภาคประชาสังคมและภาควิชาการอยู่ทั้งหมด 7 คน อาจกล่าวได้ว่าคณะกรรมการนี้ได้เป็นพื้นที่ซึ่งภาคประชาสังคมได้มีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนเชิงนโยบายที่สำคัญอีกแห่งหนึ่ง⁴

3.2 การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกระบวนการสันติภาพ

ตามแนวคิดของ John Paul Lederach ที่ได้กล่าวไปข้างต้น กระบวนการสันติภาพมิได้จำกัดอยู่เพียงการเจรจาระหว่างคู่ขัดแย้งเท่านั้น การสร้างสันติภาพที่ยั่งยืนจำเป็นต้องเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุก ๆ กลุ่มเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง โดยภาคประชาสังคมได้เสนอแนวทางในการรับฟังเสียงของประชาชนในหลากหลายมิติดังต่อไปนี้

3.2.1. การสร้างกลไกเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการปรึกษาหารือสาธารณะ

IPP (2557, น. 31 – 32) ได้เสนอในช่วงเริ่มต้นของการพูดคุยสันติภาพอย่างเป็นทางการให้มีการสร้างกลไกเชิงโครงสร้างเพื่อรองรับกระบวนการสันติภาพ โดยเน้นแบบหลายช่องทาง (multi-track) ซึ่งชี้ให้เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคมและภาควิชาการในช่องทางที่ 2 (track 2) และช่องทางที่ 1.5 (track 1.5) เพื่อช่วยทำหน้าที่เป็น “ตาข่ายนิรภัย” (safety net) เพื่อป้องกันมิให้กระบวนการสันติภาพล้มเหลว โดยเชิญผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการแสวงหาทางออกและติดตามกระบวนการสันติภาพ นอกจากนี้ ยังมีข้อเสนอให้จัดตั้ง “คณะกรรมการสันติภาพชุมชน” เพื่อทำหน้าที่สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการสันติภาพในภาพรวมและพัฒนากลไกในระดับชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้วยสันติวิธีและรองรับการเปลี่ยนผ่านความขัดแย้งในอนาคต รวมทั้งข้อเสนอให้จัดตั้ง “สภาพลเมืองสนทนา” (Council for People’s Dialogue) เพื่อเป็นพื้นที่กลางสำหรับกลุ่มต่าง ๆ ในการแสดงความคิดเห็นแลกเปลี่ยนและถกเถียงในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการพูดคุยในระดับนโยบาย (track 1)

นอกจากนี้ในการประชุมเชิงปฏิบัติการ 12 เวที ซึ่งจัดโดยสภาประชาสังคมและสำนักงานการศึกษาเอกชนในปี 2559 ผู้เข้าร่วมได้เสนอแนวทางในการสร้างสันติภาพโดยชุมชน อาทิ การจัดตั้ง “สภาชुरอ” เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน โดยมีตัวแทนจากผู้นำศาสนา ผู้นำฝ่ายปกครองและผู้นำท้องถิ่น รวมถึงการจัดตั้งศูนย์ประสานงานกระบวนการสันติภาพในระดับชุมชน และการเพิ่มช่องทางสื่อสารเกี่ยวกับกระบวนการสันติภาพให้ประชาชนเข้าถึงข้อมูลได้อย่างทั่วถึง (สำนักงานการศึกษาเอกชนและสภาประชาสังคม, 2559, น. 18)

นอกจากนี้ สภาประชาสังคมชายแดนใต้ (2562, น. 9) ได้เสนอให้มีการสนับสนุนการสร้างกลไกภาคประชาสังคมให้ทำหน้าที่เป็นตาข่ายนิรภัยเพื่อรองรับการพูดคุยสันติภาพ โดยครอบคลุมการมีส่วนร่วมของกลุ่มที่หลากหลาย อาทิ กลุ่มผู้หญิง เยาวชน กลุ่มศาสนาและวัฒนธรรมที่แตกต่าง กลุ่มนักวิชาการ นักการเมืองและภาครัฐ ในเวทีพบปะนักการเมืองขององค์กรภาคประชาสังคมที่ทำงานด้านผู้หญิง ได้มีการเสนอให้จัดตั้ง “กองทุนประชาสังคม” ที่มีกฎหมายรองรับ เพื่อให้ภาคประชาสังคมสามารถขับเคลื่อนงานได้อย่างเป็นอิสระ (เครือข่ายผู้หญิงภาคประชาสังคมเพื่อสันติภาพชายแดนใต้ [Civic Women] และคณะ, 2562, น. 2) ขณะเดียวกัน CPCS และ The Patani (2019, p. 13) ได้เสนอให้นักกิจกรรมทางสังคมสามารถดำเนินการรับฟังความเห็นของประชาชนในชุมชนต่าง ๆ ได้อย่างเปิดกว้างและปลอดภัย พร้อมทั้งจัดทำ การสังเคราะห์ข้อคิดเห็นเหล่านั้นเพื่อนำเสนอต่อรัฐบาล

ในเดือนกันยายน 2566 ภายหลังจากที่ฝ่ายรัฐไทยได้เสนอกรอบ JCPP เป็นครั้งแรกในเดือนกุมภาพันธ์ 2566 เครือข่ายวิชาการ Peace Survey (2566, น. 17) ได้เสนอในรายงานให้มีการตั้งคณะกรรมการร่วมระหว่างฝ่ายรัฐบาล BRN และภาคประชาสังคม เพื่อดำเนินการกระบวนการปรึกษาหารือสาธารณะในรูปแบบที่หลากหลาย โดยผลการสำรวจความคิดเห็นพบว่าประชาชนกลุ่มตัวอย่างให้ความสำคัญต่อประเด็นดังกล่าวเป็นอันดับที่ 5 หรือคิดเป็นร้อยละ 66.8 ทั้งนี้ เครือข่ายวิชาการ Peace Survey (2566, น. 23–24) ยังเสนอเพิ่มเติมว่ากลไกการปรึกษาหารือสาธารณะควรสร้างการมีส่วนร่วม

อย่างครอบคลุม เปิดพื้นที่ให้ทุกฝ่ายได้มีเสียง รวมถึงกลุ่มเปราะบางและกลุ่มชายขอบ โดยไม่ควรดำเนินการในลักษณะบนลงล่าง (top-down) แต่ควรอาศัยกลไกภาคประชาสังคมที่เข้มแข็งเป็นฐานสำคัญ นอกจากนี้ ยังจำเป็นต้องสร้างพื้นที่ปลอดภัยสำหรับการมีส่วนร่วม กระบวนการปรึกษาหารือสาธารณะต้องมีความเป็นกลาง ไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด ฝ่ายหนึ่ง และควรมีกลไกทางการเมืองรองรับการพูดคุยสันติภาพ เช่น การใช้กลไกสภาประชาชนควบคู่กับการพัฒนากลไกทางกฎหมายเพื่อรองรับกระบวนการพูดคุยสันติภาพอย่างเป็นรูปธรรม

ทางด้าน Civic Women (2566, น. 3) ได้เสนอแนวทางที่สอดคล้องกัน โดยเรียกร้องให้มีการจัดตั้งคณะทำงานที่ประกอบด้วยผู้แทนฝ่ายรัฐไทย BRN ภาคประชาสังคมและภาควิชาการ เพื่อร่วมกันออกแบบกระบวนการปรึกษาหารือสาธารณะ รวมถึงกำหนดประเด็นสำคัญสำหรับการรับฟังเสียงของประชาชนอย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ เวทีสัมมนาเรื่อง “สตรี สันติภาพและความมั่นคง” ในเดือนพฤศจิกายน 2566 ยังมีข้อเสนอให้ผู้สังเกตการณ์จากภาคประชาสังคมที่มีสัดส่วนหญิงชายเท่า ๆ กัน เพื่อเปิดโอกาสให้องค์กรภาคประชาสังคมสามารถสื่อสารกับคณะพูดคุยทั้งสองฝ่ายได้โดยตรง (เครือข่ายผู้หญิงภาคประชาสังคมเพื่อสันติภาพชายแดนใต้ [Civic Women] และคณะ, 2566)

รายงานที่เผยแพร่โดยเครือข่ายภาคประชาสังคมในเดือนพฤศจิกายน 2566 ได้เสนอรูปแบบการจัดการปรึกษาหารือสาธารณะไว้ 3 รูปแบบหลัก ได้แก่ (1) รัฐบาลกับ BRN ร่วมกันจัดการปรึกษาหารือสาธารณะซึ่งจะมีความท้าทายหลายด้าน อาทิ ความไว้วางใจของคู่เจรจา กลไกความร่วมมือ การให้ออกสิทธิคุ้มกันสำหรับคณะทำงานฝ่าย BRN ในการเดินทางเข้ามาในประเทศไทย ตลอดจนการสร้างบรรยากาศที่เปิดกว้างและปลอดภัย (2) รัฐบาลและ BRN จัดการปรึกษาหารือสาธารณะแยกกัน ซึ่งแม้จะมีการดำเนินการอยู่แล้วในทางปฏิบัติ แต่ยังขาดสถานะที่เป็นทางการหรือเป็นการดำเนินการแบบไม่เปิดเผย ความท้าทายของการดำเนินการตามรูปแบบนี้คือการยอมรับผลลัพธ์จากกระบวนการดังกล่าว (3) ภาคประชาสังคมซึ่งเป็นฝ่ายที่สามเป็นผู้ริเริ่มกระบวนการ

ปรึกษาหารือสาธารณะ ซึ่งถือเป็นแนวทางที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมอย่างเปิดกว้าง และปลอดภัย เพื่อรวบรวมและสังเคราะห์ความคิดเห็นและข้อเสนอก่อนนำเสนอ ต่อคู่พูดคุยทั้งสองฝ่าย ซึ่งทางชุมชนศรีทธา กัมปงดักวา สถาบันสันติศึกษา มหาวิทยาลัย สงขลานครินทร์ และกลุ่ม Minority Right Group International ได้ริเริ่มดำเนินการ ปรึกษาหารือสาธารณะในรูปแบบนี้ไปบ้างแล้ว (สมาคมร่วมสร้างชุมชนศรีทธา กัมปงดักวา และ สถาบันสันติศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2566) อย่างไรก็ตาม ข้อท้าทาย ในอนาคตคือการผนึกกำลังเอาความเข้มแข็งของภาคประชาสังคมมาหนุนเสริม กระบวนการปรึกษาหารือสาธารณะให้ดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ในอีกด้านหนึ่ง สล.3 (2565, น. 5-6) ได้เสนอให้พัฒนากลไกการปรึกษาหารือ ในหลากหลายรูปแบบ โดยมองว่าต้องมีพื้นที่กลางเพื่อสร้างความเข้าใจเรื่อง กระบวนการพูดคุยให้ครอบคลุมทุกพื้นที่และเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกช่วงวัย ได้สะท้อนปัญหาและความคิดเห็นและให้มีระบบติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ การจัดเวทีปรึกษาหารือกับประชาชนควรเข้าไปถึงระดับหมู่บ้าน ดำเนินการโดย หน่วยงานท้องถิ่นและท้องถิ่นซึ่งใกล้ชิดกับประชาชนและต้องครอบคลุมความคิดเห็น ประชาชนทุก ๆ ศาสนาและวัฒนธรรม รวมถึงการเชื่อมโยงกับกลไกสภาประชาธิปไตย ประจำตำบลเพื่อเปิดพื้นที่การมีส่วนร่วมเพื่อสร้างความเข้าใจให้แก่ประชาชนที่ยัง เข้าไม่ถึงกระบวนการ นอกจากนี้ ยังควรเปิดโอกาสให้ผู้เห็นต่างเข้ามามีส่วนร่วม และเปิดพื้นที่ให้ฝ่าย BRN สามารถเข้าร่วมได้อย่างอิสระทั้งรูปแบบออนไลน์และเข้าร่วม ในสถานที่จริง

นอกจากนี้ กลุ่ม Civic Women (2566, น. 2) ยังเสนอให้พัฒนาแพลตฟอร์ม ออนไลน์สำหรับรับฟังความคิดเห็น โดยมีการรับรองช่องทางนี้เป็นทางการ เพื่อเปิด โอกาสให้คนรุ่นใหม่และประชาชนทั่วไปสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างกว้างขวาง มากยิ่งขึ้น นอกเหนือจากกลไกการปรึกษาหารือสาธารณะโดยตรงแล้ว เครือข่ายผู้นำ ศาสนาฯ (2566, น. 3-4) ยังเสนอให้เปิดโอกาสให้ประชาชนและภาคประชาสังคมเข้าไป มีส่วนร่วมในกลไกอื่น ๆ ของกระบวนการสันติภาพ เช่น กลไกผู้ประสานงาน กลไก

การติดตามประเมินผล กลไกการรับฟังความคิดเห็น กลไกการติดต่อกับผู้อำนวยความสะดวก ผู้เชี่ยวชาญและผู้สังเกตการณ์ เพื่อให้กระบวนการสันติภาพมีความครอบคลุม โปร่งใสและยั่งยืนมากยิ่งขึ้น

3.2.2. เสริมสร้างมุมมองเรื่องเพศสภาพและความหลากหลายทางอัตลักษณ์ ในกระบวนการสันติภาพ

กลุ่ม Civic Women (2566, น. 2) เสนอว่าประชาชนทุกกลุ่มควรจะสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการสันติภาพได้อย่างมีความหมาย โดยต้องคำนึงถึงมิติทางเพศ (gender-responsive) เพื่อให้สามารถตอบสนองปัญหาและความต้องการที่แตกต่างกันของคนแต่ละเพศได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ ในเวทีพบปะนักการเมืองขององค์กรภาคประชาสังคมที่ทำงานด้านผู้หญิงได้มีการเสนอให้เพิ่มสัดส่วนผู้หญิงในกลไกการตัดสินใจด้านการสร้างสันติภาพในชายแดนใต้ทุกระดับ โดยไม่ควรต่ำกว่าร้อยละ 30 อีกทั้งยังเสนอให้การจัดสรรงบประมาณควรต้องคำนึงถึงมิติหญิงชาย (gender budgeting) เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมและครอบคลุม (เครือข่ายผู้หญิงภาคประชาสังคมเพื่อสันติภาพชายแดนใต้และคณะ, 2562, น. 2)

ข้อเสนอจากเวทีสัมมนาเรื่อง “สตรี สันติภาพและความมั่นคง” ในเดือนพฤศจิกายน 2566 ยังได้เรียกร้องให้คณะกรรมการนโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาสถานภาพสตรีแห่งชาติ (กยศ.) ยกระดับ “มาตรการและแนวทางปฏิบัติด้านสตรีกับการส่งเสริมสันติภาพและความมั่นคง” (2560-2566) ให้เป็น “แผนปฏิบัติการระดับชาติด้านสตรี สันติภาพและความมั่นคง” (NAP-WPS) โดยประกาศใช้ให้เร็วที่สุดเพื่อสร้างหลักประกันที่สำคัญ 4 ด้านสำหรับผู้หญิงคือ การมีส่วนร่วม การคุ้มครองพิทักษ์สิทธิ การป้องกันความขัดแย้ง และการฟื้นฟู/เยียวยา จากการขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่องของหลายภาคส่วน รวมถึงภาคประชาสังคม รัฐบาลไทยได้ประกาศแผนปฏิบัติการระดับชาติด้านสตรี สันติภาพและความมั่นคง (พ.ศ. 2568-2570) ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2568 (UN Women, 2025)

นอกจากมิติทางเพศภาวะแล้ว ยังมีข้อเรียกร้องให้คำนึงถึงความหลากหลายทางอัตลักษณ์อื่น ๆ ในกระบวนการสันติภาพด้วย โดยเฉพาะในบริบทของจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีความหลากหลายทางศาสนาและวัฒนธรรม เครือข่ายชาวพุทธ อาทิ กลุ่มธักทอสันติภาพ (2561, น. 11) กลุ่มชาวพุทธรักสันติในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (2565, น. 3) และเครือข่ายชาวพุทธเพื่อสันติภาพชายแดนใต้ (2561, น. 9) ได้เสนอให้มีการพัฒนากลไกเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของกลุ่มศาสนิกต่าง ๆ จะต้องไม่ละเลยมิติด้านความรู้สึก ความคิดเห็นและความต้องการของชาวพุทธ พร้อมทั้งย้ำว่าเสียงของชาวพุทธเป็นปัจจัยสำคัญที่อาจส่งผลทั้งในเชิงสนับสนุนหรือเป็นอุปสรรคต่อกระบวนการสันติภาพก็ได้

ในส่วนของเด็กและเยาวชน เครือข่ายปกป้องเด็กจังหวัดชายแดนใต้และกลุ่มเยาวชนได้เสนอให้ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนในกระบวนการสันติภาพและการแก้ไขปัญหาความรุนแรง โดยควรเปิดโอกาสให้เด็กและเยาวชนเข้ามามีบทบาทในฐานะผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและผู้ได้รับผลกระทบจากความขัดแย้งและความรุนแรงในช่วงกว่า 20 ปีที่ผ่านมา ทั้งนี้ เพื่อให้เสียงของคนรุ่นใหม่ได้รับการรับฟังและนำไปสู่การออกแบบแนวทางสันติภาพที่ครอบคลุมและยั่งยืนมากยิ่งขึ้น (ฟาอิก กระระสี, 2566, 36; สมาคมฟ้าใสส่งเสริมสุขภาวะเด็กและเยาวชน และคณะ, 2567, น. 3-4)

3.2.3. การหนุนเสริมการเรียนรู้เกี่ยวกับการสร้างสันติภาพของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มต่าง ๆ

การเรียนรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับความขัดแย้งและกระบวนการสันติภาพของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มต่าง ๆ ถือเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จของกระบวนการสันติภาพ โดยสภาประชาสังคมชายแดนใต้ (2560, น. 10-12) เสนอให้มีการจัดกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับความขัดแย้งและกระบวนการสันติภาพให้กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มต่าง ๆ อาทิ บุคลากรในองค์กรภาคประชาสังคม ภาคธุรกิจ นักการเมือง ผู้นำศาสนา ผู้นำท้องที่ ผู้นำท้องถิ่น ตลอดจนเจ้าหน้าที่รัฐที่ปฏิบัติหน้าที่ในพื้นที่ ทั้งในระดับผู้บังคับบัญชาและผู้ปฏิบัติงาน

ในส่วนของขบวนการต่อสู้ปาดานี้ ควรมีการจัดกระบวนการเรียนรู้ผ่านการอบรม เพิ่มศักยภาพการทำงานทางการเมืองและส่งเสริมการเรียนรู้เกี่ยวกับกระบวนการสันติภาพ หลักการสิทธิมนุษยชนและหลักการมนุษยธรรมแก่สมาชิกและมวลชน สนับสนุนทั้งในและนอกพื้นที่ ขณะเดียวกัน กอ.รมน. และ ศอ.บต. ควรจัดกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับกระบวนการสันติภาพและแนวทางการแก้ไขปัญหาด้วยสันติวิธีให้แก่กำลังพล และเจ้าหน้าที่รัฐในพื้นที่ นอกจากนี้ ควรมีการบรรจุการเรียนรู้ด้านสันติภาพไว้ในยุทธศาสตร์ชาติ กระทรวงศึกษาธิการควรพัฒนาหลักสูตรสันติศึกษาในสถานศึกษาทุกระดับ และส่งเสริมการวิจัยด้านการสร้างสันติภาพในจังหวัดชายแดนภาคใต้อย่างจริงจังและเป็นระบบ

ในส่วนของเครือข่ายเด็กและเยาวชนในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ได้มีข้อเสนอในประเด็นนี้เช่นกัน โดยเน้นการส่งเสริมความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกลไกของกระบวนการสันติภาพให้แก่เด็กและเยาวชน โดยเห็นว่าการสร้างสันติภาพควรเริ่มต้นจากคนรุ่นใหม่ที่มีความรู้ความเข้าใจเรื่องกระบวนการสันติภาพเพื่อให้สามารถมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการสันติภาพในอนาคต นอกจากนี้ ยังมีข้อเสนอให้มีการออกแบบหลักสูตรเพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการสร้างสันติภาพ โดยเปิดโอกาสให้เด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมในการออกแบบกระบวนการเรียนรู้ (สมาคมฟ้าใสส่งเสริมสุขภาวะเด็กและเยาวชน และคณะ, 2567)

3.3 เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น

ประเด็นเรื่องการสร้าง “พื้นที่ปลอดภัย” ในการแสดงความคิดเห็นโดยปราศจากการข่มขู่คุกคามนับเป็นข้อเรียกร้องร่วมที่สำคัญขององค์กรภาคประชาสังคมที่ขับเคลื่อนเรื่องการสร้างสันติภาพในจังหวัดชายแดนภาคใต้ รายงานของคณะทำงานวาระผู้หญิงชายแดนใต้ (2559, น. 7) ซึ่งเผยแพร่ในช่วงที่ประเทศไทยยังอยู่ภายใต้รัฐบาลที่แต่งตั้งโดยคณะรัฐประหารได้เรียกร้องให้ “เปิดพื้นที่ให้ผู้หญิงภาคประชาสังคมได้ทำงาน

อย่างปลอดภัยและเป็นอิสระ” โดยสะท้อนว่านักกิจกรรมในพื้นที่ โดยเฉพาะผู้ที่ทำงานในประเด็นอ่อนไหว ต้องเผชิญกับบรรยากาศของความหวาดระแวง การไม่ไว้วางใจ การถูกติดตามหรือจับตา การตีตรา รวมถึงการข่มขู่คุกคามจากทั้งหน่วยงานความมั่นคง และผู้เห็นต่างจากรัฐ ซึ่งส่งผลให้เกิดความกลัว ความกังวลและความรู้สึกไม่ปลอดภัย ในการปฏิบัติงาน รายงานอีกฉบับหนึ่งของคณะทำงานวาระผู้หญิงชายแดนใต้และ ขบวนการผู้หญิงกับการสร้างสภาวะแวดล้อมที่เอื้อต่อกระบวนการสันติภาพ (2561, น. 6) สะท้อนว่าปัญหานี้มีแนวโน้มที่จะแย่ลง ยังไม่มีพื้นที่ปลอดภัยอย่างแท้จริงในการนำเสนอความคิดเห็นและมีความพยายามที่จะสร้างบรรยากาศของความหวาดกลัว ดังจะเห็นได้ว่า มีนักกิจกรรมหรือนักปกป้องสิทธิมนุษยชนถูกข่มขู่คุกคาม ถูกติดตาม ถูกลดทอนความน่าเชื่อถือ ถูกฟ้องร้องเป็นคดีกับภาครัฐ กระทั่งถูกลอบสังหาร ดังเช่น กรณีการลอบยิง นายกมลศักดิ์ ลีวาเมาะ สส. นราธิวาส พรรคประชาชาติ ที่บริเวณหน้าบ้านใน อ.บาเจาะ จ.นราธิวาส ในวันที่ 20 มีนาคม 2569 (“อิทธิพลมืด-ผลประโยชน์ชายแดนใต้”, 2569) นอกจากนี้ นักปกป้องสิทธิมนุษยชนผู้หญิงยังถูกโจมตีโดยอาศัยเหตุแห่งเพศ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยเชิงลบต่อกระบวนการสันติภาพ

ในทำนองเดียวกัน รายงานของสภาประชาสังคมชายแดนใต้ (2560, น. 7-8) ก็ได้เรียกร้องพื้นที่ปลอดภัยในการแสดงความคิดเห็นเช่นกัน โดยให้ความสำคัญกับ “ความปลอดภัย” ในความหมายที่กว้างกว่าการยุติความรุนแรงทางกายภาพ กล่าวคือ ต้องมีหลักประกันเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นอย่างปลอดภัย ปราศจากการข่มขู่คุกคามสำหรับการแสดงออกทางความคิดและความเชื่อทางการเมืองภายใต้กรอบกฎหมายและรัฐธรรมนูญ รวมถึงประเด็นอัตลักษณ์ทางประวัติศาสตร์ ชาติพันธุ์ และศาสนา

ผลสำรวจความคิดเห็นของเครือข่าย Peace Survey สี่ครั้ง ในช่วงปี 2559-2561 พบว่ามี “เสียงเงียบ” (ผู้ที่ “ขอไม่ตอบ” และตอบว่า “ไม่รู้”) เป็นสัดส่วนที่สูงในประเด็นอ่อนไหวหลายประเด็น เช่น เป้าหมายหลักของกลุ่มคนที่ใช้อาวุธกับรัฐในปัจจุบัน

คืออะไร มีเสียงเจียบร้อยละ 54.6 ทักษะต่อสาเหตุความรุนแรงในพื้นที่ที่มองว่าเกิดจากสยามยึดครองปาตานีเป็นอาณานิคม มีเสียงเจียบร้อยละ 46.4 ทักษะที่เกี่ยวข้องกับเป้าหมายทางการเมืองหรือเอกราช มีเสียงเจียบร้อยละ 42.9 และทักษะต่อสาเหตุความรุนแรงในพื้นที่ที่มองว่าเกิดจากการที่เจ้าหน้าที่รัฐเลี้ยงชีพเพื่อเอางบประมาณ มีเสียงเจียบร้อยละ 41.2 เป็นต้น ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนว่าประชาชนจำนวนมากมองว่าเรื่องเหล่านี้เป็น “เรื่องอ่อนไหว” และประชาชนรู้สึกไม่ปลอดภัยในการแสดงความคิดเห็น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างพื้นที่ให้ประชาชนได้แสดงความคิดเห็นอย่างเสรี โดยไม่ถูกจับจ้อง คุกคาม หรือตีตราจากฝ่ายใด ยังมีพื้นที่แสดงความคิดเห็นมากเท่าไร จะยังทำให้มีทางเลือกที่หลากหลายและนำไปสู่ข้อสรุปที่สอดคล้องกับความเป็นจริงมากยิ่งขึ้น (เครือข่ายวิชาการ Peace Survey, 2562, น. 38-39)

ข้อเรียกร้องดังกล่าวยังคงปรากฏอย่างต่อเนื่องในระยะหลัง โดยในปี 2566 เครือข่ายภาคประชาสังคมได้สะท้อนผ่านเวทีสาธารณะว่า “การมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการสันติภาพชายแดนใต้อย่างมีความหมายจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่ายรับประกันความปลอดภัยของประชาชนในการแสดงความคิดเห็นอย่างเสรี” (สมาคมร่วมสร้างชุมชนศรัทธา ถิ่นสงบสุข และคณะ, 2566) ส่วนเครือข่ายผู้หญิงภาคประชาสังคมเพื่อสันติภาพชายแดนใต้ (2566, น. 2) ก็ได้เรียกร้องให้ผู้หญิงและกลุ่มต่างๆ สามารถแสดงออกถึงปัญหาและความต้องการได้อย่างปลอดภัย โดยปราศจากการแทรกแซงหรือคุกคาม ทำให้หวาดกลัวหรือถูกทำให้เกลียดชัง ซึ่งจะทำให้เกิดบรรยากาศและสภาวะแวดล้อมที่ไม่เอื้อต่อกระบวนการพูดคุยและสกัดกั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการสันติภาพ ในขณะที่ผลการสำรวจของเครือข่ายวิชาการ Peace Survey (2566, น. 28) ในปีเดียวกันก็มีความสอดคล้องกัน ผู้ตอบแบบสอบถามร้อยละ 33.5 เห็นว่าการมีสิทธิและเสรีภาพในการเข้าร่วมการปรึกษาหารือสาธารณะโดยไม่ถูกภัยคุกคามเป็นเรื่องเร่งด่วน และอีกร้อยละ 32.2 เห็นว่า “เร่งด่วนอย่างยิ่ง” รวมกันเป็นร้อยละ 65.7 ซึ่งสะท้อนถึงระดับความสำคัญของประเด็นนี้อย่างชัดเจน

3.4 การสื่อสารเรื่องกระบวนการสันติภาพต่อสาธารณะ

การสื่อสารสาธารณะนับเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จของกระบวนการสันติภาพ อย่างไรก็ตาม ผลการสำรวจของเครือข่ายวิชาการ Peace Survey (2566, น. 7, 25) ชี้ให้เห็นว่าการรับรู้ของประชาชนต่อกระบวนการสันติภาพยังคงจำกัด โดยพบว่าผู้ตอบแบบสำรวจร้อยละ 33.6 ระบุว่าไม่เคยได้รับทราบข่าวสารเกี่ยวกับการพูดคุยสันติภาพ/สันติสุข ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกสะท้อนว่าการสื่อสารยังเป็นความท้าทายสำคัญ โดยเฉพาะการอธิบายให้สาธารณชนเข้าใจว่ากระบวนการสันติภาพคืออะไรและมีความคืบหน้าเพียงใด ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนทั้งประเทศได้รับรู้และเข้าใจปัญหา รวมถึงกระบวนการแก้ปัญหาในจังหวัดชายแดนภาคใต้อย่างรอบด้าน ดังนั้น จึงมีข้อเสนอให้พัฒนาและปรับปรุงกลไกการสื่อสารเพื่อขยายการรับรู้ของสาธารณชน แนวทางดังกล่าวอาจดำเนินการผ่านช่องทางการสื่อสารที่หลากหลาย ทั้งในระดับชาติและท้องถิ่น รวมถึงการสื่อสารผ่านพื้นที่สื่อสารในระดับชุมชน ควรจะพัฒนาการใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยเป็นพื้นที่กลางในการสื่อสารและจำเป็นต้องมีกระบวนการสื่อสารที่ต่อเนื่องและสม่ำเสมอ

ขณะเดียวกัน CPCS และ The Patani (2019, p. 21) ชี้ให้เห็นว่าประชาชนควรจะต้องมีความเข้าใจในความละเอียดอ่อนของปัญหา โดยเฉพาะการตระหนักว่าทั้งชุมชนไทยพุทธและมลายูมุสลิมต่างก็เป็นผู้ได้รับผลกระทบจากความขัดแย้งรุนแรงที่ยืดเยื้อ และควรทำความเข้าใจว่าปัญหาดังกล่าวมีมิติทางการเมืองที่เชื่อมโยงกับศาสนา คนที่มีเชื้อชาติและศาสนาที่แตกต่างกันในปาตานีมิได้มีปัญหาต่อกัน แต่ว่าปัญหาใจกลางคือเรื่องของการต่อสู้ที่มีความเป็นมายาวนานในทางประวัติศาสตร์ ซึ่งคนมลายูมุสลิมต้องการเรียกร้องสิทธิในการกำหนดเจตจำนงตนเอง (right to self-determination)

ภายใต้บริบทดังกล่าว มีข้อเสนอสำคัญ 4 ประการเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการสื่อสารในกระบวนการสันติภาพ อันได้แก่

3.4.1. การพัฒนาประสิทธิภาพการทำงานของสื่อสารมวลชน

การพัฒนาบทบาทของสื่อสารมวลชนถือเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการรับรู้ของสาธารณชนต่อกระบวนการสันติภาพ คณะทำงานวาระผู้หญิงชายแดนใต้และขบวนผู้หญิงกับการสร้างสภาวะแวดล้อมที่เอื้อต่อกระบวนการสันติภาพ (2561, น. 10) เสนอว่าสื่อมวลชนควรนำเสนอข้อมูลข่าวสารอย่างเป็นกลางและรอบด้านที่เกี่ยวข้องกับ การแก้ไข ปัญหาของรัฐในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะในประเด็นความคืบหน้าของการพูดคุยสันติภาพ รวมถึงการดำเนินงานของภาครัฐในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลที่ถูกต้องและทันการณ์ ในขณะเดียวกัน ภาครัฐควรมีบทบาทเชิงรุกในการสื่อสาร โดยการประชาสัมพันธ์ความก้าวหน้าของนโยบาย การตอบสนองต่อข้อร้องเรียนของประชาชนและการเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการสันติภาพอย่างทั่วถึงและรอบด้าน นอกจากนี้ ยังมีข้อเสนอให้พัฒนารูปแบบการนำเสนอผ่านสื่อที่หลากหลาย เช่น รายการโทรทัศน์ รายการเชิงวาไรตี้ และรายการสนทนา (ทอล์กโชว์) ที่เน้นเนื้อหาเกี่ยวกับสันติภาพ เพื่อขยายการเข้าถึงและสร้างความสนใจของประชาชนในวงกว้าง (สำนักงานการศึกษาเอกชน และ สภาประชาสังคม, 2559, น. 19)

ในขณะเดียวกัน เครือข่ายเยาวชนและกลุ่มเยาวชนชาวพุทธได้เสนอให้รัฐบาลกำหนดให้สื่อกระแสหลักจัดสรรพื้นที่และช่วงเวลาในการนำเสนอประเด็นสถานการณ์ ความรุนแรง กระบวนการพูดคุยสันติภาพและนโยบายที่เกี่ยวข้องในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้ให้เป็นวาระข่าวสารประจำวัน รวมถึงนำเสนอความคืบหน้าของกลไกต่าง ๆ เช่น คณะพูดคุยสันติสุข คณะกรรมาธิการที่เกี่ยวข้องผ่านช่องทางต่าง ๆ เช่น สื่อโทรทัศน์ สื่อสังคมออนไลน์ เว็บไซต์ เพื่อสร้างความรับรู้และเข้าใจให้กับประชาชนทั่วไป โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน อันจะนำไปสู่การสร้างสันติภาพที่มีส่วนร่วมจากประชาชนในพื้นที่อย่างแท้จริง (สมาคมฟ้าใสส่งเสริมสุขภาวะเด็กและเยาวชนและคณะ, 2567, น. 3-4; กนกพร ชูพันธ์ และคณะ, ม.ป.ป., น. 4)

3.4.2. การพัฒนาเครือข่ายคนทำงานด้านการสื่อสารสาธารณะ

การพัฒนาเครือข่ายผู้ปฏิบัติงานด้านการสื่อสารสาธารณะเป็นอีกประเด็นสำคัญในการเสริมสร้างประสิทธิภาพของกระบวนการสันติภาพ โดยควรเริ่มจากการจัดทำฐานข้อมูลองค์กรสื่อและช่องทางการสื่อสารในพื้นที่อย่างครอบคลุม ควบคู่กับการจัดกิจกรรมร่วมกันเพื่อสร้างพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ตลอดจนจัดตั้งคณะทำงานตามวาระที่ขับเคลื่อนหรือผลักดันประเด็นสาธารณะร่วมกัน

ในด้านการพัฒนาศักยภาพคนทำงานด้านการสื่อสารในพื้นที่ ควรมุ่งเน้นการเสริมสร้างความรู้และทักษะของผู้ปฏิบัติงานด้านการสื่อสารในพื้นที่ โดยเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสาร ทักษะการผลิตสื่อในหลากหลายช่องทางและความเข้าใจในจรรยาบรรณของการสื่อสารสาธารณะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งควรเน้นการผลิตสร้างนักสื่อสารคนรุ่นใหม่ที่มีรากฐานอยู่ในชุมชน โดยผ่านการจัดตั้ง “ศูนย์การสื่อสารชุมชน” ซึ่งทำหน้าที่เป็นทั้งช่องทางการสื่อสารของชุมชนและเป็นพื้นที่กลางในการเสริมทักษะการสื่อสารของคนในพื้นที่ นอกจากนี้ ควรส่งเสริมการพัฒนาช่องทางการสื่อสารที่เชื่อมต่อข้ามพื้นที่และข้ามแพลตฟอร์มกันมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเครือข่ายวิทยุชุมชน ผู้ผลิตรายการอิสระ นักจัดรายการวิทยุและโทรทัศน์ ตลอดจนกลุ่มสื่อออนไลน์ เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้คนในพื้นที่ได้สะท้อนเสียงของตนเองได้มากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ควรมีการจัดตั้ง “กองทุนสนับสนุนนักสื่อสารสันติภาพ” เพื่อหนุนเสริมการทำงานของกลุ่มคนที่ทำงานด้านการสื่อสารให้มีความยั่งยืน (สภาประชาสังคมชายแดนใต้, 2560, น. 14-15)

นอกเหนือจากการพัฒนาเครือข่ายผู้ปฏิบัติงานด้านสื่อในระดับพื้นที่แล้ว เครือข่ายสื่อทั้งในระดับประเทศและระดับท้องถิ่นควรมีบทบาทสำคัญในการนำเสนอความเคลื่อนไหวของกระบวนการสันติภาพอย่างต่อเนื่องและจริงจัง ทาง IPP (คณะทำงานสร้างพื้นที่สันติภาพจากคนใน, 2557, น. 29-30) เสนอให้องค์กรภาคประชาสังคมและสถาบันวิชาการทำงานร่วมกับสื่อมวลชนทั้งในระดับประเทศและท้องถิ่นเพื่อทำให้

สาธารณชนได้รับรู้ เข้าใจ และหนุนเสริมกระบวนการสันติภาพ ทั้งนี้ การจัดเวทีสาธารณะเกี่ยวกับสันติภาพอย่างต่อเนื่องควรดำเนินควบคู่ไปกับการประสานงานด้านจังหวะเวลาและประเด็นการสื่อสารระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อให้การสื่อสารมีความสอดคล้อง เป็นเอกภาพและเกิดพลังในการขับเคลื่อนประเด็นสันติภาพในระดับสาธารณะอย่างมีประสิทธิภาพ

3.4.3. คณะผู้ค้ำจุนทั้งสองฝ่ายควรเพิ่มการสื่อสารความคืบหน้าของการพูดคุยต่อสาธารณะ

ข้อเสนอด้านการพัฒนาการสื่อสารในกระบวนการสันติภาพยังครอบคลุมถึงการกำหนดแนวปฏิบัติร่วมกันระหว่างคู่ขัดแย้งและผู้มีบทบาทเกี่ยวข้อง โดย IPP (คณะทำงานสร้างพื้นที่สันติภาพจากคนใน, 2557, น. 29-30) ได้เสนอต่อคณะผู้ค้ำจุนทั้งสองฝ่ายและผู้อำนวยความสะดวกให้ทำข้อตกลงร่วมกันเกี่ยวกับแนวปฏิบัติในการสื่อสารและการทำงานกับสื่อมวลชน นอกเหนือไปจากโต๊ะการพูดคุยสันติภาพที่เป็นการดำเนินการแบบปิดลับ การเผยแพร่ข้อมูลต่อสาธารณะ เช่น การแถลงผลการประชุมควรจะผ่านความเห็นชอบร่วมกันและมอบหมายให้ผู้อำนวยความสะดวกเป็นผู้แถลงอย่างเป็นทางการ โดยควรเผยแพร่ในหลายภาษา ได้แก่ ภาษาไทย มลายู และอังกฤษ เพื่อให้เข้าถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างครอบคลุม

ในอีกด้านหนึ่ง กลุ่มนักทอสันติภาพ (2561) เสนอว่าคณะผู้ค้ำจุนสันติสุขฝ่ายรัฐไทยควรให้ความสำคัญกับการส่งเสริมความเข้าใจของสาธารณะต่อกระบวนการสันติภาพเพื่อลดช่องว่างการสื่อสารเรื่องกระบวนการพูดคุยฯ ฝ่ายรัฐบาลไทย โดยเฉพาะสำนักงานเลขาธิการ สล.3 ควรเข้าถึงประชาชนในระดับหมู่บ้านเพื่อให้ความรู้เรื่องกระบวนการสันติภาพอย่างเข้มข้นแก่กลุ่มและเครือข่ายทั้งของชาวพุทธและมุสลิม พร้อมทั้งเชิญชวนให้ชุมชนต่าง ๆ ติดตามตรวจสอบและให้ข้อเสนอแนะต่อการพูดคุยสันติภาพ

ขณะเดียวกัน การสื่อสารของฝ่ายขบวนการก็มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน โดยในช่วงก่อนการเริ่มต้นกระบวนการพูดคุยสันติภาพอย่างเป็นทางการ การเคลื่อนไหวของขบวนการต่อสู้ปาตานีมีลักษณะเป็นการต่อสู้ใต้ดินและขาดการสื่อสารต่อสาธารณะเกี่ยวกับเป้าหมายและเจตจำนง ในช่วงตั้งแต่ความรุนแรงปะทุขึ้นในปี 2547 ถึงการเริ่มต้นพูดคุยสันติภาพในปี 2556 ไม่มีกลุ่มใด ๆ ออกมาแถลงถึงเจตจำนงมุ่งหมายของการก่อเหตุรุนแรง แต่ทว่าหลังการเริ่มการพูดคุยอย่างเป็นทางการ เริ่มมีตัวแทนที่ปรากฏตัวและแถลงต่อสาธารณะมากขึ้น แต่ก็ยังคงมีอยู่อย่างจำกัด CPCS และ The Patani (2019, p. 21) ได้เสนอว่า BRN ควรที่จะสื่อสารกับประชาชนมากขึ้นและพัฒนายุทธศาสตร์ในการสื่อสารขององค์กรกับประชาคมโลก โดยควรจะต้องมีความโปร่งใสและมีเป้าหมายที่ชัดเจน เนื่องจากเมื่อการต่อสู้ได้เคลื่อนจากมิติทางการเมืองเข้าสู่มิติทางการเมือง การสื่อสารกับสาธารณะได้กลายเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความชอบธรรมและการแสวงหาการสนับสนุนจากภายนอก

จะเห็นได้ว่าภาคประชาสังคมมีข้อเสนอเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของกระบวนการสันติภาพในหลายมิติ ทั้งการปรับกระบวนการพูดคุยสันติภาพให้เป็นแกนกลางของยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหา การเปิดพื้นที่ให้พลเรือนนอกเหนือจากข้าราชการได้เข้ามาเป็นตัวแทนในคณะพูดคุยสันติภาพ การลดความรุนแรงและสร้างพื้นที่ปลอดภัยทางกายภาพ การเปิดโอกาสให้ฝ่ายที่สามกลุ่มอื่น ๆ ได้เข้ามามีส่วนร่วม ตลอดจนการพัฒนาความเป็นเอกภาพของหน่วยงานรัฐ โดยการตั้งส่วนงานที่เป็นเจ้าภาพหลักและการเปิดกว้างในเรื่องช่องทางการพูดคุยสื่อสารกับคู่พูดคุยให้มากขึ้น ขณะเดียวกันยังมีข้อเสนอให้ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียผ่านการปรึกษาหารือสาธารณะ การสร้างความเข้าใจเรื่องเพศสภาพ ความหลากหลายทางอัตลักษณ์ และการหนุนเสริมให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้เรียนรู้เกี่ยวกับการสร้างสันติภาพให้มากขึ้น นอกจากนี้ ภาคประชาสังคมยังให้ความสำคัญกับเรื่องเสรีภาพในการแสดงออก โดยเน้นในเรื่องการสร้าง “พื้นที่ปลอดภัย” สำหรับการแสดงความคิดเห็นโดยปราศจากการข่มขู่คุกคาม รวมถึงการพัฒนาการสื่อสารสาธารณะในเรื่องกระบวนการสันติภาพ

ทั้งในด้านบทบาทของสื่อมวลชน เครือข่ายนักสื่อสาร และการสื่อสารความคืบหน้าของกระบวนการพูดคุยต่อสาธารณะอย่างต่อเนื่อง

ในบทถัดไปจะกล่าวถึงข้อเสนอของภาคประชาสังคมในประเด็นสารัตถะที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาหกรากเหง้าหรือประเด็นที่เป็นเงื่อนไขของความขัดแย้งในจังหวัดชายแดนภาคใต้

บทที่ 4

ข้อเสนอภาคประชาสังคมต่อการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งรุนแรงในชายแดนใต้

บทนี้จะนำเสนอข้อเสนอของภาคประชาสังคมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการกับปัญหาการเหวี่ยงหรือเงื่อนไขที่นำมาสู่ความขัดแย้งรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น 6 ส่วน ได้แก่ (1) รูปแบบการปกครองที่เหมาะสมในชายแดนใต้ (2) การยอมรับอัตลักษณ์ วัฒนธรรมและการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุลักษณะ (3) สิทธิมนุษยชน ความยุติธรรมและการบังคับใช้กฎหมาย (4) การพัฒนาเศรษฐกิจ การจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น (5) การศึกษา (6) การพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชน

4.1 รูปแบบการปกครองที่เหมาะสมในชายแดนใต้

องค์กรภาคประชาสังคมบางกลุ่มเสนอให้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการปกครองโดยมุ่งให้เกิดการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นมากขึ้น เป็นการออกแบบในเชิงกลไกสถาบันเพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ในช่วงปี พ.ศ. 2554 ก่อนการเริ่มต้นการพูดคุยสันติภาพอย่างเป็นทางการ ภาควิชาการและภาคประชาสังคม อันประกอบด้วย เครือข่ายประชาชนเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมทางการเมืองในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้ สถาบันวิจัยความขัดแย้งและความหลากหลายทางวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี คณะกรรมการภาคประชาสังคม สถาปนากการเมืองและสำนักสันติวิธีและธรรมาภิบาล สถาบันพระปกเกล้าได้ร่วมกันเสนอโมเดลการปกครองท้องถิ่นรูปแบบพิเศษที่ใช้ชื่อว่า “ปัตตานีมหานคร” ซึ่งเป็นผลจากการระดมความเห็นผ่านเวทีสาธารณะ 49 เวที มีผู้เข้าร่วมประมาณ 1,427 คน จากการรับฟังความคิดเห็นดังกล่าวพบว่าประชาชนในพื้นที่มีความคาดหวังต่อรูปแบบการปกครองที่เหมาะสม ดังนี้

1. การปกครองในจังหวัดชายแดนภาคใต้จะต้องอยู่ภายใต้กรอบของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

2. รูปแบบการปกครองในจังหวัดชายแดนภาคใต้ควรต้องเป็นการปกครองที่สร้างความเป็นธรรมทางการเมือง ในลักษณะที่ทุกฝ่ายเกิดความรู้สึกว่าตนเองมีที่ยืนและเป็นส่วนหนึ่งในสังคมไทย รับฟังเสียงส่วนใหญ่โดยไม่ละเลยเสียงส่วนน้อย คำนึงถึงอัตลักษณ์ที่แตกต่าง รวมทั้งมีหลักประกันสิทธิเสรีภาพที่เป็นรูปธรรมแก่คนไทยพุทธซึ่งเป็นคนส่วนน้อยในพื้นที่

3. มีผู้บริหารที่มีอำนาจสูงสุดทางการปกครองเป็นคนในพื้นที่และมีสัดส่วนข้าราชการไทยพุทธและไทยมุสลิมเชื้อสายมลายูที่สอดคล้องกับโครงสร้างประชากร ทั้งนี้ เพื่อให้ได้ผู้บริหารและข้าราชการที่มีความรู้ความเข้าใจในวิถีชีวิต วัฒนธรรม และความต้องการของคนในท้องถิ่นอย่างแท้จริง

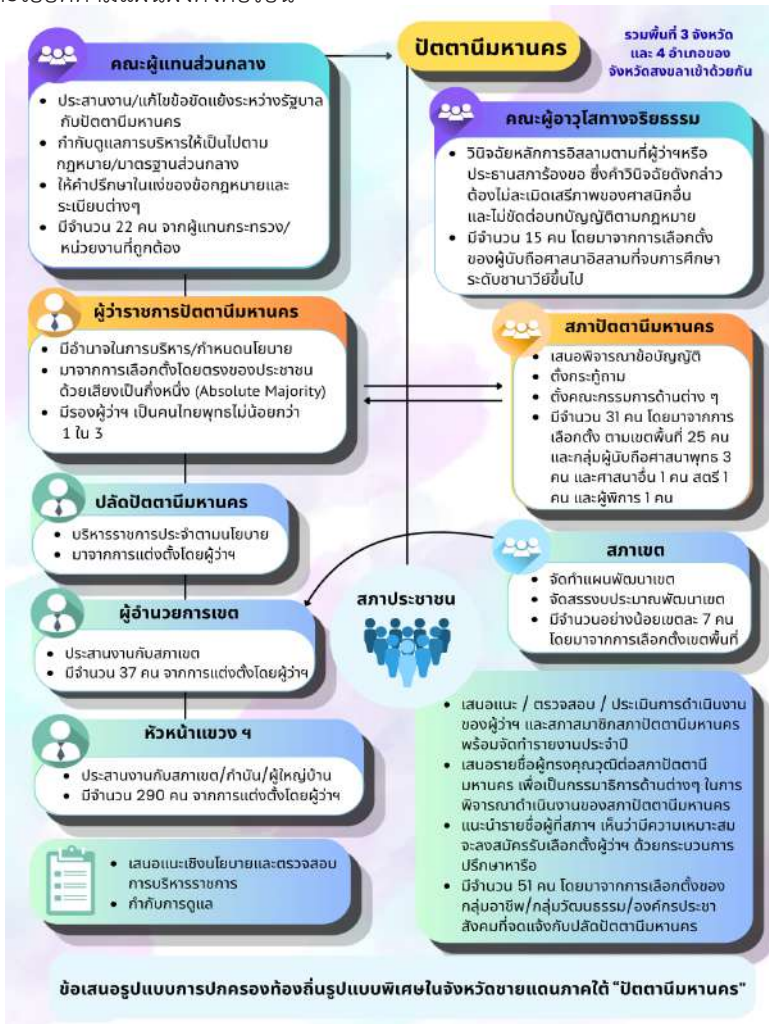
4. ควรมีกฎเกณฑ์เื้อต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการริเริ่มเสนอแนะ และตัดสินใจในเชิงนโยบายที่เกี่ยวข้องกับกิจการของท้องถิ่น รวมทั้งกำกับติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลการปฏิบัติหน้าที่ของคณะผู้บริหารท้องถิ่นเพื่อให้ประชาชนรู้สึกว่าคุณเองมีอำนาจในการจัดการชีวิตของตนเอง

5. มีระบบการกลั่นกรองผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้บริหารหรือสมาชิกสภาท้องถิ่นเพื่อลดการแข่งขันที่ก่อให้เกิดความแตกแยกในชุมชน และสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ประชาชนว่าผู้สมัครรับเลือกตั้งจำนวนหนึ่งเป็นบุคคลที่มีคุณธรรมและความรู้ความสามารถเหมาะสมกับการเป็นตัวแทนประชาชน

6. ควรใช้ภาษาไทยและภาษามลายูควบคู่กัน ในสถานที่ราชการและป้ายราชการต่าง ๆ

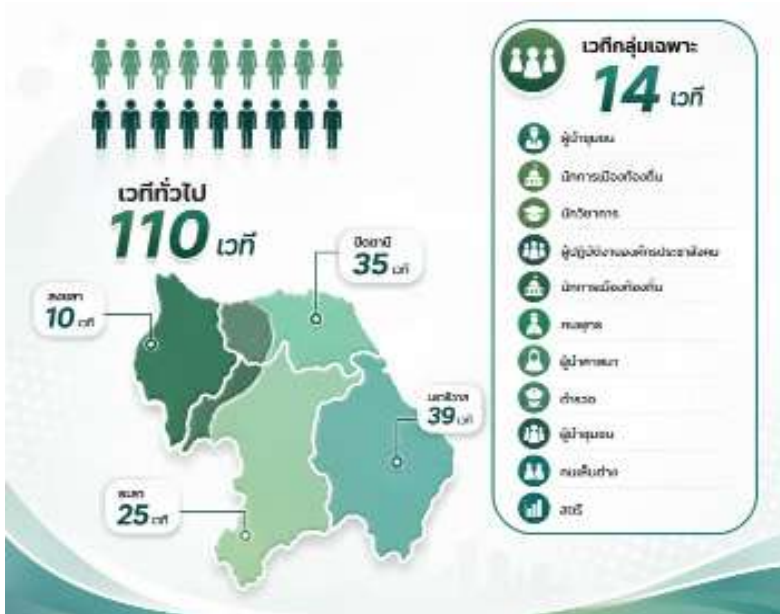
7. มีระบบการศึกษาที่อยู่ในมาตรฐานของกระทรวงศึกษาธิการ ขณะเดียวกันก็ต้องสอดคล้องกับความต้องการและอัตลักษณ์ท้องถิ่นด้วย โดยส่งเสริมหลักสูตรที่บูรณาการระหว่างสายสามัญและสายศาสนา รวมทั้งให้มีการจัดการเรียนการสอนภาษามลายูในโรงเรียนของรัฐ เพื่อให้ผู้ปกครองจากทุกกลุ่มวัฒนธรรมมีความสบายใจในการส่งบุตรหลานเข้าเรียน

8. ความสำเร็จการบังคับใช้กฎหมายอิสลามกับคนมุสลิมในพื้นที่ ทั้งในด้านบทบัญญัติ การวินิจฉัยและการบังคับใช้ โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับครอบครัว มรดกและการกำกับดูแลด้านศีลธรรมจริยธรรม ซึ่งเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวมุสลิมโดยตรง (เครือข่ายประชาชนเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมทางการเมืองในจังหวัดชายแดนภาคใต้ และคณะ, 2554) โดยได้มีการเสนอโมเดลการปกครองโดยใช้ชื่อว่า “ปัตตานีมหานคร” ซึ่งมีรายละเอียดตามแผนผังดังต่อไปนี้

ภาพที่ 2 ข้อเสนอรูปแบบการปกครองท้องถิ่นแบบพิเศษ “ปัตตานีมหานคร”

ต่อมาสภาประชาสังคมชายแดนใต้ ด้วยการสนับสนุนจากสมัชชาปฏิรูปได้ขับเคลื่อนในเรื่องรูปแบบการบริหารจัดการตนเองของท้องถิ่นต่อเวทีนโยบายสาธารณะภายใต้หัวข้อ “ชายแดนใต้จัดการตนเอง” จำนวนทั้งสิ้น 124 เวที โดยในจำนวนนี้มี 110 เวทีที่จัดใน 4 จังหวัดชายแดนภาคใต้ และอีก 14 เวทีเป็นการจัดในลักษณะกลุ่มเฉพาะ ทั้งนี้ การดำเนินการดังกล่าวเกิดขึ้นในช่วงระหว่างเดือนกันยายน พ.ศ. 2555 ถึงกลางเดือนมีนาคม พ.ศ. 2556 (รวมฎอน ปันจอร์, 2556, น. 1-6)

ภาพที่ 3 จำนวนการจัดเวทีนโยบายสาธารณะ “ชายแดนใต้จัดการตนเอง”
โดยสภาประชาสังคมชายแดนใต้

โดยผู้จัดได้เสนอรูปแบบการปกครอง 6 ทางเลือกให้ผู้ตอบแบบสอบถามเลือก ดังนี้ (รวมฎอน ปันจอร์, 2556, น. 17-18)

ทางเลือก	รายละเอียดโดยย่อ
1) ศอ.บต.	รูปแบบที่เป็นอยู่ในปัจจุบันก็คือ ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ ภายใต้การรับผิดชอบของเลขาธิการที่มาจากการแต่งตั้ง โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดที่มาจากการแต่งตั้งดูแลในรายจังหวัด และมี อบจ. เทศบาล และ อบต. เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
2) ทบวง	มีสถานะเทียบเท่ากระทรวงจังหวัดชายแดนใต้ ภายใต้การรับผิดชอบของรัฐมนตรี โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดแต่ละจังหวัดที่มาจากการแต่งตั้งทำหน้าที่เป็นรองปลัดทบวง และมี อบจ. เทศบาล และ อบต. เป็นองค์กรปกครองท้องถิ่น
3) สามนครสองชั้น	อยู่ภายใต้การปกครองของผู้ว่าราชการจังหวัดที่มาจากการเลือกตั้งโดยตรงของประชาชนเป็นรายจังหวัด โดยคงเทศบาล และ อบต. ไว้ตามเดิม
4) สามนครชั้นเดียว	อยู่ภายใต้การรับผิดชอบของผู้ว่าราชการจังหวัดที่มาจากการเลือกตั้งโดยตรงของประชาชนเป็นรายจังหวัด โดยยกเลิก อบจ. และ อบต.
5) มหานครสองชั้น	อยู่ภายใต้การรับผิดชอบของผู้ว่าราชการหนึ่งคนที่มาจากการเลือกตั้งโดยตรงของประชาชน โดยรวมพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้เข้าด้วยกันเป็นหน่วยการปกครองท้องถิ่นขนาดใหญ่ และคงเทศบาล และ อบต. ไว้ตามเดิมเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นขนาดย่อย
6) มหานครชั้นเดียว	อยู่ภายใต้การรับผิดชอบของผู้ว่าราชการหนึ่งคนที่มาจากการเลือกตั้งโดยตรงของประชาชน โดยรวมพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้เข้าด้วยกันเป็นหนึ่งหน่วยการปกครองท้องถิ่นขนาดใหญ่ และยกเลิก อบจ. เทศบาล และ อบต. จากที่มีอยู่เดิม

ตารางที่ 3 รูปแบบการปกครอง 6 ทางเลือก

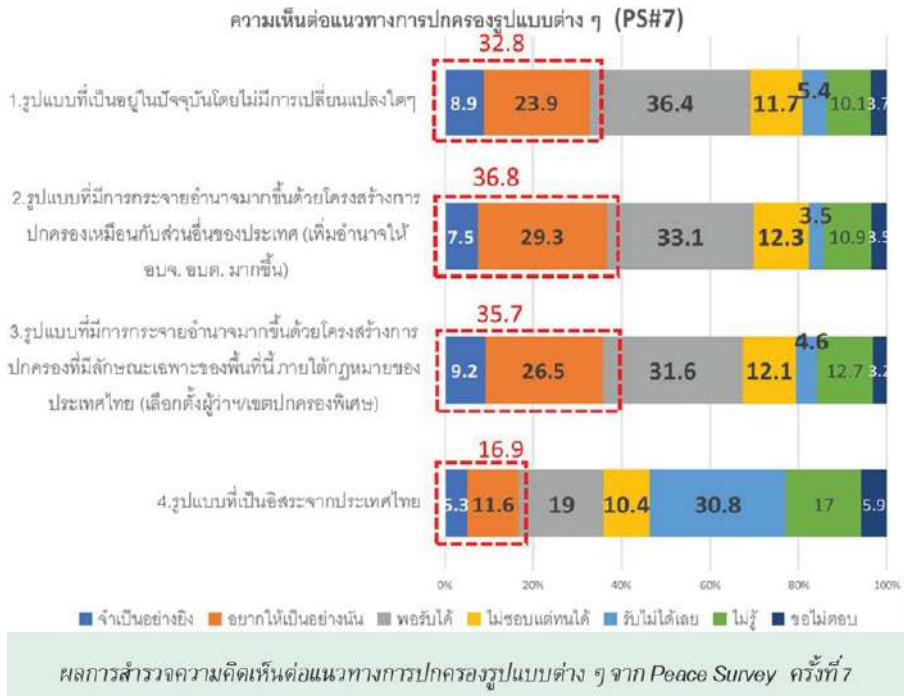
จากการสำรวจดังกล่าวพบว่า ทางเลือกที่ได้รับความนิยมมากที่สุดคือ รูปแบบที่ 1 “ศอ.บต.” คิดเป็นร้อยละ 32.2 รองลงมาคือรูปแบบที่ 3 “สามนครสองชั้น” ร้อยละ 19.3 ตามด้วยรูปแบบที่ 6 “มหานครหนึ่งชั้น” ร้อยละ 15.8 รูปแบบที่ 2 “ทบวง” ร้อยละ 10.1 รูปแบบที่ 6 ทางเลือกอื่น ๆ ร้อยละ 6 และรูปแบบที่ 4 “สามนครหนึ่งชั้น” ร้อยละ 5.9 นอกจากนี้ ผลการสำรวจยังแสดงให้เห็นว่าผู้ตอบจำนวนร้อยละ 51.8 เลือกแนวทางที่ 3-6 ซึ่งล้วนมีข้อเสนอเกี่ยวกับการเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัด สะท้อนให้เห็นถึงความต้องการของประชาชนในการมีส่วนร่วมกำหนดผู้นำระดับสูงในพื้นที่ผ่านกระบวนการเลือกตั้งโดยตรง (รวมภูอน ปันจอร์, 2556, น. 31-32)

รายงานฉบับนี้ยังพบว่าประชาชนที่เข้าร่วมเวทีต้องการเปิดพื้นที่สาธารณะให้มีเวทีเช่นนี้มากขึ้นและทำให้ข้อเสนอแนะของประชาชนมีน้ำหนักเพียงพอต่อการกำหนดทิศทางการกระบวนการสันติภาพ ขณะเดียวกัน คู่เจรจาก็ควรพิจารณาประเด็นการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการเมืองการปกครองอย่างรอบด้าน โดยวางอยู่บนพื้นฐานของการรับฟังความเห็นของประชาชนในพื้นที่ โดยเฉพาะในประเด็นการเคารพอัตลักษณ์และวิถีชีวิตของผู้คนทุกกลุ่มชาติพันธุ์และศาสนา การมีผู้นำที่สะท้อนความเป็นตัวแทนของประชาชน การเปิดโอกาสทางการเมืองให้กับคนทุกกลุ่ม รวมถึงชาวพุทธและชาวไทยเชื้อสายจีนที่เป็นคนกลุ่มน้อยในพื้นที่ ตลอดจนการส่งเสริมบทบาทของผู้หญิงในกระบวนการสันติภาพ (รวมภูอน ปันจอร์, 2556, น. 45-47)

นอกจากข้อเสนอของภาคประชาสังคมแล้ว ยังมีนักการเมืองและนักวิชาการอีกจำนวนหนึ่งที่น่าเสนอแนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบการปกครองที่เหมาะสมสำหรับชายแดนใต้ เช่น ข้อเสนอ “นครปัตตานี” ของพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ (“นครปัตตานี”, 2552) และข้อเสนอเรื่อง “มณฑลเทศาภิบาล” ของ ศ.ดร. ประเวศ วะสี (2550) แต่อย่างไรก็ดี ข้อเสนอเหล่านี้ยังมิได้รับการถูกนำมาพิจารณาในเชิงนโยบายอย่างจริงจัง

ในรายงานของสภาประชาสังคมชายแดนใต้ (2562, น. 10) ได้เสนอให้มีการศึกษา และสร้างการเรียนรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับรูปแบบการกระจายอำนาจที่เหมาะสมกับพื้นที่ ที่มีอัตลักษณ์พิเศษและความหลากหลายทางวัฒนธรรม เพื่อใช้เป็นแนวทางประกอบ สำหรับการพูดคุยสันติภาพ นอกจากนี้ ยังได้เสนอให้ใช้กลไกที่มีอยู่ในพื้นที่ เช่น สภาผู้นำ สภาสันติสุข สภาชูรอ และกัมปงตักวาเพื่อถอดบทเรียนการสร้างสันติภาพในระดับชุมชน รวมถึงการทดลองปรับโครงสร้างอำนาจของหน่วยงานรัฐบางส่วน เพื่อเป็นพื้นที่นำร่อง สำหรับการพัฒนารูปแบบการกระจายอำนาจในอนาคต (แปดกลุ่มเครือข่ายองค์กร ภาวประชาสังคม, 2562, น. 3)⁵

ขณะเดียวกัน ผลการสำรวจโดยเครือข่ายวิชาการ Peace Survey (2566, น. 30 - 31) พบว่า ผู้ตอบส่วนใหญ่ ร้อยละ 36.8 สนับสนุนการกระจายอำนาจมากขึ้นภายใต้ โครงสร้างการปกครองที่เหมือนกับพื้นที่อื่น ๆ ของประเทศ เช่น การเพิ่มอำนาจให้ องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) และองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ขณะที่ร้อยละ 35.7 สนับสนุนการกระจายอำนาจผ่านรูปแบบการปกครองเฉพาะพื้นที่ภายใต้กฎหมายไทย เช่น การเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดหรือการจัดตั้งเขตปกครองพิเศษ ซึ่งแม้ว่าจะเป็น อันดับรองแต่ก็มีสัดส่วนที่ใกล้เคียงกับแนวทางแรกอย่างมาก ส่วนแนวทางที่เสนอให้พื้นที่ ชายแดนใต้มีสถานะเป็นอิสระจากประเทศไทยนั้น มีผู้สนับสนุนร้อยละ 16.9 อย่างไรก็ตาม ประเด็นนี้ถือเป็นเรื่องอ่อนไหวทางการเมือง ทำให้มีผู้ตอบว่า “ไม่รู้/ขอไม่ตอบ” สูงถึง ร้อยละ 22.9 เป็นที่น่าสังเกตว่าแม้จะมี “เสียงเจียบ” อยู่เป็นจำนวนมาก แต่สัดส่วน ของผู้ที่ไม่ตอบลดลงจากการสำรวจครั้งก่อน ซึ่งอาจสะท้อนว่าประชาชนเริ่มรู้สึก มีความปลอดภัยในการแสดงความคิดเห็นมากขึ้น อีกทั้งยังพบว่าผู้ตอบจำนวนมาก ถึงร้อยละ 30.8 ที่ระบุว่า “รับไม่ได้เลย” หากพื้นที่ดังกล่าวจะแยกตัวเป็นอิสระ จากประเทศไทย

ภาพที่ 4 ผลการสำรวจความคิดเห็นต่อแนวทางการปกครองรูปแบบต่าง ๆ จาก Peace Survey ครั้งที่ 7

นอกจากนี้ เครือข่ายวิชาการ Peace Survey (2566, น. 24) ได้เสนอว่าเนื่องจากประชาชนจำนวนมากมองว่าการกระจายอำนาจเป็นแนวทางสำคัญในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งและยังมีความเชื่อมั่นต่อนักการเมืองระดับชาติในระดับสูงจึงควรใช้รัฐสภาเป็นพื้นที่ปลอดภัยในการพูดคุยปัญหาความขัดแย้งและผลักดันกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เช่น กฎหมายสันติภาพชายแดนภาคใต้ การยกเลิกกฏอัยการศึก ตลอดจนการปฏิรูประบบราชการให้มีความโปร่งใสและเป็นธรรม

ในขณะเดียวกัน คณะประสานงานระดับพื้นที่ (2564, น. 5) ได้เสนอให้มีรูปแบบการปกครองพิเศษที่เปิดโอกาสให้มีการเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดในลักษณะเดียวกับรูปแบบการบริหารกรุงเทพมหานครและพัทยา นอกจากนี้ ยังเสนอให้พัฒนาพื้นที่ในลักษณะ “เขตเศรษฐกิจจังหวัดชายแดนภาคใต้” เนื่องจากผู้บริหารที่มาจากการเลือกตั้งในพื้นที่ย่อมมีความเข้าใจบริบททางสังคม วัฒนธรรมและปัญหาของประชาชนมากกว่าผู้บริหารที่มาจากนอกพื้นที่ ทั้งนี้ รายงานของ สล.3 ได้ย้่าว่ารูปแบบการปกครองใด ๆ จำเป็นต้องคำนึงถึงความเสมอภาคและความเท่าเทียมของประชาชนทุกกลุ่ม โดยคำนึงถึงมิติพัฒนาธรรมของพื้นที่ด้วย เช่น หากผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นชาวมลายูมุสลิมก็ควรมีคณะผู้บริหารที่มีองค์ประกอบของผู้บริหารที่มาจากศาสนาและชาติพันธุ์อื่นร่วมด้วย เพื่อให้การบริหารจัดการสะท้อนความเสมอภาคและความแตกต่างหลากหลายของสังคม อย่างไรก็ตาม รายงานของ สล.3 ยังได้ระบุไว้ว่ามีประชาชนบางส่วนที่ไม่เห็นด้วยกับแนวคิดการเลือกตั้งผู้ว่าฯ และนายอำเภอ เนื่องจากความกังวลว่าระบบการเมืองในพื้นที่ยังไม่เข้มแข็งเพียงพอและอาจนำไปสู่ปัญหาการซื้อสิทธิขายเสียงหรือปัญหาอื่น ๆ ตามมาด้วยเหตุนี้ทาง สล.3 จึงเสนอให้มีการศึกษาความเป็นไปได้ของระบบการเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัด และนายอำเภออย่างรอบด้าน รวมถึงการกำหนดกลไกทางกฎหมายที่ชัดเจนถึงที่มาของผู้ว่าราชการหรือนายอำเภอในพื้นที่ตามระเบียบข้อบังคับที่ไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญไทย โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ของประชาชนเป็นหลักและไม่สร้างความขัดแย้งในพื้นที่เพิ่มเติม

ในส่วนของกลุ่มด้วยใจได้ดำเนินโครงการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการสร้างสันติภาพในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยได้จัดเวทีปรึกษาหารือสาธารณะในรูปแบบออนไลน์จำนวน 7 ครั้งและในพื้นที่จำนวน 10 ชุมชนในระหว่างเดือนสิงหาคม 2566 ถึงเดือนกุมภาพันธ์ 2567 ซึ่งมีผู้เข้าร่วมเวทีดังกล่าวจำนวนทั้งหมด 1,138 คน สำหรับประเด็นเรื่องรูปแบบการปกครอง ในรายงานฉบับดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าความขัดแย้งในจังหวัดชายแดนภาคใต้/ปาตานีมีรากเหง้ามาจากปัญหาทางการเมืองระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ส่งผลให้คนบางกลุ่มมีอุดมการณ์ทางการเมืองที่แตกต่างกัน

คู่ขัดแย้งต่างมีแนวคิดเรื่องรูปแบบและอำนาจในการปกครองพื้นที่ต่างกัน ข้อเสนอแนะจากการปรึกษาหารือสาธารณะสะท้อนว่าประชาชนจำนวนหนึ่งมีความปรารถนาที่จะเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองและการบริหารพื้นที่ ซึ่งอาจรวมถึงการกระจายอำนาจ การเพิ่มความเป็นอิสระในท้องถิ่นหรือการปรับโครงสร้างอื่น ๆ เพื่อให้ตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนในพื้นที่มากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ยังมีข้อเสนอแนะอื่น ๆ เช่น การเรียกร้องให้โครงสร้างทางการเมืองและการบริหารสอดคล้องกับอัตลักษณ์ของพื้นที่ และเสนอแนะให้แก้ไขรัฐธรรมนูญเพื่อเปิดรับความต้องการของท้องถิ่น ขณะเดียวกัน ยังมีข้อเสนอว่ากระบวนการคัดเลือกผู้บริหารในพื้นที่ควรเป็นสิทธิของประชาชนคนในพื้นที่ควรมีส่วนร่วมในการออกแบบและบริหารจัดการพื้นที่ในทุกมิติ ทั้งการบริหารงบประมาณ ระบบเศรษฐกิจและกฎหมาย การกำหนดนโยบายที่คำนึงถึงบริบทท้องถิ่น และศาสนา รวมถึงการส่งเสริมให้เกิดพื้นที่ปลอดภัยสำหรับการสานเสวนาและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างเสรี ตรงไปตรงมาและครอบคลุมทุกกลุ่ม เพื่อร่วมกันคิดและนำเสนอรูปแบบการปกครองและกลไกการบริหารจัดการพื้นที่ให้สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง (กลุ่มด้วยใจ, 2567, น. 34, 52, 54)

4.2 การยอมรับอัตลักษณ์ วัฒนธรรมและการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุลักษณะ

ความขัดแย้งรุนแรงที่ยืดเยื้อได้ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ระหว่างคนต่างเชื้อชาติ ศาสนาและวัฒนธรรมในพื้นที่ชายแดนใต้ องค์กรประชาสังคมหลายองค์กรเล็งเห็นถึงปัญหานี้และเรียกร้องให้มีการรื้อฟื้นความสัมพันธ์อันดีและการส่งเสริมการอยู่ร่วมกันของคนต่างวัฒนธรรมมากขึ้น กลุ่ม PAOW ได้สะท้อนว่าผลจากสถานการณ์ความรุนแรงที่ยืดเยื้อยาวนานในพื้นที่ได้ก่อให้เกิดความหวาดระแวงและการแบ่งแยกระหว่างผู้คนในชุมชนชายแดนใต้ซึ่งเริ่มปรากฏผลให้เห็นอย่างชัดเจนมากขึ้นในหลายปีที่ผ่านมา ความกังวลในเรื่องความปลอดภัยได้ทำให้ชาวพุทธอพยพย้ายถิ่นฐานหรือย้ายออกจากพื้นที่ กลุ่ม PAOW เห็นว่าจำเป็นจะต้องสร้างความเข้าใจในเรื่องพหุวัฒนธรรมซึ่งไม่ใช่การผสมกลมกลืนในทางวัฒนธรรมและศาสนา ผู้คนในแต่ละวัฒนธรรมควรจะสามารถรักษาอัตลักษณ์ของตนซึ่งแม้จะแตกต่างกันแต่ก็มีความเข้าใจและให้เกียรติ (คณะทำงาน

วาระผู้หญิงชายแดนใต้และขบวนผู้หญิงกับการสร้างสภาวะแวดล้อมที่เอื้อต่อกระบวนการสันติภาพ, 2561, น. 10-11) ส่วนสภาประชาสังคมชายแดนใต้และคณะได้เสนอแนะต่อนักการเมืองว่าควรส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้และความเข้าใจวัฒนธรรมที่แตกต่างจากตน รวมทั้งส่งเสริมให้มีกิจกรรมระหว่างวัฒนธรรมมากขึ้น (แปดกลุ่มเครือข่ายองค์กรภาคประชาสังคม, 2562, น. 3)

ส่วนกลุ่ม PAOW มองว่ารัฐต้องมีนโยบายที่ชัดเจนและจัดสรรงบประมาณในการสนับสนุนการส่งเสริมคุณค่าของการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรมและการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยเฉพาะในการส่งเสริมการศึกษาแบบพหุวัฒนธรรมภายในชุมชน ทั้งในระบบโรงเรียน สถาบันการศึกษา นอกจากนี้ ยังต้องอบรมเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติการให้มีความเข้าใจในศาสนา วัฒนธรรม ภาษาและอัตลักษณ์ท้องถิ่นในชายแดนใต้ที่มีลักษณะพหุวัฒนธรรมมากขึ้น ผู้หญิงควรมีบทบาทในการทำงานเชิงวัฒนธรรมให้เข้มแข็งมากยิ่งขึ้นและเป็นตัวแทนในการสื่อสารข้ามวัฒนธรรม (คณะทำงานวาระผู้หญิงชายแดนใต้และขบวนผู้หญิงกับการสร้างสภาวะแวดล้อมที่เอื้อต่อกระบวนการสันติภาพ, 2561, น. 9-11) ในส่วนของ Civic Women ก็มีข้อเสนอที่สอดคล้องกับกลุ่ม PAOW โดยมีข้อเสนอเพิ่มเติมให้รัฐประกาศให้วันสำคัญทางศาสนาอื่น ๆ ในพื้นที่เป็นวันหยุดพิเศษ ชาวพุทธได้ขอให้รัฐประกาศให้วันสารทไทยซึ่งตรงกับวันแรม 15 ค่ำเดือนสิบของทุกปีเป็นวันหยุดพิเศษในห้าจังหวัดชายแดนภาคใต้เช่นเดียวกับวันตรุษจีนและวันฮารีรายอ เพื่อสร้างรูปธรรมในการส่งเสริมความหลากหลายทางวัฒนธรรม (เครือข่ายผู้หญิงภาคประชาสังคมเพื่อสันติภาพชายแดนใต้ [Civic Women] และคณะ, 2566, น.12)

สำหรับกลุ่มนักทอสันติภาพ (2561, น. 12-14) ซึ่งอยู่ในเครือข่ายชาวพุทธได้มีข้อเสนอเกี่ยวกับประเด็นพหุวัฒนธรรม 3 เรื่อง ประการแรก สร้างกิจกรรมส่งเสริมพหุวัฒนธรรมนิยม โดยนำหลักสูตร “ทักษะวัฒนธรรม” ภายใต้การสนับสนุนของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรไปเผยแพร่ให้กว้างขวางยิ่งขึ้นโดยผ่านการปฏิบัติร่วมกับหน่วยงานต่างๆในพื้นที่ อีกทั้งการส่งเสริมให้มีการร่างนโยบายพหุวัฒนธรรมโดยการริเริ่มของ

กระทรวงวัฒนธรรม ควรมีการจัดตั้งคณะทำงานซึ่งมีภาคส่วนต่าง ๆ มามีส่วนร่วม เพื่อศึกษานโยบายพหุวัฒนธรรมที่ใช้อยู่ในประเทศต่าง ๆ สำนวณสถานการณ์การอยู่ร่วมกันในสังคมไทยของประชาชนที่มีความหลากหลายทางศาสนาและชาติพันธุ์ ประการที่สอง ภาครัฐควรแสดงจุดยืนและปฏิบัติต่อทุกชุมชนศาสนาและชาติพันธุ์อย่างเท่าเทียมและร่วมมือกันจัดทำนโยบาย แผนงาน และแนวทางการปฏิบัติที่ชัดเจนในการแก้ไขปัญหากรณีมีประเด็นข้อสงสัยหรือความไม่เข้าใจในแนวนโยบายและการดำเนินงานของรัฐในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกิจการทางศาสนาหรือวัฒนธรรม ขอให้หน่วยงานดังกล่าวร่วมมือกันสร้างความกระจ่างในข้อสงสัยที่เกิดขึ้น ทั้งนี้เพื่อสร้างความไว้วางใจระหว่างรัฐกับชุมชนและระหว่างชุมชนด้วยกันเอง ประการที่สาม ให้มีการสำรวจข้อมูลประชากรอย่างเป็นทางการ โดยกระทรวงมหาดไทยร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จัดทำสำมะโนประชากรและเคหะ โดยเฉพาะการสำรวจการนับถือศาสนาของประชากรในพื้นที่ควบคู่กับการศึกษาประเด็นปัจจัยการเพิ่มและลดของประชากรจากกลุ่มต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องและชัดเจน โดยเฉพาะกรณีการลดลงของประชากรชาวพุทธในพื้นที่

จากเวทีปรึกษาหารือสาธารณะซึ่งจัดโดยกลุ่มด้วยใจในปี 2566-2567 รายงานได้สะท้อนประเด็นอัตลักษณ์และวัฒนธรรมดังนี้ ผู้เข้าร่วมเวทีบางคนมองว่าอัตลักษณ์ในพื้นที่ถูกควบคุมและใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความขัดแย้ง การกลืนกลายเป็นการเบียดเบียนอัตลักษณ์อื่น ประวัติศาสตร์ เรื่องเล่าในพื้นที่ถูกบิดเบือนเลือนหาย ทำให้เกิดความรู้สึกหวาดระแวงและความรู้สึกเป็นพลเมืองชั้นสอง การมีอยู่ของมลายูถูกมองเป็นภัยความมั่นคงทำให้การแสดงออกอัตลักษณ์ถูกทำเป็นสิ่งที่น่ากลัว จึงทำให้รู้สึกหวาดระแวงหรือไม่กล้าแสดงออก จากปัญหาดังกล่าวจึงมีข้อเสนอแนะ 5 ประการ ได้แก่ (1) ควรมีการส่งเสริมอัตลักษณ์ในพื้นที่ที่มีความหลากหลายด้วยการรักษาและฟื้นฟูให้เกิดขึ้น คงอยู่และเป็นลักษณะเฉพาะของพื้นที่ (2) ส่งเสริมให้สังคมเข้าใจว่าอัตลักษณ์พื้นที่มีความเฉพาะ มีความหลากหลายและส่งเสริม สนับสนุนให้กลายเป็นทุนทางสังคม (3) ให้อิสระในการแสดงออกอัตลักษณ์ความเป็นมลายูด้วยความเคารพและภาคภูมิใจ (4) ส่งเสริมให้มีการสื่อสารอย่างสร้างสรรค์และสร้างการรับรู้เชิงบวกต่อสังคม

ภายนอกและ (5) สร้างการตระหนักรู้ในคุณค่าของความเป็นมนุษย์ที่หมายรวมถึง
อัตลักษณ์ รากเหง้า ความเป็นตัวตนอย่างภาคภูมิใจ (กลุ่มด้วยใจ, 2567, น. 36)

นอกจากนี้ ภาษามือบทบาทที่สำคัญต่อการรักษาและส่งเสริมอัตลักษณ์ของ
ประชาชนในพื้นที่ จากกระบวนการรับฟังความคิดเห็นจากกลุ่มต่าง ๆ โดยเฉพาะกลุ่ม
ผู้นำศาสนาและกลุ่มผู้นำทางวัฒนธรรม สล.3 (2564, น. 22-24) ได้รายงานถึงข้อเสนอ
ของกลุ่มผู้นำศาสนาอิสลามเกี่ยวกับการใช้ภาษามลายู โดยมีข้อเสนอให้เพิ่มภาษามลายู
และอักษรยาวีเป็นภาษาราชการและการยกระดับภาษามลายูเป็นภาษาที่สอง ซึ่งสามารถ
ใช้สื่อสารได้ไม่เพียงแคพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้ แต่รวมถึงประเทศในกลุ่มอาเซียนด้วย
นอกจากนี้ ยังมีการเสนอให้มีป้ายบอกทางเป็นภาษามลายูด้วย อย่างไรก็ตาม กลุ่มผู้นำ
ศาสนาพุทธแสดงความเห็นว่าภาษาราชการหลักทั้งที่เป็นภาษาพูดและภาษาเขียน
ยังควรเป็นภาษาไทย ส่วนภาษามลายูสามารถใช้เป็นภาษาพื้นเมือง หรือใช้ติดต่อราชการ
เฉพาะส่วนบุคคลได้เท่านั้น

4.3 สิทธิมนุษยชน ความยุติธรรม และการบังคับใช้กฎหมาย

4.3.1. การทบทวนการใช้กฎหมายพิเศษ

องค์กรภาคประชาสังคมหลายกลุ่มได้เรียกร้องให้มีการทบทวนหรือ
ยกเลิกกฎหมายพิเศษหลายฉบับที่บังคับใช้อยู่ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยมองว่า
กฎหมายดังกล่าวส่งผลกระทบต่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน และอาจเป็นอุปสรรคต่อ
กระบวนการสันติภาพ ปัจจุบันพื้นที่ดังกล่าวยังอยู่ภายใต้กฎหมายพิเศษ 3 ฉบับ ได้แก่
กฎอัยการศึก พระราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน พ.ศ. 2548
และพระราชบัญญัติการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร พ.ศ. 2551 กฎอัยการศึก
ยังคงประกาศใช้ครอบคลุมทั้งจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส โดยให้อำนาจเจ้าหน้าที่
ทหารควบคุมตัวผู้ต้องสงสัยได้ไม่เกิน 7 วันโดยไม่ต้องมีหมายศาล ขณะที่พระราชกำหนด
การบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน (พ.ร.ก. ฉุกเฉินฯ) ซึ่งยังคงมีผลบังคับใช้ใน 18
จาก 33 อำเภอของสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2569)

ให้อำนาจเจ้าหน้าที่ทหารและตำรวจควบคุมตัวผู้ต้องสงสัยได้ไม่เกิน 30 วัน ภายใต้หมายจับที่ศาลออกให้และต้องควบคุมตัวในสถานที่ที่ไม่ใช่เรือนจำ ส่วนในพื้นที่อีก 15 อำเภอของสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ และ 4 อำเภอของจังหวัดสงขลา ได้แก่ อำเภอนาหวี สะบ้าย้อย เทพา และจะนะ มีการใช้พระราชบัญญัติการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร พ.ศ. 2551 (พ.ร.บ. ความมั่นคงฯ) โดยมาตรการสำคัญที่ถูกนำมาใช้ คือ มาตรา 21 ซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงภายในสามารถเข้ารับการอบรมแทนการถูกดำเนินคดีอาญาเป็นระยะเวลาไม่เกิน 6 เดือน หากผู้อำนวยการกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน (กอ.รมน.) เห็นว่าบุคคลดังกล่าว “กระทำให้เพราะหลงผิดหรือรู้เท่าไม่ถึงการณ์” และการเปิดโอกาสให้กลับตัวจะเป็นประโยชน์ต่อการรักษาความมั่นคงภายใน สถาปราชสังคมชายแดนใต้ (2562, น. 7) ได้เรียกร้องให้ ทบทวนการใช้กฎหมายพิเศษในพื้นที่เพื่อสร้างข้อเสนอเชิงนโยบายในการบังคับใช้กฎหมายที่ไม่ละเมิดสิทธิมนุษยชนและส่งเสริมกระบวนการสันติภาพ

ขณะที่เครือข่ายวิชาการ Peace Survey (2566, น. 19) มองว่าการละเมิดสิทธิมนุษยชนยังคงเกิดขึ้นภายใต้มาตรการของกฎหมายพิเศษหลายฉบับ เช่น กฎอัยการศึก พ.ร.ก. ฉุกเฉินฯ การละเมิดสิทธิมนุษยชนมักเกิดขึ้นใน 5 รูปแบบหลักคือ ชาวบ้าน ถูกซ้อมทรมานระหว่างการควบคุมตัวโดยเจ้าหน้าที่รัฐ (ร้อยละ 46.9) การไม่อนุญาตให้ผู้หญิงมุสลิมคลุมฮิญาบ (ร้อยละ 44.7) การซ้อมตรวจค้นและถ่ายภาพประชาชนที่ด่านตรวจโดยไม่แจ้งเหตุผล (ร้อยละ 36.7) การปิดล้อมตรวจค้นหมู่บ้าน (ร้อยละ 33.9) และการห้ามปิดกัน หรือข่มขู่ไม่ให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นหรือเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะทั้งในชุมชนและสื่อออนไลน์ (ร้อยละ 27.6) รายงานดังกล่าวมองว่ากฎหมายที่ให้อำนาจเจ้าหน้าที่ทหารสามารถละเมิดสิทธิมนุษยชนประชาชนได้ นับเป็นความรุนแรงเชิงโครงสร้าง ข้อมูลจากศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ชายแดนใต้ (เครือข่ายวิชาการ Peace Survey 2566, น. 14) ชี้ให้เห็นว่าสถิติการปฏิบัติการปิดล้อม ตรวจค้นและจับกุมของเจ้าหน้าที่ฝ่ายความมั่นคงสูงขึ้นอย่างชัดเจนในช่วงปี พ.ศ. 2560-2565 โดยมียอดรวมทั้งสิ้น 383 เหตุการณ์

ด้านเครือข่ายชุมชนศรัทธากัมปงตักวา (2561, น. 1) เรียกร้องให้ยกเลิก พ.ร.ก.ฉุกเฉินฯ และกลับไปใช้กฎหมายปกติแทน นอกจากนี้ ยังเสนอว่า การจับกุมควรต้องแจ้งให้ญาติรับทราบ มีการสอบสวนอย่างโปร่งใส กระบวนการยุติธรรมต้องดำเนินการตามหลักสากลและมีระบบเยียวยาที่รวดเร็วและเหมาะสมสำหรับผู้ที่ได้รับผลกระทบ

อย่างไรก็ตาม ประเด็นการยกเลิกกฎหมายพิเศษยังคงเป็นเรื่องที่มีความเห็นแตกต่างกันในสังคม ชาวพุทธในพื้นที่จำนวนหนึ่งมีข้อกังวลว่าการยกเลิกการบังคับใช้กฎหมายพิเศษอาจส่งผลกระทบต่อความปลอดภัยของพวกเขา ดังนั้นจึงมีข้อเสนอให้มีการจัดเวทีการปรึกษาหารือสาธารณะเรื่องการบังคับใช้กฎหมายพิเศษอย่างจริงจัง ตลอดจนให้มีการประเมินการต่ออายุกฎหมายพิเศษต่าง ๆ โดยเปิดโอกาสให้มีตัวแทนจากหลายภาคส่วนเข้าร่วม ไม่จำกัดเฉพาะหน่วยงานความมั่นคงเท่านั้น (สมาคมร่วมสร้างชุมชนศรัทธา กัมปงตักวา และคณะ, 2566, น. 2)

กลุ่มด้วยใจซึ่งเป็นองค์กรที่ให้ความช่วยเหลือผู้ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้และรณรงค์ด้านสิทธิมนุษยชนได้จัดทำรายงานหลายฉบับเกี่ยวกับการละเมิดสิทธิในรูปแบบต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นประเด็นการซ้อมทรมาน การวิสามัญฆาตกรรม การลิดรอนสิทธิเสรีภาพอื่น ๆ รวมถึงการตรวจดีเอ็นเอในเด็ก ซึ่งหลายกรณีเกิดขึ้นภายใต้การบังคับใช้กฎหมายพิเศษ ด้วยเหตุนี้ทางกลุ่มด้วยใจจึงมีข้อเสนอให้ทบทวนหรือยกเลิกการบังคับใช้กฎหมายพิเศษซึ่งก่อให้เกิดการทรมานและการปฏิบัติที่โหดร้ายไร้มนุษยธรรมและลิดรอนสิทธิเสรีภาพของประชาชน

นอกจากนี้ กลุ่มด้วยใจยังมีข้อเสนอให้มีการทบทวนกฎหมายที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน โดยเฉพาะกฎหมายที่อาจเป็นอุปสรรคต่อกระบวนการสันติภาพ รวมถึงการยกเลิกหรือแก้ไขกฎหมายพิเศษที่ส่งผลต่อการละเมิดสิทธิมนุษยชน ทั้งนี้ ควรมีการปรึกษาหารือกับผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมาย องค์กรสิทธิมนุษยชนและชุมชนที่ได้รับ

ผลกระทบจากกฎหมายพิเศษเพื่อพิจารณาถึงผลกระทบและความจำเป็นก่อนตัดสินใจยกเลิกหรือแก้ไขกฎหมายเหล่านี้ นอกจากนี้ กลุ่มด้วยใจยังเสนอให้ประเทศไทยปรับปรุงกฎหมายภายในประเทศให้สอดคล้องกับอนุสัญญาต่อต้านการทรมาน รวมถึงการแก้ไขกฎหมายหรือระเบียบที่เป็นอุปสรรคต่อการป้องกันการทรมาน เช่น ระเบียบที่จำกัดสิทธิของผู้ถูกควบคุมตัวในการพบญาติและทนายความ ตลอดจนกฎหมายหรือระเบียบที่กำหนดให้คดีทรมานต้องส่งให้สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติหรือสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตในภาครัฐเป็นผู้ไต่สวน ซึ่งอาจส่งผลให้กระบวนการตรวจสอบข้อเท็จจริงล่าช้าหรือขาดประสิทธิภาพ (กลุ่มด้วยใจ, 2562a, น. 52; 2567, น. 51; กลุ่มด้วยใจ และคณะ, 2559, น. 90-91)

4.3.2. การบังคับใช้กฎหมายอย่างเสมอภาค

กลุ่ม PAOW เสนอว่าภาครัฐต้องมีการตรวจสอบและติดตามการทำงานของผู้นำและเจ้าหน้าที่ทุกระดับ ทั้งในระดับท้องถิ่น จังหวัดและประเทศ โดยต้องเคารพหลักการสากลว่าด้วยการไม่เลือกปฏิบัติ (non-discrimination) และหลักความเสมอภาคทางกฎหมาย เพื่อให้ประชาชนทุกคนได้รับความเป็นธรรมอย่างเท่าเทียม โดยปราศจากอคติทางชาติพันธุ์ ภาษาและศาสนา ตัวอย่างเช่น การตรวจค้นยานพาหนะตามจุดตรวจต่าง ๆ ควรดำเนินการเป็นมาตรฐานเดียวและไม่เลือกปฏิบัติ ให้ความเป็นธรรมกับทุกฝ่าย ลดการตีตรา (stigmatise) และไม่กล่าวหาโดยปราศจากหลักฐาน อีกทั้งยังต้องมีความโปร่งใสและสามารถตรวจสอบได้ในทุกขั้นตอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งขั้นตอนการตรวจค้น จับกุมและคุมขัง ซึ่งควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของพยานหลักฐานเบื้องต้นที่ชัดเจน มิใช่อาศัยเพียงการคาดเดาหรือสุ่มตรวจ นอกจากนี้ ยังเสนอให้พัฒนาช่องทางเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมที่เป็นธรรมต่อผู้ถูกกล่าวหา รวมถึงการอำนวยความสะดวกในทุกขั้นตอนของกระบวนการยุติธรรม รวมทั้งการตั้งศูนย์ยุติธรรมให้ครอบคลุมทุกพื้นที่ เพื่อสร้างความเชื่อมั่นต่อประชาชนทุกภาคส่วน ทั้งผู้ที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์

ความไม่สงบและผู้ถูกกล่าวหา (คณะทำงานวาระผู้หญิงชายแดนใต้และขบวนผู้หญิงกับการสร้างสถานะแวดล้อมที่เอื้อต่อการกระบวนการสันติภาพ, 2561, น. 8)

ในประเด็นการบังคับใช้กฎหมาย กลุ่มด้วยใจได้เสนอข้อเสนอแนะจากเวทีการปรึกษาหารือและรายงานสถานการณ์สิทธิมนุษยชนหลายประการ อาทิ การทบทวนระบบยุติธรรมทางอาญาเป็นประจําเพื่อระบุและแก้ไขข้อคิดหรือการเลือกปฏิบัติ การกํากับให้หน่วยงานบังคับใช้กฎหมายปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด ตลอดจนส่งเสริมความโปร่งใสและความรับผิดชอบในการปฏิบัติงาน นอกจากนี้ ยังเสนอให้จัดตั้งหน่วยงานอิสระเพื่อสอบสวนข้อกล่าวหาเกี่ยวกับการประทุพติมิชอบและการละเมิดสิทธิมนุษยชนภายในหน่วยงานบังคับใช้กฎหมาย รวมถึงเรียกร้องให้ยุติการดำเนินคดีต่อบุคคลที่ใช้เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นในประเด็นต่าง ๆ และให้มีมาตรการคุ้มครองเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นและการแสดงออกในทุกรูปแบบ ตลอดจนยกเลิกโทษทางอาญาในความผิดฐานหมิ่นประมาท เป็นต้น (กลุ่มด้วยใจ, 2562, น. ข; 2567, น. 49–50)

4.3.3. การอํานวยความยุติธรรมให้กับผู้สูญเสีย

การอํานวยความยุติธรรมให้กับผู้สูญเสียและผู้ได้รับผลกระทบจากความรุนแรงถือเป็นปัจจัยสำคัญที่จะเอื้อต่อการสร้างสันติภาพอย่างยั่งยืนในจังหวัดชายแดนใต้ กระบวนการดังกล่าวเป็นองค์ประกอบสำคัญของแนวคิด “ความยุติธรรมในระยะเปลี่ยนผ่าน” (transitional justice) โดย The Patani (2023) เห็นว่ารัฐไทยจำเป็นต้องทบทวนและรับผิดชอบต่อประวัติศาสตร์ความรุนแรงที่กระทำต่อชาวมลายูปาตานี โดยเฉพาะกรณีเหตุการณ์ตากใบเมื่อวันที่ 25 ตุลาคม 2547 ซึ่งส่งผลให้ผู้ชุมนุมเสียชีวิต 85 คน การที่ยังไม่มีเจ้าหน้าที่รัฐคนใดต้องรับผิดชอบต่อเหตุการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมการล่อยนวลพ้นผิดที่ยังคงดำรงอยู่ในสังคมไทย ทั้งยังมองว่าการเยียวยาด้วยตัวเงินเพียงอย่างเดียวไม่อาจทดแทนความจริง ความยุติธรรมและความรับผิดชอบของรัฐได้ หากรัฐไม่ดำเนินการอย่างโปร่งใสและเป็นธรรมก็ยากที่จะ

สร้างสันติภาพที่ยุติธรรมและยั่งยืนขึ้นในพื้นที่ได้

ในส่วนของการชดเชยเยียวยา กลุ่มด้วยใจได้เสนอข้อเสนอแนะผ่านรายงานหลายฉบับ ทั้งในประเด็นการเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบจากการวิสามัญฆาตกรรม หรือการฆ่านอกกระบวนการยุติธรรม ผลกระทบต่อครอบครัวอดีตผู้ถูกควบคุมตัวจากการบังคับใช้กฎหมายพิเศษ ตลอดจนการเยียวยาที่คำนึงถึงมิติเพศสภาพ โดยมีข้อเสนอสำคัญ ได้แก่ (1) รัฐควรดำเนินนโยบายเยียวยาแบบองค์รวม ครอบคลุมทั้งการฟื้นฟูสภาพจิตใจผ่านการให้คำปรึกษารายบุคคล การเยียวยาระดับครอบครัวและการช่วยเหลือทางเศรษฐกิจ ที่ไม่จำกัดเพียงการจ่ายเงินชดเชย (2) หน่วยงานภาครัฐ โดยเฉพาะหน่วยงานด้านสาธารณสุขควรให้ความช่วยเหลือเยียวยาทั้งทางร่างกายและจิตใจของครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบอย่างต่อเนื่อง ทั้งในระดับส่วนกลางและชุมชน (3) ควรจัดตั้งกองทุนเพื่อการเยียวยาครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบที่ครอบคลุมและครบวงจร ทั้งด้านเศรษฐกิจและสุขภาพทางจิตใจ (4) คณะกรรมการพิจารณาสถานะผู้รอดชีวิตควรประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญหลายสาขา เช่น แพทย์ ผู้เชี่ยวชาญด้านสุขภาพจิต ภาควิชาสังคม นักกฎหมาย เจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนผู้รอดชีวิตจากความรุนแรงและควรมีสัดส่วนทางเพศที่เหมาะสม (5) ควรมีการตรากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการชดเชยเยียวยาอย่างเหมาะสม (6) โครงการชดเชยเยียวยาควรจะช่วยสร้างความกลมกลืนทางสังคมและไม่ก่อให้เกิดการแบ่งแยกระหว่างผู้ได้รับและผู้ไม่ได้รับสิทธิประโยชน์ (7) รัฐบาลควรทำงานร่วมกับองค์กรภาคประชาชนเพื่ออุดช่องว่างในการเข้าถึงการเยียวยาของผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบจากความรุนแรง โดยเฉพาะความรุนแรงทางเพศ (กลุ่มด้วยใจ, 2562a, น. 125-126; 2565a, น. 94-96; 2565b, น. 71-72)

4.3.4. ความรุนแรงต่อผู้หญิงและการละเมิดสิทธิต่อกลุ่มเปราะบาง

ในท่ามกลางความขัดแย้งรุนแรงยังมีมิติความรุนแรงต่อผู้หญิงที่มักซ่อนตัวอยู่ หรือไม่ได้ปรากฏให้เห็นชัดเจนนัก ภาครัฐควรที่จะให้ความสำคัญต่อการคุ้มครองผู้หญิงผ่านมาตรการสำคัญอย่างน้อย 3 ประการ ได้แก่ (1) การจัดให้มีพนักงานสอบสวนหญิง

ประจำทุกสถานีดำรงเพื่อสร้างความไว้วางใจและสบายใจแก่ผู้หญิงในการให้ข้อมูลเกี่ยวกับความรุนแรง โดยเฉพาะในคดีล่วงละเมิดทางเพศ ซึ่งจะช่วยคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้เสียหายได้ดียิ่งขึ้น (2) การขยายศูนย์ให้คำปรึกษาและเสริมพลังสตรีที่ได้รับผลกระทบจากความรุนแรงในครอบครัว ซึ่งภาคประชาสังคมได้ริเริ่มไว้แล้วที่สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดนราธิวาส จึงควรขยายไปยังจังหวัดอื่น ๆ ที่มีสำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด รวมทั้งสนับสนุนงบประมาณและทรัพยากรที่เพียงพอ และ (3) จัดตั้งกองทุนยุติความรุนแรงต่อเด็กและสตรี เพื่อช่วยเหลือเด็กและสตรีที่เผชิญความรุนแรงในครอบครัวและถูกล่วงละเมิดทางเพศ (เครือข่ายผู้หญิงภาคประชาสังคมเพื่อสันติภาพชายแดนใต้ [Civic Women] และคณะ, 2562, น. 8)

นอกจากผู้หญิง เด็กก็เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบและเผชิญการละเมิดสิทธิมนุษยชน ทั้งผลกระทบต่อร่างกายและจิตใจจากเหตุการณ์ความรุนแรง การบังคับใช้กฎหมายต่อเด็ก เช่น การตรวจดีเอ็นเอ การควบคุมตัวเด็กเพื่อสอบสวน ตลอดจนปฏิบัติการทางทหารในโรงเรียน การตรวจค้นหรือจัดกิจกรรมของเจ้าหน้าที่ในสถานศึกษา ซึ่งอาจส่งผลให้เด็กเกิดความหวาดกลัวและความรู้สึกไม่สบายใจได้ จากสถานการณ์ดังกล่าว กลุ่มด้วยใจได้เสนอข้อเสนอแนะเพื่อปกป้องคุ้มครองเด็กหลายประการ โดยเน้นว่ารัฐควรปฏิบัติตามอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กที่ประเทศไทยเป็นภาคี โดยเฉพาะในกรณีที่เด็กตกเป็นผู้ต้องสงสัยหรือพยานในเหตุการณ์ความไม่สงบ รวมถึงควรต้องปฏิบัติตามพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 อย่างเคร่งครัด นอกจากนี้ รัฐควรยุติการตรวจเก็บดีเอ็นเอเด็กโดยไม่มีข้อข้อยกเว้นและควรพิจารณาการดำเนินกิจกรรมของทหารที่ติดอาวุธในโรงเรียนตาติกาอย่างรอบคอบ ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อสภาพจิตใจและความรู้สึกปลอดภัยของเด็ก เป็นต้น (กลุ่มด้วยใจ, 2561, น. 6, 9, 14, 17)

4.3.5. การสร้างกลไกในการติดตาม ประเมินผลกระทบ และส่งเสริมสิทธิมนุษยชน

ในหลายกรณี เมื่อเกิดเหตุการณ์รุนแรงหรือสถานการณ์ที่หมิ่นเหม่ต่อการละเมิดสิทธิมนุษยชน มักขาดกลไกตรวจสอบที่ได้รับความน่าเชื่อถือจากสังคมในการตรวจสอบข้อเท็จจริงและติดตามการใช้อำนาจรัฐ ด้วยเหตุนี้ สภาประชาสังคมชายแดนใต้ (2562, น. 7) ได้เสนอให้จัดตั้งกลไกความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคประชาสังคมเพื่อทำหน้าที่ติดตามและประเมินผลกระทบจากปัญหาความไม่เป็นธรรมและการละเมิดสิทธิมนุษยชนที่เกิดขึ้นจากทุกฝ่าย ในความขัดแย้ง ในทำนองเดียวกัน เครือข่ายวิชาการ Peace Survey (2566, น. 21-22) เสนอให้ตั้งคณะกรรมการตรวจสอบข้อเท็จจริงของเหตุการณ์ความรุนแรงที่ประกอบด้วยผู้แทนจากหลายภาคส่วน และพัฒนากลไกกำกับตรวจสอบการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่เพื่อป้องกันมิให้เกิดการละเมิดสิทธิมนุษยชนขึ้นอีก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกระบวนการเชิญตัวผู้ต้องสงสัยหรือบุคคลที่มีหมายจับตลอดจนเสนอให้มีการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมและวิธีการสืบสวนสอบสวน เพื่อให้การพิสูจน์ข้อเท็จจริงเป็นไปอย่างถูกต้อง เป็นธรรม และไม่ก่อให้เกิดความรุนแรงในรูปแบบของการละเมิดสิทธิมนุษยชน

นอกจากนี้ กลุ่มด้วยใจ (2567, น. 49) ยังมีข้อเสนอในการส่งเสริมสิทธิมนุษยชนที่มาจากเวทีปรึกษาหารือสาธารณะ เช่น การฝึกอบรมด้านสิทธิมนุษยชนสำหรับบุคลากรด้านความมั่นคง โดยเน้นการเคารพหลักสิทธิมนุษยชนและการปฏิบัติตามมาตรฐานสากล ควบคู่กับการสร้างกลไกการให้ความรู้ด้านสิทธิมนุษยชนอย่างต่อเนื่องภายในหน่วยงานทหาร ผ่านการใช้กรณีศึกษาและสถานการณ์จำลองเชิงปฏิบัติ เพื่อเพิ่มความเข้าใจและการประยุกต์ใช้หลักสิทธิมนุษยชนในการปฏิบัติงานจริง

4.4 การพัฒนาเศรษฐกิจและการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น

สันติภาพนับเป็นเงื่อนไขพื้นฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เครือข่ายวิชาการ Peace Survey (2566, น. 24) เสนอว่าการสร้างสันติภาพในภาคใต้ควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจนำหน้าความมั่นคง หากพื้นที่ที่มีสันติภาพและความมั่นคงก็จะเอื้อต่อการลงทุน การสร้างงาน และการขยายโอกาสทางเศรษฐกิจให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น นอกจากนี้ ควรมีการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน การส่งเสริมกิจกรรมสร้างสรรค์และการธำรงรักษาอัตลักษณ์ท้องถิ่น เพื่อให้สันติภาพสามารถเชื่อมโยงกับคุณภาพชีวิตและการดำรงชีพของประชาชนได้อย่างเป็นรูปธรรม หรือที่เรียกว่า “สันติภาพที่กินได้”

4.4.1. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาและบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

สภาประชาสังคมชายแดนใต้ (2560, น. 18) เสนอว่าหน่วยงานรัฐจำเป็นต้องสร้างกระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างครอบคลุมในการพัฒนาและบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ โดยประชาชนควรมีส่วนร่วมตั้งแต่ขั้นตอนการคิดร่วมทำและร่วมตัดสินใจ ตลอดจนร่วมติดตามและตรวจสอบการดำเนินงานของภาครัฐอย่างแท้จริง นอกจากนี้ รัฐบาลควรควบคุมบทบาทของบรรษัทข้ามชาติและบริษัทเอกชน เพื่อให้การใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นไปอย่างสมดุลและไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตของชุมชน นอกจากนี้ สภาประชาสังคมยังได้เสนอให้มีการทบทวนนโยบายโครงการพัฒนาของรัฐเพื่อสร้าง “ยุทธศาสตร์การพัฒนาภาคประชาชน” ที่เปิดพื้นที่ให้เสียงของชุมชนท้องถิ่นมีบทบาทในการกำหนดทิศทางการพัฒนา ทั้งนี้ เพื่อลดประเด็นความขัดแย้งด้านทรัพยากร การขาดการรับฟังเสียงของประชาชนเป็นการเพิ่มเงื่อนไขความขัดแย้งเชิงโครงสร้าง ตัวอย่างของประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ปัญหาการใช้ทรัพยากรในเขตอุตสาหกรรม ประมงพื้นบ้าน ฯลฯ (สภาประชาสังคมชายแดนใต้, 2562, น. 10)

เครือข่ายชุมชนศรัทธา กัมปงดักวอ (2561, น. 1-2) เสนอแนวทางการพัฒนาในระดับชุมชนผ่านการจัดตั้งกลไกคณะทำงานที่ประกอบด้วยตัวแทนจากหลายภาคส่วน ได้แก่ หน่วยงานราชการ สถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชน ผู้เชี่ยวชาญและเครือข่ายชุมชน เพื่อสนับสนุนการสร้างองค์กรชุมชนและกระบวนการพัฒนากิจกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ทั้งด้านเศรษฐกิจ ศาสนา วัฒนธรรมและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยมีกระบวนการงบประมาณและการประเมินผลที่เปิดเผยโปร่งใส นอกจากนี้ รัฐควรเปิดโอกาสและสนับสนุนให้ชุมชนสามารถสร้างกระบวนการพัฒนาด้วยตนเองอย่างเต็มที่ เช่น การจัดทำแผนชุมชน การจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น รวมทั้งการมีสิทธิได้รับงบประมาณในการจัดการและแก้ปัญหาของชุมชนด้วยตนเอง ข้อเสนอดังกล่าวยังเน้นการสร้าง “ชุมชนศรัทธา กัมปงดักวอ” ให้เกิดขึ้นจริงเพื่อให้ชุมชนเป็นฐานสำคัญของการพัฒนาที่อาศัยหลักศาสนาในการดำเนินชีวิต นอกจากนี้ ชุมชนควรต้องพัฒนาระบบองค์กรและระบบกลุ่มกิจกรรมที่มีความต่อเนื่องและยั่งยืน ทั้งด้านเศรษฐกิจ การศึกษา กองทุน สวัสดิการ ฯลฯ เพื่อเสริมสร้างศักยภาพในการบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ

ในประเด็นสิทธิในการมีส่วนร่วม กลุ่มผู้หญิงในพื้นที่ก็ได้เรียกร้องให้รัฐเปิดพื้นที่ให้ประชาชน โดยเฉพาะผู้หญิง ให้เข้ามามีบทบาทในการกำหนดทิศทางการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ กลุ่ม PAOW เสนอให้รัฐเคารพสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรและที่ดิน รวมถึงการรับฟังเสียง ความคิดเห็นและการเคารพยอมรับอัตลักษณ์และวิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ โดยผู้หญิงควรมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในทุกระดับ (คณะทำงานวาระผู้หญิงชายแดนใต้และขบวนผู้หญิงกับการสร้างสภาวะแวดล้อมที่เอื้อต่อกระบวนการสันติภาพ, 2561, น. 8) ในทำนองเดียวกัน กลุ่ม Civic Women ได้เสนอว่ารัฐควรรับฟังความเห็นประชาชนต่อโครงการจัดการน้ำของกรมชลประทาน ซึ่งที่ผ่านมาขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งส่งผลให้ระบบน้ำตามธรรมชาติได้รับความเสียหายและทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วม

ในหลายพื้นที่ นอกจากนี้ ประชาชนควรมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนาทรัพยากรทะเล และชายฝั่งอย่างครอบคลุม โดยเฉพาะกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากนโยบายและโครงการพัฒนาของรัฐ (เครือข่ายผู้หญิงภาคประชาสังคมเพื่อสันติภาพชายแดนใต้ [Civic Women] และคณะ, 2562, น. 11)

นอกจากนี้ CPCS และ The Patani (2019, p. 18) ได้เสนอให้รัฐเปิดกระบวนการปรึกษาหารือกับชุมชนเกี่ยวกับความต้องการด้านการพัฒนาในพื้นที่เพื่อให้การพัฒนาสามารถตอบโจทย์ชุมชนและความต้องการของประชาชนได้อย่างแท้จริง พร้อมทั้งส่งเสริมให้ชุมชนมีบทบาทในการจัดการทรัพยากรร่วมกับภาครัฐ ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างความไว้วางใจและความสัมพันธ์อันดีระหว่างรัฐกับประชาชนในระยะยาว

กลุ่มเครือข่ายลุ่มน้ำสายบุรีร่วมกับเพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์ และคณะ (2557, น. 11, 14, 16) ได้จัดเวทีสาธารณะในปี 2557 เพื่อพัฒนาข้อเสนอเชิงนโยบายด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้โดยครอบคลุมประเด็นสำคัญ 6 ด้าน ได้แก่ การบริหารจัดการที่ดิน ป่าไม้ น้ำ นาร้าง การประมงและชายทะเล รวมถึงปัญหาการกีดเซาะชายฝั่ง ทั้งนี้ เพื่อเสริมสร้างประสิทธิภาพการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ อย่างมีประสิทธิภาพและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการกำหนดนโยบายและการพัฒนาในพื้นที่

ในรายงานดังกล่าวได้เสนอแนวทางเชิงนโยบายสำหรับการจัดการทรัพยากรแต่ละประเภท ตัวอย่างเช่น ข้อเสนอด้านการบริหารจัดการป่าไม้ที่เห็นว่าการดำเนินโครงการพัฒนาของภาครัฐควรมีความยืดหยุ่น สอดคล้องกับภูมินิเวศและรูปแบบการใช้ประโยชน์ของชุมชนในแต่ละพื้นที่ เพื่อลดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ และลดความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชน รวมถึงความขัดแย้งภายในชุมชนเอง นอกจากนี้ ยังมีข้อเสนอให้จัดตั้งคณะทำงานแบบพหุภาคีเพื่อตรวจสอบโครงการพัฒนาต่าง ๆ

และจัดทำข้อเสนอเพื่อแก้ไขปัญหาระบบการพัฒนาที่ไม่สอดคล้องกับบริบททางสังคมและระบบนิเวศท้องถิ่น ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อที่ดินของประชาชนและชุมชน ในประเด็นนาร้างมีข้อเสนอให้ ศอ.บต. พัฒนาระบบการจัดการที่ดินสาธารณะเพื่อฟื้นฟูนาร้างแบบมีส่วนร่วม รวมทั้งข้อเสนอให้นำที่ดินนาร้างที่เกิดจากการกว้านซื้อที่ดินกลับมาใช้ประโยชน์ โดยรัฐควรประสานกับเจ้าของที่ดินเพื่อเปิดโอกาสให้ชาวนาและผู้มีรายได้น้อยสามารถนำที่ดินที่ไม่ใช้ประโยชน์เหล่านี้มาทำการเกษตรได้ โดยไม่เสียค่าเช่าหรือคิดค่าเช่าในอัตราต่ำ ซึ่งรัฐอาจสนับสนุนค่าเช่าบางส่วน เป็นต้น

นอกจากนี้ เครือข่ายรักษ์จะนะและกรีนพีซได้เสนอข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการดำเนินการโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ เช่น โครงการนิคมอุตสาหกรรมจะนะ โดยเห็นว่าภาครัฐควรประเมินทางเลือกการพัฒนาที่ส่งเสริมศักยภาพของชุมชนและออกแบบนิคมอุตสาหกรรมให้ปล่อยมลพิษน้อยที่สุด โดยการพัฒนาที่ยั่งยืนควรมี 3 คุณลักษณะสำคัญ ได้แก่ (1) การพัฒนาบนฐานทรัพยากรในพื้นที่ (2) การพัฒนาบนวิถีศาสนาและวัฒนธรรมของชุมชน และ (3) การเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการออกแบบและกำหนดแนวทางการพัฒนาของตนเอง ข้อเสนอของเครือข่ายรักษ์จะนะและกรีนพีซยังเน้นถึงความสำคัญของการดำเนินกระบวนการประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพอย่างรอบด้าน ไม่ว่าจะเป็นการประเมินสิ่งแวดล้อมระดับยุทธศาสตร์ (Strategic Environmental Assessment, SEA) การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment, EIA) และการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ (Environmental and Health Impact Assessment, EHIA) โดยควรใช้ข้อมูลด้านมลพิษที่เชื่อถือได้ในการประเมินความเหมาะสมของโครงการ เพื่อไม่ให้กระทบต่อวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของประชาชนในพื้นที่จะนะ ซึ่งเป็นฐานที่สำคัญต่อความมั่นคงทางอาหารและเศรษฐกิจระดับชุมชน นอกจากนี้ ยังเสนอให้ส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา โดยผ่านการสอดแทรกองค์ความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรชุมชนในหลักสูตรการศึกษา และเปิดพื้นที่ให้เยาวชนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นต่อแนวทางการพัฒนาพื้นที่ (ชนพล เพ็ญรัตน์ และคณะ, 2566, น. 64)

4.4.2 การส่งเสริมความมั่นคงทางอาหารและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

สภาประชาสังคมชายแดนใต้ (2562, น. 6) เสนอให้มีการสร้างกลไกและกระบวนการในภาคประชาสังคมเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์พัฒนาและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน รวมทั้งการสร้างความมั่นคงและปลอดภัยทางอาหาร การส่งเสริมให้ชุมชนทำเกษตรทางเลือกอย่างยั่งยืนเพื่อสร้างความมั่นคงปลอดภัยทางอาหารและการสร้างระบบเศรษฐกิจชีวภาพ การพัฒนาศักยภาพเศรษฐกิจชุมชนให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ และเชื่อมโยงกับกระบวนการสันติภาพในพื้นที่

นอกจากนี้ สภาประชาสังคมยังได้เสนอข้อเรียกร้องต่อนักการเมืองให้ปกป้องอธิปไตยทางอาหารของประชาชน ควบคู่ไปกับการรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้มีความยั่งยืน โดยส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์และการใช้ผลิตภัณฑ์การเกษตรชีวเคมี รวมถึงการเฝ้าระวังและควบคุมการใช้ผลิตภัณฑ์เคมีในพื้นที่ซึ่งอาจจะส่งผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชน สัตว์และสิ่งแวดล้อม (แปดกลุ่มเครือข่ายองค์กรภาคประชาสังคม, 2562, น. 3) ในส่วนของกลุ่มผู้หญิง Civic Women และคณะ (2566) ได้เสนอให้มีการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรในพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติเป็นทั้งแหล่งอาหารและฐานความมั่นคงทางอาชีพของผู้หญิงและคนในชุมชน การดูแลรักษาทรัพยากรอย่างยั่งยืนจึงไม่เพียงเกี่ยวข้องกับมิติด้านสิ่งแวดล้อมเท่านั้น แต่ยังเชื่อมโยงกับคุณภาพชีวิต ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และความเข้มแข็งของชุมชนในระยะยาวด้วย

4.4.3. การเสริมสร้างศักยภาพทางเศรษฐกิจของประชาชน

การเสริมสร้างศักยภาพทางเศรษฐกิจของประชาชนผ่านการใช้นวัตกรรมและเศรษฐกิจสร้างสรรค์เป็นประเด็นที่องค์กรภาคประชาสังคมหลายแห่งให้ความสำคัญ เครือข่ายวิชาการ Peace Survey (2566, น. 33 – 34) เสนอว่าการพัฒนาเศรษฐกิจในจังหวัดชายแดนภาคใต้ควรมุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์บนฐานทุนทางสังคม

วัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของพื้นที่ เพื่อสร้าง “สันติภาพเชิงบวก” และยกระดับสถานะทางเศรษฐกิจของประชาชน การเปิดพื้นที่ให้คนรุ่นใหม่ได้ส่งเสียงและแสดงศักยภาพในพื้นที่สาธารณะจะช่วยลดภาพของความรุนแรงและสร้างพลังทางเศรษฐกิจและสังคมในทางสร้างสรรค์ นอกจากนี้ ทรัพยากรด้านการท่องเที่ยว อาหาร และวัฒนธรรมในพื้นที่ยังสามารถพัฒนาเป็น soft power ที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวจากมาเลเซียและประเทศเพื่อนบ้านได้อีกด้วย ขณะเดียวกัน สภาประชาสังคมชายแดนใต้ (2562, น. 6) เสนอให้ตั้งกองทุนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและยกระดับสินค้าชุมชนให้มีคุณภาพและสามารถแข่งขันได้

ในส่วนขององค์กรประชาสังคมที่ส่งเสริมบทบาทของผู้หญิง คณะทำงานวาระผู้หญิงชายแดนใต้และขบวนผู้หญิงกับการสร้างสภาวะแวดล้อมที่เอื้อต่อกระบวนการสันติภาพ (2561, น. 9) ได้เสนอว่าควรจะหนุนเสริมศักยภาพด้านการประกอบอาชีพให้ผู้หญิง เพื่อเพิ่มโอกาสในการสร้างรายได้และลดปัญหาความยากจน Civic Women และคณะ (2566) ยังเสนอให้รัฐสนับสนุนเทคโนโลยีและเครื่องมือการเกษตรขนาดใหญ่ เช่น เครื่องสีข้าว รถไถ โดยให้ชุมชนบริหารจัดการระบบภายในเอง ขณะที่รัฐทำหน้าที่สนับสนุนงบประมาณและองค์ความรู้ นอกจากนี้ยังได้เสนอให้พัฒนาเศรษฐกิจฐานรากให้เข้มแข็งผ่านการพัฒนากลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มอาชีพ ส่งเสริมให้ประชาชนเข้าถึงแหล่งทุน รวมถึงลดหรือยกเว้นค่าธรรมเนียมที่เกี่ยวข้องกับการรับรองมาตรฐานสินค้า เช่น สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา (อย.) หรือมาตรฐานฮาลาล เพื่อช่วยเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันของผู้ประกอบการรายย่อย ตลอดจนจัดหาตลาดรองรับสินค้าทั้งในประเทศและตลาดในประเทศเพื่อนบ้าน รวมถึงการเพิ่มมูลค่าผลผลิตทางการเกษตรและควบคุมราคาสินค้าอุปโภคบริโภคที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ในด้านการสนับสนุนผู้หญิงยังมีข้อเสนอให้กองทุนพัฒนาบทบาทสตรีควรเป็นแหล่งทุนที่กลุ่มผู้หญิงสามารถเข้าถึงได้โดยง่ายเพื่อส่งเสริมการประกอบอาชีพและพัฒนาศักยภาพของผู้หญิง รวมถึงสนับสนุนความเท่าเทียมและการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในการสร้างสันติภาพชายแดนใต้

เวทีการปรึกษาหารือสาธารณะของกลุ่มด้วยใจ (2567, น. 46-47) ชี้ให้เห็นว่าปัญหาการเข้าถึงแหล่งทุนเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของพื้นที่ โดยเฉพาะกลุ่มผู้ประกอบการรายย่อย กลุ่ม start-up และ SMEs จึงเสนอให้ภาครัฐส่งเสริมเศรษฐกิจในพื้นที่ด้านต่าง ๆ ดังนี้ (1) ภาครัฐควรดำเนินการออกแบบและสร้างแหล่งเงินทุนที่เข้าถึงได้ง่ายและเป็นไปตามหลักการของศาสนาอิสลาม และควรมีแหล่งทุนสนับสนุนกลุ่มผู้ประกอบการรายใหม่ ทั้งกลุ่ม start-up และ SMEs (2) ควรส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อผลักดันเศรษฐกิจและพัฒนาระบบขนส่งสาธารณะเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว (3) ควรสนับสนุนธุรกิจภาคเกษตร โดยเฉพาะภาคประมงและภาคเกษตรที่เกี่ยวข้องกับศรัทธาทางศาสนา เช่น การเลี้ยงวัวและแพะ (4) การสนับสนุนธุรกิจฮาลาลและ (5) การสร้างเศรษฐกิจที่มีคุณธรรม เกื้อกูลและยั่งยืน นอกจากนี้ ยังมีข้อเสนอด้านการพัฒนาแรงงานและด้านการผลิตสินค้า โดยเสนอให้มีการพัฒนาทักษะและการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน การส่งเสริมนวัตกรรมและเทคโนโลยีในชุมชนเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจท้องถิ่น นอกจากนี้ ยังมีข้อเสนอให้สนับสนุนการรวมกลุ่มเครือข่ายธุรกิจชุมชนและธุรกิจขนาดย่อมเพื่อพัฒนาทักษะให้เท่าทันต่อความเปลี่ยนแปลงของตลาดภายในและต่างประเทศ การจัดการห่วงโซ่อุปทานและระบบการจัดการและจัดส่งสินค้าเกษตรเพื่อลดต้นทุนการผลิตและเพิ่มประสิทธิภาพทางการตลาด ส่งผลให้เกิดการเพิ่มมูลค่าสินค้าทางการเกษตรและรายได้ให้คนในภาคเกษตร

อย่างไรก็ดี ข้อเสนอของเครือข่ายชาวพุทธสะท้อนให้เห็นถึงความท้าทายทางเศรษฐกิจและความรู้สึกไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงโอกาสทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในกลุ่มผู้ประกอบการรายย่อย ชาวพุทธรู้สึกว่าการประกอบอาชีพได้ยากขึ้นและอยู่ในวงจำกัด เนื่องจากไม่ได้ผลิตสินค้าฮาลาลและขาดโอกาสในการเข้าถึงแหล่งทุน ซึ่งควรสนับสนุนให้ชาวพุทธสามารถเข้าถึงแหล่งทุนและสามารถเข้าถึงช่องทางการตลาดได้มากขึ้น โดยเฉพาะตลาดนอกพื้นที่ (บุษยมาส อิศดุศลย์, ม.ป.ป.) นอกจากนี้ กลุ่มเยาวชนชาวพุทธยังเรียกร้องเรื่องสิทธิในการประกอบอาชีพอย่างเท่าเทียม โดยเฉพาะโอกาส

ในการเข้ารับราชการ โดยเห็นว่าการระบุให้การมีความสามารถในการใช้ภาษามลายู เป็นหนึ่งในคุณสมบัติของการเข้ารับราชการทำให้เป็นอุปสรรคสำหรับการสมัครงาน ของชาวพุทธ การมีโอกาสดังกล่าวจะช่วยทำให้ชาวพุทธสามารถดำรงชีวิตอยู่ในพื้นที่ได้ อย่างมีศักดิ์ศรี (กนกพร ชูพันธ์ และคณะ, ม.ป.ป., น. 4) อีกข้อเสนอสำคัญของกลุ่มชาวพุทธ คือการส่งเสริมกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ช่วยสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนต่างศาสนา และส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ เช่น การสนับสนุนกิจกรรมสหกรณ์ที่ชาวพุทธ และมุสลิมดำเนินการร่วมกันในระดับชุมชน ซึ่งไม่เพียงตอบสนองความต้องการพื้นฐาน ทางเศรษฐกิจของประชาชน แต่ยังช่วยสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมและเสริมสร้าง การอยู่ร่วมกันอย่างสันติไปพร้อมกันด้วย (กลุ่มถักทอสันติภาพ, 2561, น. 14-15)

4.5 การศึกษา

4.5.1. การขาดโอกาสทางการศึกษา

ปัญหาพื้นฐานประการหนึ่งของเด็กและเยาวชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้คือ การขาดโอกาสทางการศึกษา ซึ่งสะท้อนถึงปัญหาความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้าง เครือ ข่ายวิชาการ Peace Survey (2566, น. 17) ระบุว่า การขาดการศึกษาของประชาชน ถือได้ว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของความรุนแรงเชิงโครงสร้าง จากการสำรวจประชาชนจำนวน 1,312 คน ในปี 2566 พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษา จำนวน 405 คน (ร้อยละ 30.9) รองลงมาคือระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวน 331 คน (ร้อยละ 25.2) และมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน 213 คน (ร้อยละ 16.2) ขณะที่ผู้จบ การศึกษาระดับปริญญาตรีมีเพียง 149 คน (ร้อยละ 11.4) อาชีวศึกษา (ปวช./ปวส.) จำนวน 135 คน (ร้อยละ 10.3) และปริญญาโทเพียง 5 คน (ร้อยละ 0.4) นอกจากนี้ ยังมีผู้ที่ไม่ได้ผ่านระบบการศึกษาอีกจำนวน 74 คน (ร้อยละ 5.6) ข้อมูลดังกล่าวสะท้อนว่า ประชาชนมากกว่าร้อยละ 60 ของผู้ตอบแบบสอบถามมีการศึกษาอยู่ในระดับมัธยมศึกษา ตอนต้นหรือต่ำกว่า ซึ่งต่ำกว่าระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานในปัจจุบัน ระดับการศึกษา

ที่จำกัดนี้เชื่อมโยงกับปัญหารายได้และฐานะทางเศรษฐกิจของประชาชนในพื้นที่ โดยผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 441 คน (ร้อยละ 33.6) ซึ่งนับเป็นส่วนใหญ่ของผู้ตอบแบบสอบถาม มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนประมาณ 5,001-10,000 บาท แสดงให้เห็นว่าประชาชนส่วนใหญ่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ยังคงเผชิญปัญหาความยากจนและความเปราะบางทางเศรษฐกิจ

ในประเด็นการส่งเสริมโอกาสทางการศึกษา Civic Women และคณะ (2562, น. 10-11) เสนอให้รัฐช่วยลดค่าใช้จ่ายทางการศึกษาเพื่อลดภาระผู้ปกครองและเพิ่มโอกาสให้เด็กและเยาวชนสามารถเข้าถึงการศึกษาได้มากขึ้น นอกจากนี้ ยังเสนอให้มีการจัด “ระบบคีนแม่ให้ลูก” ผ่านการเพิ่มสวัสดิการสำหรับมารดาและเด็ก เช่น การลาคลอดได้ไม่น้อยกว่า 3 เดือน สวัสดิการหลังคลอด สวัสดิการสำหรับเด็กแรกเกิด และการจัดสถานรับเลี้ยงเด็กในที่ทำงาน เพื่อช่วยให้ครอบครัวสามารถดูแลเด็กและสนับสนุนการเรียนรู้ของเด็กได้อย่างเหมาะสม

ในส่วนของเครือข่ายปกป้องเด็กจังหวัดชายแดนใต้และเครือข่ายเยาวชน เสนอให้ส่งเสริมการเข้าถึงการศึกษาของเด็ก นอกเหนือจากนโยบายเรียนฟรี 12 ปี ของรัฐ ควรมีมาตรการเพิ่มเติม เช่น การสนับสนุนทุนการศึกษา ค่าเดินทาง การสนับสนุนการศึกษาสำหรับบุตรของผู้ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ความไม่สงบ ซึ่งจะช่วยแบ่งเบาภาระให้กับครอบครัวของผู้ที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความรุนแรง (เครือข่ายปกป้องเด็กจังหวัดชายแดนใต้, 2566, น. 1; สมาคมฟ้าใสส่งเสริมสุขภาวะเด็กและเยาวชน และคณะ, 2567, น. 3) นอกจากนี้ กลุ่มด้วยใจ (2567, น. 21) ได้รับข้อเสนอจากเวทีปรึกษาหารือสาธารณะว่าควรมีระบบสนับสนุนการศึกษาถึงระดับอุดมศึกษา ซึ่งครอบคลุมค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันและค่าใช้จ่ายที่จำเป็นต่อการศึกษา เพื่อให้เยาวชนจากครอบครัวที่มีรายได้น้อยสามารถศึกษาต่อได้อย่างต่อเนื่องและมีโอกาสพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองในระยะยาว

4.5.2. การพัฒนาคุณภาพการศึกษา

ข้อมูลจากสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แสดงให้เห็นว่าคุณภาพการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ยังอยู่ในกลุ่มที่ต่ำที่สุดของประเทศ โดยดัชนีด้านการศึกษาระบุว่าจังหวัดนราธิวาสอยู่ในลำดับที่ 77 ซึ่งเป็นลำดับสุดท้ายของประเทศไทย ขณะที่ปัตตานีและยะลาอยู่ในลำดับที่ 76 และ 70 ตามลำดับ (เครือข่ายวิชาการ Peace Survey, 2566, น. 31) กลุ่ม Civic Women และคณะ (2562, น. 9-10) เสนอให้เริ่มต้นสนับสนุนการเรียนรู้ตั้งแต่แรกเกิด โดยให้จัดทำนโยบายสร้าง “โรงเรียนพ่อแม่” (parent management training) เพื่อสร้างความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัว โดยกำหนดให้ครอบครัวที่มีบุตรอายุ 3-15 ปีต้องเข้ารับการอบรมหลักสูตรโรงเรียนพ่อแม่ โดยอาจจะทำเป็น “1 ชุมชน 1 โรงเรียนพ่อแม่” โดยดำเนินการผ่านโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ที่มีนักจิตวิทยาซึ่งผ่านการอบรม นอกจากนี้ กลุ่ม Civic Women ยังเสนอให้มีการบรรจุครูปฐมวัยในอัตราที่เหมาะสม เพื่อสร้างหลักสูตรปฐมวัย พร้อมพัฒนาหลักสูตรปฐมวัยที่มุ่งส่งเสริมทักษะการบริหารจัดการชีวิตเพื่อให้เด็กสามารถควบคุมความคิด อารมณ์ และพฤติกรรมของตนเองได้อย่างเหมาะสม โดยเน้นการพัฒนาสมองผ่านการเล่นอย่างมีความสุขตามหลัก PLEARN (Play and Learn) อีกทั้งยังเสนอให้ยกเลิกการแข่งขันในระดับปฐมวัยและประถมศึกษาและปรับบทบาทของรัฐไปสู่การส่งเสริมศักยภาพเฉพาะด้านของเด็กตามแนวคิดพหุปัญญา นอกจากนี้ ยังควรส่งเสริมวัฒนธรรมการอ่านในเด็กและเยาวชน โดยอาศัยความร่วมมือระหว่างครู พ่อแม่ ผู้ปกครองและชุมชน เพื่อสร้างพื้นที่การอ่านที่มีชีวิตในทุกชุมชนเพื่อให้เด็กและเยาวชนได้แลกเปลี่ยนกัน นอกจากนี้ ควรบรรจุครูจิตวิทยาและครูแนะแนวในทุกโรงเรียนและยกระดับความเป็นมืออาชีพของครู

ขณะเดียวกัน กระบวนการปรึกษาหารือสาธารณะที่จัดโดยกลุ่มด้วยใจ (2567, น. 20-21, 38-40) ได้สะท้อนปัญหาคุณภาพการศึกษาหลายประการ อาทิ การบริหารจัดการงบประมาณด้านบุคลากรและโครงสร้างพื้นฐาน คุณภาพของครู

ตลอดจนการวัดและประเมินผลทางการศึกษา ด้วยเหตุนี้ จึงมีข้อเสนอให้ถ่ายโอนอำนาจด้านการบริหารจัดการเรื่องบุคลากรและงบประมาณจากส่วนกลางสู่พื้นที่ เพื่อให้สามารถออกแบบระบบการศึกษาให้สอดคล้องกับบริบทเฉพาะพื้นที่ นอกจากนี้ ยังมีข้อเสนอให้พัฒนาระบบบริหารจัดการการศึกษา ทั้งด้านหลักสูตรและบุคลากรให้มีมาตรฐานเดียวกัน ทั้งสายสามัญและศาสนา พร้อมจัดให้มีระบบตรวจสอบมาตรฐานการเรียนการสอน เพื่อสร้างหลักประกันว่าเด็กนักเรียนทุกคนสามารถเข้าถึงการศึกษาได้อย่างเท่าเทียม ทั้งนี้ ควรมีคณะกรรมการเฉพาะกิจเพื่อกำกับดูแลการศึกษาในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ อย่างเป็นระบบ ทั้งสายสามัญและศาสนา

4.5.3. การศึกษาที่สอดคล้องกับอัตลักษณ์วัฒนธรรมและการส่งเสริมความหลากหลายทางวัฒนธรรมในระบบการศึกษา

การจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับอัตลักษณ์วัฒนธรรมของประชาชนถือเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งต่อการลดความขัดแย้งและการสร้างสันติภาพที่ยั่งยืนในพื้นที่ชายแดนใต้ ในการสำรวจของเครือข่าย Peace Survey (2566, น. 31) พบว่าร้อยละ 40.6 ของผู้ตอบแบบสอบถามเห็นว่าการปรับระบบการศึกษาให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนในพื้นที่เป็นมาตรการสำคัญในการแก้ไขปัญหาระยะยาว นอกจากนี้ ผลสำรวจยังสะท้อนให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาที่เชื่อมโยงกับอัตลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์ โดยประชาชนที่นับถือศาสนาอิสลามมีส่วนการจบการศึกษาสายสามัญต่ำกว่ากลุ่มที่นับถือศาสนาพุทธ คริสต์ และศาสนาอื่น ๆ ขณะเดียวกัน ผู้ที่พูดภาษามลายูในครัวเรือนมีส่วนการจบการศึกษาสายสามัญในระดับที่ต่ำกว่าผู้ที่พูดภาษาไทยได้ ไทยกลางและภาษามลายูถิ่นปนไทย ในรายงานยังได้อ้างถึงรายงานการติดตามการศึกษาทั่วโลกของยูเนสโกในปี 2560-2561 ซึ่งพบว่าร้อยละ 50 ของนักเรียนประถมศึกษาในประเทศไทยไม่ได้เรียนด้วยภาษาแม่ซึ่งส่งผลต่อการเรียนรู้และพัฒนาทางการศึกษา ดังนั้น รัฐจึงควรยอมรับและเคารพอัตลักษณ์ทางภาษา ศาสนาและ

วัฒนธรรมที่หลากหลาย พร้อมสะท้อนความหลากหลายดังกล่าวผ่านระบบการศึกษาของรัฐอย่างเป็นรูปธรรม (เครือข่ายวิชาการ Peace Survey, 2566, น. 31)

ข้อเสนอข้างต้นสอดคล้องกับผลการปรึกษาหารือสาธารณะของกลุ่มด้วยใจ (2567, น. 45) ซึ่งเสนอให้มีการพัฒนาหลักสูตรการศึกษาให้เหมาะสมกับบริบทท้องถิ่น และเปิดโอกาสให้ชุมชนหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเข้ามากำหนดรูปแบบที่ตนต้องการ นอกจากนี้ ยังเสนอให้สถาบันอุดมศึกษาบูรณาการการศึกษาด้านศาสนาเข้ากับการศึกษาทุกสาขาวิชา อาทิ แพทยศาสตร์ พยาบาลศาสตร์ รัฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ เพื่อให้การศึกษาสอดคล้องกับวิถีชีวิตและค่านิยมของประชาชนในพื้นที่มากยิ่งขึ้น ในส่วนของการศึกษาด้านศาสนา มีข้อเสนอให้การศึกษาของศาตติกาอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของคณะกรรมการอิสลาม และให้มีหน่วยงานเฉพาะในการดูแลระบบการเรียนการสอนและหลักสูตร โดยทำงานร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน (สช.) ในการจัดทำหลักสูตรที่เหมาะสมกับวัยของผู้เรียนและตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน

ขณะเดียวกัน กลุ่ม Civic Women เสนอให้รัฐยกเลิกนโยบายหรือระเบียบที่ทำให้เกิดการเลือกปฏิบัติต่อเด็กทุกชาติพันธุ์และวัฒนธรรม เช่น กรณีการห้ามนักเรียนมุสลิมสวมฮิญาบในโรงเรียนบางแห่ง ทั้งที่สิทธิในการศึกษาและเสรีภาพในการปฏิบัติตามหลักศาสนาเป็นสิ่งที่ได้รับการรับรองในรัฐธรรมนูญ (เครือข่ายผู้หญิงภาคประชาสังคมเพื่อสันติภาพชายแดนใต้ [Civic Women] และคณะ, 2562, น. 7) CPCS และ The Patani (2019, p. 18) ยังเสนอว่ารัฐควรส่งเสริมความหลากหลายทางชาติพันธุ์ผ่านการเปิดพื้นที่ให้มีการสอนภาษาและประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นในโรงเรียนโดยมองว่าพหุวัฒนธรรมควรเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติมากกว่าจะเป็นนโยบายที่สั่งจากข้างบน ซึ่งถูกมองว่าเป็นการผสมกลมกลืนรูปแบบหนึ่ง

ทางด้านกลุ่มนักทอสันติภาพ (2561, น. 14) และเครือข่ายชาวพุทธเพื่อสันติภาพชายแดนใต้ (2561) เสนอให้รัฐส่งเสริมการศึกษาแบบพหุวัฒนธรรมทั้งในระบบโรงเรียน สถาบันการศึกษา กิจกรรมสาธารณะและกิจกรรมสร้างสรรค์ภายในชุมชน โดยมีข้อเสนอ

ต่อกระทรวงศึกษาธิการ ดังนี้ (1) ปรับปรุงหลักสูตรและแบบเรียนให้มีรายวิชาและเนื้อหาเกี่ยวกับพหุวัฒนธรรม ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ตลอดจนหลักสิทธิมนุษยชน (โดยเฉพาะเรื่องสิทธิทางวัฒนธรรม) และการรับมือกับความขัดแย้งโดยสันติวิธีให้มีความทันสมัยและลุ่มลึกมากขึ้น (2) ออกแบบการจัดการเรียนการสอนเกี่ยวกับพหุวัฒนธรรมให้มีความคิดสร้างสรรค์ พร้อมส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้นอกห้องเรียนและปฏิสัมพันธ์ระหว่างเยาวชนต่างศาสนาและวัฒนธรรม เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจและลดอคติหรือความหวาดระแวงระหว่างกัน

นอกจากนี้ สภาประชาสังคมชายแดนใต้ (2562, น. 9) ยังได้เสนอให้มีการส่งเสริมการเรียนรู้เกี่ยวกับการสร้างสันติภาพในสถาบันการศึกษาด้วยการเปิดวิชา เช่น วิชาสันติศึกษา การอยู่ร่วมกันในสังคมพหุวัฒนธรรม ตั้งแต่ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา ไปจนถึงระดับมหาวิทยาลัย รวมถึงการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่สนับสนุนโดยสถาบันวิชาการ ซึ่งจะมีส่วนสำคัญต่อการสร้างสันติภาพในจังหวัดชายแดนภาคใต้

4.5.4. สภาพแวดล้อมทางการศึกษาและความปลอดภัยของสถานศึกษา

อีกหนึ่งประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้คือ สภาพแวดล้อมทางการศึกษาและความปลอดภัยของสถานศึกษา ซึ่งได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความไม่สงบที่ยืดเยื้อมายาวนาน ข้อมูลจากเครือข่ายปกป้องเด็กจังหวัดชายแดนใต้ระบุว่าในช่วงปี 2547–2562 มีการโจมตี วางระเบิด หรือจุดไฟเผาโรงเรียนกว่า 400 แห่ง เนื่องจากโรงเรียนถูกมองว่าเป็นตัวแทนของรัฐ การโจมตีจำนวนมากมุ่งเป้าไปยังเจ้าหน้าที่ฝ่ายความมั่นคงที่ปฏิบัติหน้าที่ดูแลความปลอดภัยในพื้นที่โรงเรียน ส่งผลให้โรงเรียนได้รับความเสียหาย รวมถึงมีครูและนักเรียนได้รับบาดเจ็บหรือเสียชีวิต ในขณะเดียวกันการดำเนินงานของหน่วยงานความมั่นคงในสถานศึกษา โดยเฉพาะการเข้าตรวจสอบโรงเรียนหรือศูนย์ดาตีกาโดยเจ้าหน้าที่ซึ่งแต่งเครื่องแบบและพกพาอาวุธ ในระหว่างที่มีการเรียนการสอนได้สร้างความหวาดกลัวและความรู้สึกไม่ปลอดภัยให้แก่เด็ก ครู และบุคลากรทางการศึกษา จากข้อกังวลดังกล่าว จึงมีข้อเสนอให้ประเทศไทย

นำ “ปฏิญญาว่าด้วยโรงเรียนปลอดภัย” (Safe School Declaration) มาใช้เป็นแนวทางในการคุ้มครองสถานศึกษาจากการถูกใช้เป็นพื้นที่ทางทหารในบริบทของความขัดแย้งทางอาวุธ นอกจากนี้ รัฐควรจัดให้มีการรวบรวมข้อมูลและกลไกติดตามให้ความช่วยเหลือเมื่อเกิดเหตุความรุนแรงในสถานศึกษา รัฐจำเป็นต้องสร้างหลักประกันว่าโรงเรียนนักเรียนและบุคลากรทางการศึกษาจะได้รับความปลอดภัยอย่างแท้จริง โดยโรงเรียนควรเป็น “พื้นที่ปลอดภัย” สำหรับทุกคน นอกจากนี้ ยังมีข้อเสนอให้หน่วยงานความมั่นคงคำนึงถึงความเหมาะสมทางวัฒนธรรมและศาสนาในการทำกิจกรรมภายในโรงเรียน รวมถึงไม่ควรใช้พื้นที่หรือสนามในโรงเรียนเป็นพื้นที่ฝึกทางทหาร เพราะอาจส่งผลกระทบต่อบรรยากาศการเรียนรู้และความรู้สึกปลอดภัยของเด็กและชุมชน (กลุ่มด้วยใจ, 2567, น. 40; เครือข่ายปกป้องเด็กจังหวัดชายแดนใต้, 2563, น. 1; Duay Jai Group, 2022, p. 35)

นอกจากนี้ ยังมีข้อเสนอเรื่องการปรับปรุงสภาพแวดล้อมและบรรยากาศในการเรียนรู้ของเด็ก ทั้งในมิติทางกายภาพ เช่น อาคารและสถานที่และในมิติของบรรยากาศทางการศึกษาที่ควรตั้งอยู่บนฐานของการเคารพในสิทธิและเสรีภาพของเด็ก เช่น ทรงผมและการแต่งกาย รวมถึงพื้นที่แสดงออกทางความคิด ตลอดจนให้ความสำคัญกับสุขภาพจิตของเด็กตลอดระยะเวลาการศึกษา (กลุ่มด้วยใจ, 2567, น. 40; เครือข่ายปกป้องเด็กจังหวัดชายแดนใต้, 2566, น. 1)

4.6 การพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชน

ประเด็นเรื่องคุณภาพชีวิตและปัญหาสังคมเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่มีข้อเสนอแนะจากภาคประชาสังคม โดยเฉพาะปัญหายาเสพติดที่ยังคงถูกมองว่าเป็นปัญหาที่มีความรุนแรงและส่งผลกระทบต่อสังคมในวงกว้าง เครือข่ายวิชาการ Peace Survey (2566, น. 22) เสนอให้ทบทวนประสิทธิผลของมาตรการแก้ปัญหายาเสพติดและเร่งตั้งกลไกพิสูจน์ข้อเท็จจริงเหตุการณ์รุนแรงในพื้นที่ ผลการสำรวจของ Peace Survey ในปี 2561 สะท้อนว่าปัญหายาเสพติดเป็นประเด็นสำคัญที่สุดที่ประชาชนร้อยละ 70.9

เห็นว่าจำเป็นต้องแก้ไข หากต้องการยุติความรุนแรงในพื้นที่อย่างยั่งยืน โดยประชาชนทุกเพศ ศาสนาและภาษามีความเห็นสอดคล้องกันในประเด็นนี้ ประชาชนจำนวนหนึ่งมองว่ากลุ่มอิทธิพลยาเสพติดมีส่วนเกี่ยวข้องกับความรุนแรงในพื้นที่ นอกเหนือไปจากกลุ่มก่อความไม่สงบและเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งสะท้อนว่าเหตุรุนแรงในพื้นที่ที่มีความซับซ้อนและมีส่วนทำให้สถานการณ์ยืดเยื้อ กลุ่ม PAOW เสนอให้เจ้าหน้าที่ตำรวจเพิ่มความเข้มงวดในการปราบปรามผู้ผลิตยาเสพติดให้เข้มงวดกว่าเดิมและควรมีเวทีการแก้ปัญหายาเสพติดเป็นการเฉพาะ นอกจากนี้ ยังเสนอให้มีการจัดกิจกรรมสร้างสรรค์สำหรับครอบครัวและเยาวชน เพื่อสร้างพื้นที่เชิงบวกและลดความเสี่ยงต่อการเข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติดในกลุ่มเด็กและเยาวชน (คณะทำงานวาระผู้หญิงชายแดนใต้และขบวนผู้หญิงกับการสร้างสภาวะแวดล้อมที่เอื้อต่อกระบวนการสันติภาพ, 2561, น. 6) ในส่วนของกลุ่ม Civic Women มีข้อเสนอให้รัฐสนับสนุนบทบาทของกลุ่มผู้หญิงและภาคประชาสังคมในการป้องกันและการบำบัดผู้เสพยาเสพติด โดยรัฐควรให้การสนับสนุนงบประมาณรวมทั้งเยียวยาด้านจิตใจและสนับสนุนปัจจัยพื้นฐานแก่ผู้หญิงและเด็กในครอบครัวที่ได้รับผลกระทบจากยาเสพติด โดยเฉพาะครอบครัวที่หัวหน้ามีปัญหาด้านการติดยา (เครือข่ายผู้หญิงภาคประชาสังคมเพื่อสันติภาพชายแดนใต้ [Civic Women] และคณะ, 2566)

นอกจากประเด็นยาเสพติดแล้ว กลุ่ม Civic Women ยังเสนอให้มีการส่งเสริมสุขภาพของประชาชน มีมาตรการในการส่งเสริมสุขอนามัยและสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดีทั้งทางร่างกายและสุขภาพจิต โดยเฉพาะการพัฒนากระบวนการเยียวยาทางจิตใจสำหรับผู้ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความรุนแรง ซึ่งควรดำเนินการในลักษณะเชิงรุก ต่อเนื่อง ท้าถึงและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น (เครือข่ายผู้หญิงภาคประชาสังคมเพื่อสันติภาพชายแดนใต้ [Civic Women] และคณะ, 2566, น. 9) ขณะเดียวกัน สภาประชาสังคมชายแดนใต้ (2562, น. 6) เสนอให้มีการส่งเสริมศักยภาพของสตรีในการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม ส่วนแปดกลุ่มเครือข่ายองค์กรภาคประชาสังคม

(2562, น. 3) ได้เสนอให้พัฒนาระบบบริการสาธารณสุขที่สอดคล้องกับบริบททางวัฒนธรรมของประชาชนในพื้นที่

ในบทนี้ ผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นว่าองค์กรภาคประชาสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีข้อเสนอหลายประการที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง ซึ่งจำเป็นที่จะต้องจัดการปัจจัยเชิงโครงสร้างที่เป็นรากเหง้าของความรุนแรง ไม่ว่าจะเป็นการกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมทางการเมือง การยอมรับอัตลักษณ์และความหลากหลายทางวัฒนธรรม การส่งเสริมสิทธิมนุษยชนและความยุติธรรม การพัฒนาเศรษฐกิจที่เป็นธรรม ตลอดจนการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน ข้อเสนอเหล่านี้สะท้อนความต้องการร่วมกันในการสร้างสังคมที่เคารพความแตกต่างและเปิดพื้นที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเอง อันเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสร้างสันติภาพที่ยั่งยืนในจังหวัดชายแดนภาคใต้

บทที่ 5

บทส่งท้าย

การมีส่วนร่วมของประชาชนถือเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ข้อตกลงสันติภาพมีความชอบธรรมและยั่งยืน ดังนั้น การพูดคุยสันติภาพจึงไม่ควรจะจำกัดอยู่เฉพาะรัฐบาลและกลุ่มผู้เห็นต่างจากรัฐหรือขบวนการปลดปล่อยปาตานีเท่านั้น หากแต่ควรเปิดพื้นที่ให้ภาคประชาชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างมีความหมาย ในบริบทดังกล่าว “การปรึกษาหารือสาธารณะ” จึงเป็นกลไกสำคัญซึ่งถูกกำหนดให้เป็นส่วนหนึ่งของ JCPP ถึงแม้ว่า JCPP จะถูกปรับเปลี่ยนไป หลังมีข้อวิพากษ์วิจารณ์หลายประการและถูกแทนที่ด้วย “กรอบปฏิบัติการสำหรับกระบวนการพูดคุยสันติภาพ” (PDPIF) ในช่วงปลายปี 2568 แต่ประเด็นเรื่องการปรึกษาหารือสาธารณะยังคงอยู่ในขณะที่เขียนรายงานฉบับนี้ในเดือนพฤษภาคม 2569 ตัวแทนของฝ่ายรัฐบาลและ BRN ยังมีได้มีการลงนามรับรองกรอบปฏิบัติการร่วมกันแต่อย่างใด แต่เชื่อว่าการปรึกษาหารือสาธารณะจะยังคงเป็นกลไกสำคัญในการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการสันติภาพ

บทส่งท้ายของรายงานฉบับนี้จะสรุปข้อเสนอเชิงนโยบายของภาคประชาสังคม พร้อมทั้งวิเคราะห์จุดร่วมและจุดต่างของข้อเสนอสำคัญที่ปรากฏจากกลุ่มและเครือข่ายต่าง ๆ เพื่อสะท้อนทิศทางและความคาดหวังของภาคประชาชนต่อกระบวนการสันติภาพในจังหวัดชายแดนภาคใต้

5.1 สรุปข้อเสนอเชิงนโยบายของภาคประชาสังคมต่อการสร้างสันติภาพในภาคใต้

รายงานวิจัยฉบับนี้ได้รวบรวมและประมวลข้อเสนอขององค์กรภาคประชาสังคม 17 องค์กรตลอดระยะเวลาที่หนึ่งทศวรรษที่ผ่านมา โดยมุ่งหวังให้ข้อมูลเหล่านี้เป็นประโยชน์ต่อการสร้างสันติภาพในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยเฉพาะกระบวนการปรึกษาหารือสาธารณะอย่างเป็นทางการที่คาดว่าจะมีการดำเนินการในอนาคต โดยข้อมูลที่น่ามาศึกษาครอบคลุมช่วงเวลาตั้งแต่การเริ่มต้นการพูดคุยสันติภาพ

อย่างเป็นทางการในปี 2556 จนถึงต้นปี 2567 จากการศึกษาพบว่า ข้อเสนอของภาคประชาสังคมสามารถจำแนกได้เป็น 2 ส่วน ได้แก่ ข้อเสนอที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสันติภาพและข้อเสนอเชิงสาร์ตละเพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งรุนแรงในพื้นที่ชายแดนใต้

ในส่วนของข้อเสนอต่อกระบวนการสันติภาพ สามารถสรุปประเด็นสำคัญได้ 4 ด้าน ดังนี้

1) การปรับปรุงกระบวนการสันติภาพ ภาคประชาสังคมเสนอให้มีการปรับยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาภาคใต้ โดยกำหนดให้กระบวนการสันติภาพ ซึ่งมีการพูดคุยสันติภาพเป็นองค์ประกอบสำคัญ เป็นแกนกลางในการคลี่คลายความขัดแย้ง นอกจากนี้ยังมีข้อเสนอให้เปิดพื้นที่ให้พลเรือน นอกเหนือไปจากข้าราชการพลเรือน ให้เข้ามามีบทบาทเป็นตัวแทนเพื่อเพิ่มความหลากหลายขององค์ประกอบคณะพูดคุยฝ่ายรัฐไทย อีกทั้งยังมีข้อเสนอให้ทุกฝ่ายดำเนินการลดความรุนแรงและสร้างพื้นที่ปลอดภัยทางกายภาพ เพิ่มบทบาทของฝ่ายที่สามในการหนุนเสริมกระบวนการสันติภาพ รวมถึงการสร้างเอกภาพเชิงนโยบายของภาครัฐและพัฒนากลไกประสานงานและขับเคลื่อนการพูดคุยสันติภาพให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

2) การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกระบวนการสันติภาพ ภาคประชาสังคมเห็นว่า กระบวนการสันติภาพควรเปิดพื้นที่ให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง จึงมีข้อเสนอให้จัดตั้งกลไกการมีส่วนร่วมในหลายระดับ เพื่อรองรับการปรึกษาหารือสาธารณะและการสะท้อนความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่ นอกจากนี้ ยังมีข้อเสนอให้ส่งเสริมมุมมองมิติเรื่องเพศสภาพ ความเท่าเทียมระหว่างหญิงและชาย รวมถึงการคำนึงถึงความหลากหลายทางอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ศาสนา และวัฒนธรรมในกระบวนการสันติภาพ ตลอดจนสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้และเสริมสร้างศักยภาพด้านการสร้างสันติภาพให้แก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง

3) การสร้างหลักประกันในเรื่องเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น ภาคประชาสังคมให้ความสำคัญในเรื่องการสร้างหลักประกันด้านเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นทางการเมือง โดยที่ผ่านมา มีกรณีที่ผู้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับอนาคตทางการเมืองของปาดานิหรือผู้ณรงค์เรื่องสิทธิในการกำหนดเจตจำนงตนเองถูกดำเนินคดีโดยหน่วยงานความมั่นคง ส่งผลให้เกิดบรรยากาศแห่งความหวาดกลัวและลดทอนความเชื่อมั่นในการมีส่วนร่วมทางการเมือง ดังนั้น ภาคประชาสังคมจึงเห็นว่าการคุ้มครองเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นและการแสดงออกโดยสันติเป็นเงื่อนไขสำคัญของกระบวนการสันติภาพ โดยเฉพาะในบริบทของการจัดเวทีปรึกษาหารือสาธารณะซึ่งจำเป็นต้องสร้างหลักประกันด้านความปลอดภัยและความไว้วางใจให้กับประชาชนและผู้มีส่วนร่วมทุกภาคส่วน

4) การส่งเสริมการสื่อสารสาธารณะเกี่ยวกับกระบวนการสันติภาพ ที่ผ่านการรับรู้และความเข้าใจของประชาชนเกี่ยวกับกระบวนการสันติภาพยังมีอยู่อย่างจำกัด โดยเฉพาะกลุ่มประชาชนนอกพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ภาคประชาสังคมจึงเสนอให้พัฒนาการสื่อสารสาธารณะเกี่ยวกับกระบวนการสันติภาพอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมของสังคมต่อสถานการณ์และแนวทางการแก้ไขปัญหา ข้อเสนอสำคัญได้แก่ การพัฒนาศักยภาพและประสิทธิภาพการทำงานของสื่อมวลชน การพัฒนาเครือข่ายผู้ปฏิบัติงานด้านการสื่อสารสาธารณะ ตลอดจนการเรียกร้องให้คณะพูดคุยสันติสุขทั้งสองฝ่ายสื่อสารความคืบหน้าของกระบวนการพูดคุยต่อสาธารณะมากยิ่งขึ้น เพื่อสร้างความเชื่อมั่นและการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการสันติภาพ

ในส่วนของการเสนอเชิงสาร์ตละเพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งรุนแรง สามารถสรุปเป็น 6 ประเด็นสำคัญ ดังนี้

1) การแสวงหารูปแบบการปกครองที่เหมาะสมสำหรับจังหวัดชายแดนภาคใต้

ภาคประชาสังคม นักวิชาการ และภาคการเมืองได้มีการเสนอรูปแบบการปกครองที่หลากหลายสำหรับจังหวัดชายแดนภาคใต้ในช่วงที่ผ่านมา ข้อเสนอดังกล่าว

ถือเป็นฐานข้อมูลและองค์ความรู้สำคัญที่สามารถนำไปใช้ประกอบการพิจารณา เพื่อแสวงหารูปแบบการปกครองที่เหมาะสมสำหรับบริบทเฉพาะของพื้นที่ชายแดนได้

2) การยอมรับอัตลักษณ์ วัฒนธรรมและการอยู่ร่วมกันในสังคมพหุลักษณะ

ภาคประชาสังคมให้ความสำคัญกับการยอมรับความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ศาสนา ภาษา และวัฒนธรรมของพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยเห็นว่า ควรเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกกลุ่มสามารถแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนได้อย่างเสรี ฐานสำคัญของการสร้างสังคมพหุวัฒนธรรมคือการยอมรับความแตกต่างหลากหลาย มิใช่การพยายามทำให้วัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อยกลมกลืนเข้ากับวัฒนธรรมของคนกลุ่มใหญ่

3) สิทธิมนุษยชน ความยุติธรรมและการบังคับใช้กฎหมาย

มีข้อเสนอให้ทบทวนการบังคับใช้กฎหมายพิเศษในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งปัจจุบันมีการใช้กฎหมายพิเศษ 3 ฉบับประกอบด้วยกฎอัยการศึก พระราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน พ.ศ. 2548 และพระราชบัญญัติการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร พ.ศ. 2551 นอกจากนี้ ยังมีข้อเสนอเกี่ยวกับการบังคับใช้กฎหมายอย่างเสมอภาคและเป็นธรรม การอำนวยความสะดวกให้กับผู้ได้รับผลกระทบจากความรุนแรง การป้องกันและขจัดความรุนแรงต่อผู้หญิงและกลุ่มเปราะบาง ตลอดจนการจัดตั้งกลไกในการติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลกระทบด้านสิทธิมนุษยชนอย่างเป็นระบบ

4) การพัฒนาเศรษฐกิจและการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น

ภาคประชาสังคมเสนอให้ประชาชนในพื้นที่มีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจและการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น พร้อมทั้งส่งเสริมความมั่นคงทางอาหาร การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน และการเสริมสร้างศักยภาพทางเศรษฐกิจของประชาชนในระดับชุมชน เพื่อให้การพัฒนาเกิดประโยชน์ต่อคนในพื้นที่อย่างแท้จริง

5) การศึกษา

ข้อเสนอด้านการศึกษาคครอบคลุมหลายประเด็นสำคัญ ได้แก่ การลดความเหลื่อมล้ำและเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงการศึกษา การยกระดับคุณภาพการศึกษา การพัฒนาหลักสูตรและระบบการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับอัตลักษณ์ วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ การส่งเสริมความหลากหลายทางวัฒนธรรมในระบบการศึกษา ตลอดจนการสร้างสภาพแวดล้อมทางการศึกษาที่ปลอดภัยและเอื้อต่อการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชน

6) การพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชน

ปัญหาสุขภาพยังคงเป็นประเด็นที่ประชาชนในพื้นที่ให้ความสำคัญในลำดับต้นๆ โดยมีข้อเสนอให้รัฐและชุมชนร่วมกันดำเนินมาตรการป้องกัน บำบัด และฟื้นฟูผู้ที่เสียสุขภาพอย่างจริงจัง ควบคู่ไปกับการสร้างพื้นที่สร้างสรรค์สำหรับเด็กและเยาวชน นอกจากนี้ ยังมีข้อเสนอเกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาวะของประชาชน การพัฒนาระบบบริการสาธารณสุขที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรมและความหลากหลายของประชาชนในพื้นที่ รวมถึงการดูแลสุขภาพจิตและการเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความรุนแรงอย่างทั่วถึง

5.2 จุดร่วมและจุดต่างของข้อเสนอภาคประชาสังคม

ในการเจรจาสันติภาพ การพูดคุยในประเด็นที่เป็น “จุดร่วม” ของหลายภาคส่วนมักจะสร้างฉันทามติร่วมได้มากกว่า จึงมีโอกาสมากขึ้นให้เกิดการดำเนินการได้สูงกว่า ซึ่งจะส่งผลเชิงบวกในการช่วยสร้างความเชื่อมั่นต่อกระบวนการสันติภาพได้อีกด้วย ดังนั้น การแสวงหาประเด็นที่ผู้คนส่วนใหญ่ในสังคมมีฉันทามติร่วมกันและเริ่มต้นผลักดันให้เกิดผลในทางปฏิบัติก่อนจึงน่าจะเป็นประโยชน์ต่อการขับเคลื่อนกระบวนการสันติภาพในจังหวัดชายแดนภาคใต้

จากการทบทวนข้อเสนอขององค์กรภาคประชาสังคม พบว่ามีอย่างน้อย 4 ประเด็นสำคัญที่เป็น “จุดร่วม” ของหลายกลุ่ม

ประเด็นแรก การลดความรุนแรงและการสร้างพื้นที่ปลอดภัยทางกายภาพ

ประเด็นเรื่องการลดความรุนแรงและการสร้างพื้นที่ปลอดภัยเป็นข้อเสนอที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรประชาสังคมที่หลากหลาย ทั้งกลุ่มผู้หญิง ประชาชนที่เข้าร่วมการสำรวจความคิดเห็นของ Peace Survey กลุ่มที่มีความใกล้ชิดกับภาครัฐ กลุ่มที่สนับสนุนแนวคิดสิทธิในการกำหนดเจตจำนงตนเอง ตลอดจนกลุ่มชาวพุทธซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยในพื้นที่

แม้แต่ละกลุ่มจะมีรายละเอียดของข้อเสนอแตกต่างกัน แต่ต่างเห็นพ้องต้องกันว่า การสร้างความปลอดภัยในชีวิตประจำวันของประชาชนเป็นเงื่อนไขสำคัญของกระบวนการสันติภาพ ตัวอย่างเช่น คณะทำงานวาระผู้หญิงชายแดนใต้เสนอแนวคิด “พื้นที่สาธารณะปลอดภัย” โดยระบุพื้นที่สำคัญ 5 ประเภท ได้แก่ ตลาด ถนน โรงเรียน มัสยิดหรือวัด และป้อมชุดรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน (ชรบ.) ขณะที่ The Patani เสนอให้ลดจำนวนทหารและด่านตรวจในชุมชน เพื่อลดความตึงเครียดและสร้างความรู้สึกปลอดภัยให้ประชาชน

ในอีกด้านหนึ่ง เครือข่ายชาวพุทธเพื่อสันติภาพชายแดนใต้และกลุ่มักทอสันติภาพเสนอให้ทุกฝ่ายยุติความรุนแรงต่อชาวพุทธ ยุติการข่มขู่หรือผลักดันให้ชาวพุทธออกจากพื้นที่ และเรียกร้องให้มีพื้นที่ปลอดภัยสำหรับเด็ก สตรี พระสงฆ์ และประชาชนชาวพุทธ จากข้อเสนอเหล่านี้ จะเห็นได้ว่าการสร้าง “พื้นที่ปลอดภัยทางกายภาพ” สำหรับทุกฝ่ายเป็นหนึ่งในจุดร่วมสำคัญที่สามารถใช้เป็นฐานในการสร้างความเชื่อมั่นต่อการพูดคุยสันติภาพและกระบวนการสันติภาพโดยรวมได้

ประเด็นที่สอง การส่งเสริมบทบาทของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการมีส่วนร่วมในการพูดคุยสันติภาพ

อีกประเด็นหนึ่งที่ปรากฏเป็นจุดร่วมอย่างชัดเจนคือการเปิดพื้นที่ให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากหลากหลายภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการสันติภาพ ข้อเสนอนี้

ปรากฏมาตั้งแต่ปี 2557 โดย IPP และต่อมาก็มีข้อเสนอในทำนองเดียวกันจากองค์กรภาคประชาสังคมอีกหลายกลุ่ม เช่น สภาประชาสังคมชายแดนใต้ The Patani เครือข่ายวิชาการ Peace Survey สล.3 และกลุ่ม Civic Women องค์กรเหล่านี้ต่างเสนอให้มีการสร้างกลไกที่เปิดโอกาสให้ประชาชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีบทบาทในการร่วมออกแบบทางออกทางการเมืองผ่านกระบวนการสันติภาพ โดย IPP ได้เคยเสนอให้สร้างโครงสร้างรองรับกระบวนการสันติภาพและส่งเสริม “กระบวนการสันติภาพแบบหลายช่องทาง” (multi-track peace process) เพื่อให้ทุกภาคส่วนสามารถมีส่วนร่วมได้ในระดับต่าง ๆ

ขณะเดียวกัน สภาประชาสังคมชายแดนใต้ได้เสนอให้สร้างกลไกภาคประชาสังคมในลักษณะ “ตาข่ายนิรภัย” (safety net) เพื่อรองรับและสนับสนุนกระบวนการพูดคุยสันติภาพ โดยเปิดพื้นที่ให้กลุ่มผู้หญิง เยาวชน กลุ่มศาสนาและวัฒนธรรมที่หลากหลาย นักวิชาการ นักการเมือง และหน่วยงานภาครัฐเข้ามามีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง ต่อมาในปี 2566 เครือข่ายวิชาการ Peace Survey เสนอให้จัดตั้งคณะกรรมการร่วมระหว่างรัฐบาล BRN และภาคประชาสังคมเพื่อขับเคลื่อนการปรึกษาหารือสาธารณะในรูปแบบต่าง ๆ ขณะที่ Civic Women เสนอแนวทางในลักษณะใกล้เคียงกัน โดยเพิ่มเติมบทบาทของฝ่ายวิชาการในการร่วมออกแบบกระบวนการปรึกษาหารือและกำหนดประเด็นสำหรับการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน

ประเด็นที่สาม เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น

อีกหนึ่งประเด็นร่วมที่องค์กรภาคประชาสังคมหลายกลุ่มให้ความสำคัญคือการสร้างหลักประกันด้านเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น โดยเฉพาะการเปิดพื้นที่ให้ประชาชนสามารถแสดงความเห็นทางการเมือง อัตลักษณ์ และอนาคตของพื้นที่ชายแดนใต้ได้อย่างปลอดภัย ปราศจากการข่มขู่คุกคาม หรือการดำเนินคดีจากรัฐ ประเด็นดังกล่าวปรากฏในข้อเสนอของหลายองค์กร อาทิ กลุ่ม PAOW สภาประชาสังคม

ชายแดนใต้ The Patani และเครือข่ายวิชาการ Peace Survey ซึ่งต่างสะท้อนถึง ความกังวลต่อบรรยากาศของความหวาดระแวงและข้อจำกัดด้านเสรีภาพในการแสดง ความคิดเห็นในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ รายงานของกลุ่ม PAOW ซึ่งเผยแพร่ภายหลังการ รัฐประหารปี 2557 ระบุว่า นักกิจกรรมและผู้ปฏิบัติงานภาคประชาสังคมที่ทำงาน ในประเด็นอ่อนไหวหรือเกี่ยวข้องกับความขัดแย้ง มักต้องเผชิญกับการจับตา การติดตาม และถูกมองอย่างอคติ ในบางกรณียังมีการข่มขู่คุกคามจากคู่ขัดแย้ง ทั้งหน่วยงานความ มั่นคงและผู้เห็นต่างจากรัฐ ซึ่งส่งผลกระทบต่อเสรีภาพในการทำงานและการมีส่วนร่วม ทางสังคมของภาคประชาชน โดยกลุ่ม PAOW เรียกร้องให้รัฐเปิดพื้นที่ให้ภาคประชาสังคม สามารถทำงานได้อย่างปลอดภัยและเป็นอิสระ

ในทำนองเดียวกัน รายงานของสภาประชาสังคมชายแดนใต้ปี 2560 เสนอให้ รัฐคุ้มครองเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นอย่างปลอดภัย โดยปราศจากการคุกคาม สำหรับการแสดงออกทางความคิด ความเชื่อทางการเมืองภายใต้กรอบของกฎหมาย โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ ชาติพันธุ์ ศาสนาและอัตลักษณ์ ที่หลากหลายของผู้คนในพื้นที่ ขณะเดียวกัน กลุ่ม The Patani ซึ่งสมาชิกบางส่วน เคยถูกดำเนินคดีจากการรณรงค์เกี่ยวกับการทำประชามติจำลองเรื่อง “เอกราช” ในปี 2566 ได้สะท้อนถึงข้อจำกัดด้านเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นทางการเมืองในประเทศไทย โดยเฉพาะในประเด็นเกี่ยวกับสิทธิในการกำหนดเจตจำนงตนเอง ซึ่งกลุ่มมองว่ายังคงเป็น ประเด็นที่ไม่สามารถอภิปรายได้อย่างเปิดเผยและปลอดภัยในสังคมไทย

ข้อเสนอจากองค์กรภาคประชาสังคมเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า การคุ้มครองเสรีภาพ ในการแสดงความคิดเห็นและการเปิดพื้นที่ทางการเมืองที่ปลอดภัยถือเป็นเงื่อนไข พื้นฐานสำคัญของกระบวนการสันติภาพ เพราะจะช่วยให้ผู้คนจากหลากหลายกลุ่ม มีความมั่นใจในการเข้ามามีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างเต็มที่ เพื่อร่วมกัน แสวงหาทางออกทางการเมืองโดยผ่านกระบวนการสันติภาพ

ประเด็นที่สี่ การสื่อสารเกี่ยวกับกระบวนการสันติภาพต่อสาธารณะ

อีกหนึ่งประเด็นร่วมที่ได้รับการกล่าวถึงจากหลายองค์กรประชาสังคมคือ ความจำเป็นในการพัฒนาการสื่อสารสาธารณะเกี่ยวกับกระบวนการสันติภาพ เพื่อสร้างความเข้าใจ การรับรู้และการมีส่วนร่วมของประชาชนในวงกว้าง ประเด็นนี้ปรากฏในข้อเสนอของหลายกลุ่ม อาทิ กลุ่ม PAOW กลุ่ม IPP เครือข่ายเยาวชนและกลุ่มเยาวชนชาวพุทธ กลุ่มนักทอสันติภาพ The Patani และเครือข่ายวิชาการ Peace Survey

กลุ่ม PAOW ได้เสนอว่าสื่อมวลชนควรนำเสนอข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับสถานการณ์ชายแดนใต้และการพูดคุยสันติภาพอย่างเป็นกลางและรอบด้าน ในทำนองเดียวกัน เครือข่ายเยาวชนและกลุ่มเยาวชนชาวพุทธเสนอให้รัฐบาลกำหนดนโยบายส่งเสริมให้สื่อกระแสหลักจัดสรรพื้นที่และเวลาในการนำเสนอประเด็นเกี่ยวกับสถานการณ์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ รวมถึงความคืบหน้าของกระบวนการสันติภาพให้มากขึ้น ด้านกลุ่มนักทอสันติภาพเสนอให้คณะพูดคุยสันติสุขฝ่ายรัฐให้ความสำคัญกับการสื่อสารสาธารณะและการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการสันติภาพเพื่อลดช่องว่างการสื่อสารเรื่องการพูดคุยสันติภาพ ขณะเดียวกัน The Patani เสนอให้ BRN เพิ่มการสื่อสารกับประชาชนในพื้นที่และพัฒนายุทธศาสตร์การสื่อสารขององค์กรต่อประชาคมระหว่างประเทศ เพื่อสร้างความเข้าใจต่อจุดยืนและเป้าหมายของขบวนการในมิติต่าง ๆ

ข้อเสนอเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า การสร้างการรับรู้ ความเข้าใจและการสนับสนุนต่อกระบวนการสันติภาพในระดับสาธารณะเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จของกระบวนการสันติภาพ หากประชาชนบางส่วนรู้สึกว่าจะตนไม่ได้รับข้อมูลข่าวสาร ไม่สามารถเข้าถึงกระบวนการ หรือไม่มีโอกาสแสดงความคิดเห็นต่อแนวทางและข้อตกลงที่กำลังจะเกิดขึ้น ก็อาจนำไปสู่ความไม่ไว้วางใจและเกิดปฏิกิริยาต่อต้าน อาจส่งผลกระทบต่อความชอบธรรมและเป็นอุปสรรคต่อการขับเคลื่อนกระบวนการสันติภาพได้

อย่างไรก็ดี ยังมีอีกหลายประเด็นที่ผู้คนในสังคมยังคงมีจุดยืนและความคิดเห็นที่แตกต่างกัน ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการสันติภาพ โดยเฉพาะการปรึกษาหารือสาธารณะ เพื่อเปิดพื้นที่ให้มีการรับฟังมุมมองที่แตกต่าง รวมถึงการแสวงหาจุดร่วมระหว่างกลุ่มคนที่มีความคิด อุดมการณ์ ภูมิหลังทางสังคม และวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ มีประเด็นที่มีความเห็นแตกต่างอย่างสำคัญอย่างน้อย 3 ประเด็น

ประเด็นที่ 1 รูปแบบการปกครองที่เหมาะสมสำหรับพื้นที่

อาจกล่าวได้ว่า องค์การภาคประชาสังคมจำนวนหนึ่งมีความเห็นร่วมกันว่าจังหวัดชายแดนภาคใต้ควรมีรูปแบบการปกครองและการบริหารจัดการพื้นที่ที่สอดคล้องกับบริบทเฉพาะของสังคมที่มีอัตลักษณ์วัฒนธรรมที่หลากหลาย อย่างไรก็ตาม รูปแบบที่เหมาะสมควรเป็นเช่นไรนั้นยังเป็นเรื่องที่มีความเห็นแตกต่างกันอย่างมาก ข้อเสนอเกี่ยวกับการปรับเปลี่ยนรูปแบบการปกครองปรากฏในงานของหลายองค์กร เช่น สภาประชาสังคมชายแดนใต้ เครือข่ายวิชาการ Peace Survey สล.3 และกลุ่มด้วยใจ โดยสภาประชาสังคมชายแดนใต้เคยจัดเวทีรับฟังความคิดเห็นจำนวน 124 เวทีในช่วงปี พ.ศ. 2555–2556 เพื่อสอบถามประชาชนเกี่ยวกับรูปแบบการปกครองที่เหมาะสมสำหรับพื้นที่ ผลการรับฟังในขณะนั้นพบว่า ประชาชนส่วนใหญ่ร้อยละ 32.2 ต้องการคงรูปแบบการบริหารที่มีอยู่เดิม ซึ่งประกอบด้วยศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) และผู้ว่าราชการจังหวัดที่มาจากการแต่งตั้ง

อย่างไรก็ตาม ผลการสำรวจของเครือข่ายวิชาการ Peace Survey ในปี 2566 สะท้อนให้เห็นถึงแนวโน้มความต้องการกระจายอำนาจที่เพิ่มมากขึ้น โดยประชาชนร้อยละ 36.8 สนับสนุนการกระจายอำนาจโดยมีโครงสร้างการปกครองที่เหมือนกับพื้นที่อื่นของประเทศ ขณะที่ร้อยละ 35.7 เห็นว่าควรมีการกระจายอำนาจผ่านรูปแบบการปกครองเฉพาะพื้นที่ภายใต้กรอบกฎหมายไทย

ด้าน สล.3 ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับ “รูปแบบการปกครองพิเศษ” ที่เปิดโอกาสให้มีการเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดในลักษณะเดียวกับกรุงเทพมหานครหรือเมืองพัทยา

รวมถึงมีข้อเสนอเรื่องการเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดและนายอำเภอ อย่างไรก็ตาม มีประชาชนบางส่วนที่ไม่เห็นด้วยกับแนวคิดดังกล่าว เนื่องจากกังวลว่าการเมืองในพื้นที่ ยังขาดความเข้มแข็ง และอาจนำไปสู่ปัญหาการซื้อเสียงหรือการครอบงำทางการเมืองของกลุ่มอิทธิพลในพื้นที่ ขณะเดียวกัน ข้อมูลจากการจัดเวทีปรึกษาหารือสาธารณะของกลุ่มด้วยใจสะท้อนว่าประชาชนจำนวนไม่น้อยต้องการเห็นการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการบริหารจัดการพื้นที่ โดยเฉพาะการเพิ่มระดับการกระจายอำนาจและความเป็นอิสระของท้องถิ่น แม้ยังไม่มีข้อเสนอที่ชัดเจนเกี่ยวกับรูปแบบการปกครองที่ต้องการก็ตาม

ในอีกด้านหนึ่ง กลุ่มชาวพุทธซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยในพื้นที่ที่มีความกังวลต่อแนวคิดเรื่องเขตปกครองตนเอง เนื่องจากเกรงว่าวิถีชีวิตของตนอาจได้รับผลกระทบ หากต้องอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐบาลท้องถิ่นในพื้นที่ซึ่งประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวมลายูมุสลิม นอกจากนี้ ยังมีข้อกังวลเกี่ยวกับความเป็นไปได้ในการนำหลักกฎหมายอิสลาม โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับคดีอาญามาใช้ในพื้นที่และผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อประชาชนที่มีได้นับถือศาสนาอิสลาม

ประเด็นเรื่องรูปแบบการปกครองซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ขณะเดียวกันก็เป็นประเด็นที่มีความละเอียดอ่อน และมีความเห็นแตกต่างหลากหลายอย่างมาก ดังนั้น การหาทางออกในประเด็นนี้จำเป็นต้องอาศัยกระบวนการพูดคุยและการปรึกษาหารือกับผู้คนจากทุกภาคส่วน ทั้งในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้และสังคมไทยโดยรวม มิใช่เป็นเรื่องที่สามารถตกลงกันได้เฉพาะระหว่างรัฐบาลและตัวแทนขบวนการที่อยู่บนโต๊ะเจรจาเท่านั้น

ประเด็นที่ 2 เรื่องอัตลักษณ์ วัฒนธรรมและ “พหุวัฒนธรรม”

ประเด็นนี้ถือเป็นหัวใจสำคัญของความขัดแย้งในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เนื่องจากเกี่ยวข้องทั้งกับความสัมพันธ์ในแนวตั้งระหว่างรัฐกับประชาชนในพื้นที่ และความสัมพันธ์

ในแนวราบระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์และศาสนาต่าง ๆ ภายในสังคมชายแดนใต้เอง ในมิติของความสัมพันธ์แนวดิ่ง รัฐไทยพยายามใช้แนวคิด “พหุวัฒนธรรม” เพื่อส่งเสริมการอยู่ร่วมกันระหว่างชาวมลายูมุสลิมกับสังคมไทยส่วนใหญ่ โดยมุ่งเน้นการอยู่ร่วมกันในฐานะส่วนหนึ่งของสังคมไทยโดยรวมมากกว่าการดำรงอยู่ในฐานะสังคมเดี่ยวของตนเอง อย่างไรก็ตาม ชาวมลายูมุสลิมจำนวนหนึ่งมองว่ารัฐยังไม่ได้แสดงออกอย่างชัดเจนถึงการยอมรับและส่งเสริมอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ภาษา และวัฒนธรรมมลายูอย่างเท่าเทียม ด้วยเหตุนี้ แนวคิดเรื่อง “พหุวัฒนธรรม” จึงถูกมองโดยคนบางส่วนว่าเป็นเพียงรูปแบบใหม่ของนโยบาย “การผสมกลมกลืน” (assimilation) ซึ่งรัฐไทยเคยใช้ในอดีตเพื่อสร้างความเป็นเอกภาพของชาติภายใต้แก่นกลางของความเป็นไทย ความรู้สึกดังกล่าวส่งผลให้ชาวมลายูมุสลิมจำนวนหนึ่งยังคงมองว่ารัฐพยายามกลืนอัตลักษณ์ของพวกเขา โดยเฉพาะการกลืนกลายผ่านระบบการศึกษา จึงเกิดข้อเรียกร้องให้รัฐยอมรับและส่งเสริมอัตลักษณ์ของคนในพื้นที่อย่างแท้จริง

ขณะเดียวกัน ประเด็นเรื่องอัตลักษณ์และการแสดงออกทางวัฒนธรรมยังส่งผลต่อความสัมพันธ์ในแนวราบระหว่างชาวมลายูมุสลิมกับกลุ่มชาติพันธุ์และศาสนาอื่น โดยเฉพาะชาวไทยพุทธในพื้นที่ ซึ่งบางส่วนมีความรู้สึกกังวลต่อการแสดงออกทางอัตลักษณ์ของชาวมลายูมุสลิม เช่น กรณีการรวมตัวของชายที่แต่งกายด้วยชุดมลายูในช่วงของการเฉลิมฉลองวันฮารีรายอในอำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี ซึ่งถูกมองจากบางฝ่ายว่าอาจสะท้อนนัยทางการเมืองหรืออัตลักษณ์ที่แยกตัวออกจากประเทศไทย ความกังวลดังกล่าวยังสะท้อนผ่านข้อเสนอของ สล.3 เช่นกัน ในขณะที่สมาชิกบางส่วนเสนอให้เพิ่มสถานะของภาษามลายูและอักษรยาวี ด้วยการยกระดับให้เป็นภาษาราชการในพื้นที่หรือเป็นภาษาราชการที่สอง แต่ผู้นำชาวพุทธบางส่วนยังไม่เห็นด้วยและยืนยันว่าภาษาไทยควรคงสถานะเป็นภาษาราชการหลักเพียงภาษาเดียว

ในอีกด้านหนึ่ง ภาคประชาสังคมบางกลุ่ม เช่น PAOW เสนอให้มีการฟื้นฟูความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนต่างศาสนาและวัฒนธรรม ซึ่งได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงจากสถานการณ์ความขัดแย้งตลอดสองทศวรรษที่ผ่านมา พร้อมทั้งเรียกร้องให้มีการส่งเสริมความเข้าใจเรื่องการอยู่ร่วมกันในสังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม แม้แนวคิดพหุวัฒนธรรมจะเป็นหลักการที่ได้รับการยอมรับในระดับสากล แต่ในบริบทจังหวัดชายแดนภาคใต้ คำคำนี้มี ความหมายที่ซับซ้อน เนื่องจากถูกเชื่อมโยงกับนโยบายการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมของรัฐในอดีต ส่งผลให้การรณรงค์หรือผลักดันแนวคิดนี้ในพื้นที่เผชิญกับความคลางแคลงสงสัย ไม่ไว้วางใจและเกิดการไม่ยอมรับจากชาวมุสลิมบางส่วน

ดังนั้น การขับเคลื่อนประเด็นนี้อาจจำเป็นต้องนำคำอื่นมาทดแทนเพื่อสร้างความยอมรับในกลุ่มชาวมุสลิม เช่น “การสานสัมพันธ์ข้ามวัฒนธรรม” หรือ “การอยู่ร่วมกันบนฐานความแตกต่าง” แทนการใช้คำว่า “พหุวัฒนธรรม” โดยตรง ทั้งนี้ จุดเริ่มต้นสำคัญคือการที่รัฐต้องแสดงออกอย่างจริงจังถึงการยอมรับและส่งเสริมอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของประชาชนทุกกลุ่มอย่างเท่าเทียม เพราะประเด็นนี้จะเป็นพื้นฐานสำคัญของการสร้างความไว้วางใจและการอยู่ร่วมกันในสังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ ความตึงเครียดที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์และวัฒนธรรมยังสะท้อนออกมาผ่านมุมมองที่แตกต่างเกี่ยวกับการจัดการศึกษาในพื้นที่ ซึ่งเป็นอีกสนามสำคัญของการต่อรองทางอัตลักษณ์และความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้

ประเด็นที่ 3 การใช้กฎหมายพิเศษในจังหวัดชายแดนภาคใต้

อีกหนึ่งประเด็นสำคัญที่ประชาชนในพื้นที่ที่มีความเห็นแตกต่างกันอย่างมากคือการบังคับใช้กฎหมายพิเศษในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ปัจจุบัน พื้นที่ดังกล่าวยังอยู่ภายใต้กฎหมายพิเศษ 3 ฉบับ ได้แก่ กฎอัยการศึก พ.ร.ก. อุกเหินฯ และ พ.ร.บ. ความมั่นคงฯ กฎอัยการศึกยังคงประกาศใช้ครอบคลุมทั้งจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส

ขณะที่ พ.ร.ก. จุกเฉินฯ ยังคงมีผลบังคับใช้ใน 18 จาก 33 อำเภอของสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2569) ส่วนในพื้นที่อีก 15 อำเภอของสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ และ 4 อำเภอของจังหวัดสงขลา ได้แก่ อำเภอนาทวี สะบ้าย้อย เทพา และจะนะ มีการใช้ พ.ร.บ. ความมั่นคงฯ อยู่

องค์กรภาคประชาสังคมจำนวนหนึ่ง โดยเฉพาะกลุ่มที่เป็นตัวแทนของชาวมุสลิมได้เรียกร้องให้มีการยกเลิกกฎหมายพิเศษ โดยเฉพาะกฎอัยการศึกและ พ.ร.ก. จุกเฉินฯ เนื่องจากมองว่ากฎหมายเหล่านี้เอื้อต่อการละเมิดสิทธิมนุษยชนในหลายรูปแบบ เช่น การควบคุมตัวโดยพลการ การซ้อมทรมาน และการปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมในกระบวนการยุติธรรม อย่างไรก็ตาม กลุ่มชาวไทยพุทธจำนวนหนึ่งกลับมีความกังวลว่าการยกเลิกกฎหมายพิเศษอาจส่งผลกระทบต่อความปลอดภัยของตน เนื่องจากยังมองว่าสถานการณ์ความมั่นคงในพื้นที่มีความเปราะบาง ด้วยเหตุนี้ การดำเนินการเกี่ยวกับการทบทวนหรือยกเลิกกฎหมายพิเศษจึงจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการปรึกษาหารือกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างรอบด้าน เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมและลดความหวาดระแวงของแต่ละฝ่าย ทั้งนี้ เพื่อหลีกเลี่ยงไม่ให้เกิดแรงต่อต้านหรือความรู้สึกไม่มั่นคงจากคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในสังคม

หนังสือเล่มนี้มีเป้าหมายสำคัญในการชี้ให้เห็นถึงข้อเสนอที่ภาคประชาสังคมได้นำเสนอในตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา เพื่อใช้เป็นฐานคิดสำหรับการออกแบบกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งผ่านกระบวนการสันติภาพ โดยเฉพาะการปรึกษาหารือสาธารณะที่คาดว่าจะปกโลกหนึ่งที่สำคัญของการพูดคุยสันติสุข/สันติภาพในชายแดนใต้

การเริ่มต้นจากประเด็นที่มีฉันทามติร่วมกันก่อน อาจช่วยสร้างความเชื่อมั่นและพลังบวกให้กับกระบวนการสันติภาพและนำไปสู่การเปิดพื้นที่พูดคุยในประเด็นที่มีความอ่อนไหวและซับซ้อนมากยิ่งขึ้นในระยะต่อไป แม้ว่ากระบวนการสันติภาพมักจะ

ต้องใช้เวลาดำเนินการนานหลายปี แต่บทเรียนจากหลายประเทศทั่วโลกสะท้อนให้เห็นว่า การยุติความขัดแย้งผ่านกระบวนการสันติภาพและการมีส่วนร่วมของประชาชนจะมีความยั่งยืนมากกว่าการใช้มาตรการทางทหารเพียงอย่างเดียว

ท้ายที่สุด กระบวนการสันติภาพมิได้หมายถึงเพียงการยุติความรุนแรงทางกายภาพเท่านั้น หากแต่เป็นกระบวนการเปลี่ยนผ่านความขัดแย้งไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ซึ่งจำเป็นต้องสร้างกลไกให้ประชาชนหลากหลายกลุ่มได้เข้ามามีส่วนร่วมให้มากที่สุด กระบวนการสันติภาพจะประสบความสำเร็จได้ จำเป็นต้องอาศัยความเข้าใจและความร่วมมือจากประชาชนทุกภาคส่วน ทั้งในจังหวัดชายแดนภาคใต้และสังคมไทยโดยรวม

เชิงอรรถ

¹ ดูคำอธิบายความเป็นมาของเครือข่ายหรือองค์กรภาคประชาสังคมทั้งหมดได้ในภาคผนวก ก. ข้อมูลองค์กรประชาสังคมที่ศึกษาวิจัย.

² คำกล่าวเปิดเป็นภาษามลายูซึ่งเผยแพร่ในเฟซบุ๊กของฮารา ซินทาโร่ นักแปลภาษามลายูชาวญี่ปุ่นในวันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2567 ดู <https://www.facebook.com/share/p/1GFycdhFoM/>

³ รายงานฉบับนี้มีสถานะเป็นรายงานของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนเพื่อพิจารณาศึกษาและเสนอแนะทางการส่งเสริมกระบวนการสร้างสันติภาพเพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ยังมิได้ผ่านการรับรองจากรัฐสภา เนื่องจากว่าได้มีการยุบสภาในวันที่ 12 ธันวาคม 2568 ก่อนที่รายงานจะเข้าสู่การพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎร อย่างไรก็ตาม มีความพยายามโดย สส. ที่เป็นอดีตกรรมการบางท่านในการผลักดันให้รายงานฉบับนี้ได้รับการรับรองโดยรัฐสภา โดยภายหลังการเลือกตั้งในเดือนกุมภาพันธ์ 2569 ซึ่งได้รัฐบาลใหม่ซึ่งนำโดยนายอนุทิน ชาญวีรกูล คณะกรรมการการกฎหมาย การยุติธรรม และสิทธิมนุษยชน สภาผู้แทนราษฎร ได้มีการตั้งคณะอนุกรรมการพิจารณาศึกษาแนะทางการส่งเสริมกระบวนการสร้างสันติภาพเพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ขึ้นในเดือนพฤษภาคม 2569 คณะอนุกรรมการชุดนี้ได้้นำรายงานของคณะกรรมการฉบับนี้มาพิจารณาอีกครั้งหนึ่งโดยมีความมุ่งหวังที่จะผลักดันให้ “ข้อสังเกต” ของคณะกรรมการเดิมรวมถึง “ข้อสังเกต” เพิ่มเติมของอนุกรรมการได้รับการรับรองโดยรัฐสภา เพื่อจะได้ส่งต่อ “ข้อสังเกต” เหล่านี้ไปยังฝ่ายบริหารและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นแนวทางในการขับเคลื่อนนโยบายในการแก้ไขปัญหาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ต่อไป

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กนกพร ชูพันธ์, ลม้าย มานะการ และพัทธ์ธีรา นาคอุไรรัตน์. (ม.ป.ป.). *เสียงที่ไม่ค่อยได้ยิน: ข้อเสนอเยาวชนพุทธกับกระบวนการสันติภาพชายแดนใต้ในวิกฤตโควิด-19*. ม.ป.ท.

ชนพล เพ็ญรัตน์ และคณะ. (2566). *เสียงแห่งจะนะ*. กรีนพีซ. <https://www.greenpeace.org/thailand/publication/28782/voice-of-chana-report/>

กลุ่มชาวพุทธรักสันติจังหวัดชายแดนภาคใต้ (2565, กรกฎาคม). *ข้อเสนอ เข้าพรรษา สันติ-ปลอดภัย สำหรับทุกคนในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้*. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2569, จาก <https://ips.psu.ac.th/index.php/th/an-agenda-for-peace-2>.

กลุ่มด้วยใจ, องค์การเครือข่ายสิทธิมนุษยชนปาตานี, และมูลนิธิसानวัฒนธรรม. (2559, มกราคม). *รายงานสถานการณ์การทรมานและการปฏิบัติที่โหดร้ายไร้มนุษยธรรมหรือย่ำยีศักดิ์ศรีในจังหวัดชายแดนใต้ ปี 2557-2558*. มูลนิธิसानวัฒนธรรม องค์การเครือข่ายสิทธิมนุษยชนปาตานี และกลุ่มด้วยใจ. <https://peaceresourcecollaborative.org/deep-south/justice-and-human-rights/torturereport>

กลุ่มด้วยใจ. (2561, 13 มกราคม). *รายงานสถานการณ์เด็กในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประจำปี 2560*. มูลนิธิความร่วมมือสันติภาพ. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2569. <https://peaceresourcecollaborative.org/deep-south/justice-and-human-rights/child-2>

กลุ่มด้วยใจ. (2562a). *การศึกษาผลกระทบต่อครอบครัวอดีตผู้ถูกควบคุมตัวจากการบังคับใช้กฎหมายพิเศษในจังหวัดชายแดนใต้*. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2569, จาก <https://ips.psu.ac.th/index.php/th/an-agenda-for-peace-2>.

- กลุ่มด้วยใจ. (2562b, กุมภาพันธ์). สถานการณ์สิทธิมนุษยชนในจังหวัดชายแดนใต้ ประเทศไทย 2561. มูลนิธิความร่วมมือสันติภาพ. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2569. <https://peaceresourcecollaborative.org/deep-south/%e0%b9%89hr-reportsouth>
- กลุ่มด้วยใจ. (2565a, กุมภาพันธ์). การสังหารนอกกระบวนการยุติธรรม. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2569, จาก <https://duayjaigroup.org/extra-judicial-killing-thai/>
- กลุ่มด้วยใจ. (2565b, 31 ธันวาคม). เพศสภาพและการกดขี่ในจังหวัดชายแดนใต้. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2569, จาก <https://duayjaigroup.org/book-gender-2022/>
- กลุ่มด้วยใจ. (2567). การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการสร้างสันติภาพในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ของประเทศไทย. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2569, จาก <https://duayjaigroup.org/enhancing-inclusivity-participant-th/>
- กลุ่มนักทอสันติภาพ. (2561). ข้อเสนอของกลุ่มนักทอสันติภาพ (กทส.) ต่อสถานการณ์ชาวพุทธในจังหวัดชายแดนภาคใต้. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2569, จาก <https://ips.psu.ac.th/index.php/th/an-agenda-for-peace-2>.
- กลุ่มนักทอสันติภาพ. (2562). รายงานเรื่อง ความรู้สึกและข้อเสนอของชาวพุทธต่อกระบวนการพูดคุยสันติภาพ/สันติสุข. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2569, จาก <https://ips.psu.ac.th/index.php/th/an-agenda-for-peace-2>.
- คณะกรรมการวิสามัญเพื่อพิจารณาศึกษาและเสนอแนวทางการส่งเสริมกระบวนการสร้างสันติภาพเพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้. (2569, มกราคม). รายงานการพิจารณาศึกษาเรื่องยุติเพื่อพิจารณาศึกษาและเสนอแนวทางการส่งเสริมกระบวนการสร้างสันติภาพเพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้. [https://web.parliament.go.th/assets/portals/228/fileups/505/files/รายงานวิสามัญ\(ปรับปรุง\)%20ฉบับเต็ม%20\(ส่งโรงพิมพ์\).pdf](https://web.parliament.go.th/assets/portals/228/fileups/505/files/รายงานวิสามัญ(ปรับปรุง)%20ฉบับเต็ม%20(ส่งโรงพิมพ์).pdf)

คณะทำงานวาระผู้หญิงชายแดนใต้. (2559, เมษายน). พื้นที่สาธารณะปลอดภัยสำหรับผู้หญิงชายแดนใต้. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2569, จาก <https://ips.psu.ac.th/index.php/th/an-agenda-for-peace-2>.

คณะทำงานวาระผู้หญิงชายแดนใต้ และ ขบวนการผู้หญิงกับการสร้างสภาวะแวดล้อมที่เอื้อต่อการกระบวนการสันติภาพ. (2561, กุมภาพันธ์). ข้อเสนอเชิงนโยบายสภาวะแวดล้อมที่หนุนเสริมสันติภาพ. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2569, จาก <https://ips.psu.ac.th/index.php/th/an-agenda-for-peace-2>.

คณะทำงานสร้างพื้นที่สันติภาพจากคนใน. (2557). เราจะทำให้กระบวนการสันติภาพเดินหน้าต่อไปได้อย่างไร?. สถาบันพระปกเกล้า. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2569. <https://peaceresourcecollaborative.org/deep-south/ppp>.

คณะประสานงานระดับพื้นที่ (สล.3). (2564, ธันวาคม). เอกสารสรุปผลการรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ ต่อกระบวนการพูดคุยเพื่อสันติสุขจังหวัดชายแดนภาคใต้. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2569, จาก <https://ips.psu.ac.th/index.php/th/an-agenda-for-peace-2>.

คณะประสานงานระดับพื้นที่ (สล.3). (2565, มกราคม). เอกสารสรุปผลการรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่อประเด็นสารัตถะ จากการพูดคุยเพื่อสันติสุขจังหวัดชายแดนภาคใต้. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2569, จาก <https://ips.psu.ac.th/index.php/th/an-agenda-for-peace-2>.

คณะพูดคุยเพื่อสันติสุขจังหวัดชายแดนภาคใต้. (2568). สันติสุขชายแดนใต้ แสงสว่างที่ปลายอุโมงค์. โอ. เอส. พริ้นติ้ง เฮาส์.

เครือข่ายชาวพุทธเพื่อสันติภาพชายแดนใต้. (2561, พฤษภาคม). ข้อเสนอเชิงนโยบายของชาวไทยพุทธ เรื่อง การอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมพหุวัฒนธรรมชายแดนใต้. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2569, จาก <https://ips.psu.ac.th/index.php/th/an-agenda-for-peace-2>.

เครือข่ายปกป้องเด็กจังหวัดชายแดนใต้. (2563, 10 มกราคม). รายงานการศึกษาโรงเรียนปลอดภัยเพื่อทุกคน *Safe School for All*. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2569, จาก <https://ips.psu.ac.th/index.php/th/an-agenda-for-peace-2>.

เครือข่ายปกป้องเด็กจังหวัดชายแดนใต้. (2566). ข้อเสนอจากเด็กและเยาวชนจากเวทีวันสิทธิเด็กสากล ครั้งที่ 9. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2569, จาก <https://ips.psu.ac.th/index.php/th/an-agenda-for-peace-2>.

เครือข่ายประชาชนเพื่อพัฒนาการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองในจังหวัดชายแดนภาคใต้, ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้, สถาบันวิจัยความขัดแย้งและความหลากหลายทางวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, คณะกรรมการภาคประชาสังคม, สภาพัฒนาการเมือง และสำนักสันติวิธีและธรรมาภิบาลสถาบันพระปกเกล้า (2554, 29 มกราคม). (ร่าง) รายงานผลการศึกษาการปกครองท้องถิ่นรูปแบบพิเศษในจังหวัดชายแดนภาคใต้ภายใต้รัฐธรรมนูญไทย: ความพยายามในการแสวงหาแนวทางการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนจากมุมมองของคนพื้นที่. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2569, จาก www.deepsouthwatch.org/node/1402

เครือข่ายผู้นำศาสนา นักวิชาการ ภาคประชาสังคมปัตตานี/จังหวัดชายแดนภาคใต้. (2566). ข้อเสนอกระบวนการสันติภาพ. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2569, จาก <https://ips.psu.ac.th/index.php/th/an-agenda-for-peace-2>.

เครือข่ายผู้หญิงภาคประชาสังคมเพื่อสันติภาพชายแดนใต้ (Civic Women). (2566, 28 กุมภาพันธ์). ข้อเสนอของ Civic Women ในโอกาสครบรอบ 10 ปี ของกระบวนการพูดคุยสันติภาพ. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2569, จาก <https://ips.psu.ac.th/index.php/th/an-agenda-for-peace-2>.

เครือข่ายผู้หญิงภาคประชาสังคมเพื่อสันติภาพชายแดนใต้ (Civic Women) และคณะ (2566, พฤศจิกายน). ข้อเสนอว่าด้วยสตรี สันติภาพและความมั่นคงในชายแดนใต้. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2569, จาก <https://ips.psu.ac.th/index.php/th/an-agenda-for-peace-2>.

เครือข่ายผู้หญิงภาคประชาสังคมเพื่อสันติภาพชายแดนใต้ (Civic Women), คณะทำงาน
วาระผู้หญิงชายแดนใต้ (Peace Agenda of Women-PAOW) และ UN Women.
(2562). *เวทีพบพรรคการเมือง ครั้งที่ 2 วาระผู้หญิงชายแดนใต้สู่พรรคการเมือง
เนื่องในวันสตรีสากล 2562*. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2569, จาก [https://ips.psu.
ac.th/index.php/th/an-agenda-for-peace-2](https://ips.psu.ac.th/index.php/th/an-agenda-for-peace-2).

เครือข่ายวิชาการ Peace Survey. (2562). 7 ข้อเสนอประชาชนสู่นโยบายชายแดนใต้/
ปาตานี. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2569, จาก [https://peaceresourcecollaborative.
org/wp-content/uploads/2019/11/peace_survey_recommendation_
2019_th.pdf](https://peaceresourcecollaborative.org/wp-content/uploads/2019/11/peace_survey_recommendation_2019_th.pdf)

เครือข่ายวิชาการ Peace Survey. (2566, 22 กันยายน). เอกสารประกอบการแถลงผล
การสำรวจความคิดเห็นของประชาชนต่อกระบวนการสันติภาพจังหวัดชายแดน
ภาคใต้ ครั้งที่ 7. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2569, จาก [https://cscd.psu.ac.th/
th/node/536](https://cscd.psu.ac.th/th/node/536).

ฐิตินบ โกลนนิมิ. (2556, 27 กุมภาพันธ์). “ภาคประชาสังคม” ไร้อำนาจต่อรองใน
กระบวนการสันติภาพชายแดนใต้/ปาตานี?, *ไทยพีบีเอส-The Active*. [https://
theactive.thaibps.or.th/read/civil-peace-process](https://theactive.thaibps.or.th/read/civil-peace-process).

ดิชิลลา พุทธสาระพันธ์. (2567, 18 กุมภาพันธ์). *เปิดแผน JCPP แก้ปัญหาความไม่สงบ
3 จว.ชายแดนใต้*. Facebook. สืบค้น 7 พฤษภาคม 2569, จาก [https://www.
facebook.com/share/p/14ibVq3GtsP/](https://www.facebook.com/share/p/14ibVq3GtsP/)

ทีมงานเลขานุการคณะพูดคุยเพื่อสันติสุข จขต. (ชุดเดิม). (2562) *กระบวนการพูดคุย
เพื่อสันติสุขจขต.: ความท้าทายของการต่อสู้ทางความคิดตามแนวทางสันติวิธีใน
ทัศนะของผู้ปฏิบัติงานจริง (ห้วงปี 2558–2561) (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. บริษัท เมจิก
แอนด์ พิคเชลเว็คส์ สตูดิโอ จำกัด. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2569, จาก [https://
peaceresourcecollaborative.org/deep-south/peacedialogue](https://peaceresourcecollaborative.org/deep-south/peacedialogue).

- นครปัตตานี...ทางออกในวาระ 6 ปีไฟใต้? (2552, 1 ธันวาคม). สماعมนักข่าว
นักหนังสือพิมพ์แห่งประเทศไทย. [https://tja.or.th/view/activities/
ratchadamnoen-talk/2536](https://tja.or.th/view/activities/ratchadamnoen-talk/2536).
- ปีอาร์เอ็นเผยเอกสารสำคัญ ‘ความริเริ่มเบอร์ลิน’ กรอบการพูดคุยสันติภาพกับฝ่ายไทย.
(2565, 1 พฤศจิกายน). ประชาไท. [https://prachatai.com/journal/2022/
11/101213](https://prachatai.com/journal/2022/11/101213)
- บุษยมาส อิศดุลย์. (ม.ป.ป.). *สรุปรวบรวมประเด็นข้อเรียกร้องหรือความต้องการ
จากชาวไทยพุทธในพื้นที่นครยะลา กลุ่มพุทธบ้านบุญเต็มและกลุ่มชาวพุทธ
คนยะลาเรารักในหลวง*. ม.ป.ท.
- ประเวศ วะสี. (2550, 27 กุมภาพันธ์). นายกรัฐมนตรีกับการสร้างความเป็นเอกภาพ
ในยุทธศาสตร์ดับไฟใต้, กรุงเทพฯธุรกิจ.
- ปาตานี โน้ต. (2567, 24 กุมภาพันธ์). *เรารู้อะไรบ้างจากร่าง JCPP หรือโรดแมปสันติภาพ
(1)*. Facebook. สืบค้น 7 พฤษภาคม 2569, จาก [https://www.facebook.com/
share/p/1LbdwAvMen/](https://www.facebook.com/share/p/1LbdwAvMen/).
- แปดกลุ่มเครือข่ายองค์กรภาคประชาสังคม. (2562, 12 มีนาคม). ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย
ต่อพรรคการเมืองเพื่อสันติภาพชายแดนภาคใต้. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2569,
จาก <https://ips.psu.ac.th/index.php/th/an-agenda-for-peace-2>.
- เพิ่มศักดิ์ มกราริรมย์ และคณะ. (2557). *ข้อเสนอต่อประชาชนและภาคประชาสังคม
เพื่อขับเคลื่อนยุทธศาสตร์แก้ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติในสามจังหวัดชายแดน
ภาคใต้*. นครปฐม: สถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ฟาอิก กระระสี. (2566). *เครือข่ายปกป้องเด็กจังหวัดชายแดนใต้ Child Protection
Network (CPN)*. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2569, จาก [https://ips.psu.ac.th/
index.php/th/an-agenda-for-peace-2](https://ips.psu.ac.th/index.php/th/an-agenda-for-peace-2).
- มติสภา 293 ต่อ 119 โหวตหนุน อนุทิน นั่งนายกฯ อีกสมัย. (2569, 19 มีนาคม).
บีบีซีไทย. <https://www.bbc.com/thai/articles/cm2r28emjr1o>.

มูฮัมหมัด ตือราแม. (2568, 11 ธันวาคม). โฆษก BRN เปิดแนวคิด “End State” สร้างสันติภาพ แห้ร์อำนาจชายแดนใต้-ปาตานี. *ประชาไท*. <https://prachatai.com/journal/2025/12/115875>.

รุ่งรวี เณลิมศรีภิญโญรัช. (2557). *เส้นทางกระบวนการสันติภาพปาตานี*. สถาบันสันติศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ โครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งและการมีส่วนร่วมในภาคใต้ของประเทศไทย (STEP).

รอมฎอน ปันจอร์. (2556). *เลือกอนาคต : บทสังเคราะห์การพิจารณาทางเลือกเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในเวทีนโยบายสาธารณะ “ชายแดนใต้จัดการตนเอง.”* สำนักงานประสานการพัฒนาสังคมสุขภาวะ, สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ. วารสาร. (2568, 11 ธันวาคม). เพจ *Info Rundingan BRN* เผยคลิปลั้่มภาษณ์ “ดร.นิมะ” โฆษกคณะพูดคุยบิอาร์เอ็น. สืบค้น 28 เมษายน 2569. <https://www.facebook.com/share/p/1Bkb9XTvAQ/>.

สมช.ตั้ง “ฐันต์ สุวรรณานนท์” นั่งหัวหน้าคณะพูดคุยสันติสุขชายแดนใต้. (2569, 23 เมษายน). *ไทยพีบีเอส*. <https://www.thaipbs.or.th/news/content/504976>

สภาประชาสังคมชายแดนใต้. (2556, 24 มีนาคม). *แถลงการณ์สภาประชาสังคมชายแดนใต้ ฉบับที่ 9/2556 เรื่อง ข้อเสนอต่อกระบวนการสันติภาพในจังหวัดชายแดนภาคใต้*. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2569, จาก <https://ips.psu.ac.th/index.php/th/an-agenda-for-peace-2>.

สภาประชาสังคมชายแดนใต้. (2560, 18 มีนาคม). *พื้นที่การเมือง: การสร้างสันติภาพในพื้นที่กลางที่เปิดกว้าง, ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์สันติภาพชายแดนใต้/ปาตานี 2017*. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2569, จาก <https://ips.psu.ac.th/index.php/th/an-agenda-for-peace-2>.

สภาประชาสังคมชายแดนใต้. (2562). *สมัชชาสุขภาพเฉพาะประเด็นว่าด้วยการพัฒนาสุขภาวะในพื้นที่พหุวัฒนธรรมชายแดนใต้ พ.ศ. 2562: สันติภาพ การพัฒนาความยุติธรรม*. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2569, จาก <https://ips.psu.ac.th/index.php/th/an-agenda-for-peace-2>.

สมาคมฟ้าใสส่งเสริมสุขภาพเด็กและเยาวชน, สมาคมเด็กและเยาวชนเพื่อสันติภาพชายแดนใต้, IPP Youth, และเยาวชนไทยพุทธ. (2567, มกราคม 20). ข้อเสนอจากเด็กและเยาวชน ต่อคณะกรรมการวิสามัญเพื่อพิจารณาศึกษาและเสนอแนวทางการส่งเสริมกระบวนการสร้างสันติภาพเพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ สภาผู้แทนราษฎร. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2569, จาก <https://ips.psu.ac.th/index.php/th/an-agenda-for-peace-2>.

สมาคมร่วมสร้างชุมชนศรัทธา กัมปงตักวา. (2561). ประมวลข้อแลกเปลี่ยนของเครือข่ายชุมชนศรัทธา กัมปงตักวา จังหวัดชายแดนใต้ต่อทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างสันติภาพ. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2569, จาก <https://ips.psu.ac.th/index.php/th/an-agenda-for-peace-2>.

สมาคมร่วมสร้างชุมชนศรัทธา กัมปงตักวา และสถาบันสันติศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (2566, 28 พฤศจิกายน). ข้อเสนอเชิงกระบวนการสันติภาพที่ครอบคลุม: การปรึกษาหารือสาธารณะจากข้างล่าง. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2569, จาก <https://ips.psu.ac.th/index.php/th/an-agenda-for-peace-2>.

สมาคมร่วมสร้างชุมชนศรัทธา กัมปงตักวา, สถาบันสันติศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, สภาประชาสังคมชายแดนใต้, เครือข่ายวิชาการ Peace Survey, และสมัชชาประชาสังคมเพื่อสันติภาพ SAMA SAMA. (2566, 5 พฤศจิกายน). เอกสารประมวลความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากงานเสวนา “ปรึกษาหารือประชาชน: จะเอาอย่างไรกับกระบวนการสันติภาพ. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2569, จาก <https://ips.psu.ac.th/index.php/th/an-agenda-for-peace-2>.

สุรชาติ บำรุงสุข. (2567, 24 ตุลาคม). BRN หลัง JCPP! จุดเปลี่ยนสถานการณ์ใต้. มติชนรายสัปดาห์. https://www.matichon.co.th/weekly/column/article_780646.

สำนักงานการศึกษาเอกชนและสภาประชาสังคม. (2559, พฤศจิกายน). *ผลการศึกษาการประชุมเชิงปฏิบัติการ 12 เวที: ความหวัง ความกังวล และการหนุนเสริมกระบวนการสันติภาพสำหรับครูผู้สอนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามจังหวัดชายแดนใต้*. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2569, จาก <https://ips.psu.ac.th/index.php/th/an-agenda-for-peace-2>.

สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรีและสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2569, เมษายน). *นายอนุทิน ชาญวีรกูล นายกรัฐมนตรีแถลงต่อรัฐสภา*. สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา.

สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. *ผลการประชุมคณะกรรมการบริหารสถานการณ์ฉุกเฉิน ครั้งที่ 2/2569*. สืบค้น 8 พฤษภาคม 2569, จาก https://resolution.soc.go.th/?prep_id=415292.

ศูนย์ข่าวภาคใต้. (2566, 28 พฤศจิกายน) 10 ปี 4 คณะ - ไฟใต้ยังไม่หยุดปะทะ สันติสุขยังห่างไกล?. สำนักข่าวอิศรา. <https://www.isranews.org/article/south-news/south-slide/124207-peacetalkttt.html>.

ศูนย์ข่าวภาคใต้. (2567, 24 กุมภาพันธ์). ‘สุรชาติ’ เตือนคณะพูดคุยฯ ‘อ่อนหัด-ยอมจำนน’. สำนักข่าวอิศรา. <https://www.isranews.org/article/south-slide/126557-surachartchatchai.html>

ศูนย์ข่าวภาคใต้. (2568a, 6 มกราคม). ‘ภูมิธรรม’ สั่งร้อยยุทธศาสตร์ดับไฟใต้ - ตั้งคณะพูดคุยฯ - ลั่น ม.ค.ต้องจบ. สำนักข่าวอิศรา. <https://www.isranews.org/article/south-news/south-slide/134720-policesaiburidied.html>

ศูนย์ข่าวภาคใต้. (2568b, 2 ตุลาคม). รัฐบาล 4 เดือนตั้ง “พล.อ.สมศักดิ์ รุ่งสิตา” นั่งหัวหน้าคณะพูดคุยฯ. สำนักข่าวอิศรา. <https://www.isranews.org/article/south-news/south-slide/142013-peacedialoguepanelnew.html>

‘เศรษฐกิจ’ เซ็นตั้งพลเรือนนั่งหัวหน้าคณะพูดคุยสันติสุขชายแดนใต้. (2566, 27 พฤศจิกายน). *กรุงเทพธุรกิจ*. <https://www.bangkokbiznews.com/politics/1100867?utm>.

อิทธิพลมืด-ผลประโยชน์ชายแดนใต้ “เบื้องหลังสังคายนา” สส.กมลศักดิ์. (2569, 27 เมษายน). *ไทยพีบีเอส*. <https://www.thaipbs.or.th/news/content/505157>.

ภาษาอังกฤษและมลายู

Abu Hafez Al-Hakim. (2015, May 26) *What is Mara Patani?*. Deep South Watch. <https://deepsouthwatch.org/en/node/7211>.

Berghof Foundation. (2022). *On negotiating peace: A compilation of strategic frameworks – Based on the perspectives of resistance and liberation movements*. Berghof Foundation.

Centre for Peace and Conflict Studies & The Patani. (2019). *The freedom to decide our future: Patani people call for a peaceful settlement*. Centre for Peace and Conflict Studies. Retrieved 8 May 2026 from <https://ips.psu.ac.th/index.php/th/an-agenda-for-peace-2>.

Boonpunth, Kayanee, Rolls, I. (2016). The Role of Civil Society in Peace building in Southern Thailand. *Journal of Public Affairs*, 16(4), 376–383.

Boonpunth, Kayanee C., Saheem, Niwadee. (2022). Roles of Civil Society in Peacebuilding in Southeast Asia: The Case Studies of Mindanao, Aceh, and Southernmost Thailand. *Asian Affairs: An American Review*, 49(2), 88–112.

Chalermripinyorat, Rungrawee. (2019). The shifting battleground: Peace dialogue in Thailand’s Malay-Muslim South. In M. J. Montesano, T. Chong, and M. Heng (Ed.) *After the Coup: The National Council for Peace and Order Era and the Future of Thailand* (pp. 140–169). ISEAS–Yusof Ishak Institute.

- Chalermripinyorat, Rungrawee. (2023). Thailand. *Counter Terrorist Trends and Analyses*, 15(1),30–34.
- Chambers, P. (2019) The Tragedy of Conflict Irresolution: Peace Dialogue in Southernmost Thailand under Military Rule. *Asian International Studies Review*, 20(1), 25–52.
- Duay Jai Group. (2022). *Private Islamic schools and conflict in Thailand's southern border provinces*.
- Jabatan Penerangan. (2023, May 4). *Pernyataan Khusus Jabatan Penerangan BRN Terkait Proses Perundingan Damai BRN-RTG* [Special Statement of the BRN Information Department Related to the BRN-RTG Peace Negotiation Process {Video}]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=8Jvlw9hrf0M>.
- Jensehaugen, J., Lidén, K. & Bramsen, I. (2022). *At the gates to peace: Mediators as gatekeepers* (PRIO Policy Brief No.1, 2022). Peace Research Institute Oslo. <https://www.prio.org/publications/13059>.
- Joshi, M. & Wallensteen, P. (Eds.). (2018). *Understanding quality peace: Peacebuilding after civil war*. Routledge.
- Lederach, J. P. & Appleby R. S. (2010). Strategic peacebuilding: An overview. In D. Philpott & G.F. Powers (Eds.), *Strategies of peace: Transforming conflict in a violent world*. (pp. 19–44). Oxford University Press.
- Lederach, J. P. (1997). *Building peace: Sustainable reconciliation in divided societies*. United States Institute of Peace.
- Nilsson, D. (2012). Anchoring the peace: Civil society actors in peace accords and durable peace, *International Interactions*. 38(2), 243-266, <https://doi.org/10.1080/03050629.2012.659139>.

- Nilsson, D., Svensson, I., Teixeira, B. M., Lorenzo, L. M. & Ruus, A. (2020). In the streets and at the table: Civil society coordination during peace negotiations. *International Negotiation*, 25, 225–251. doi:10.1163/15718069-25131241.
- Paffenholz, T. (2014). Civil society and peace negotiations: Beyond the inclusion-exclusion dichotomy. *Negotiation Journal*, 30(1), 69-91. <https://doi.org/10.1111/nejo.12046>.
- Paffenholz, T. (2015, December). Civil society and peacebuilding. In S. Gruener & M. Hald. *Development Dialogue – Inclusive peace building: Recognized but not realized*. 63, 108-118. https://www.daghammarskjold.se/wp-content/uploads/2015/12/DD63_DHF_final_web.pdf.
- Paffenholz, T. (2018). Is civil society needed for quality peace? In M. Joshi, & P. Wallensteen (Eds.), *Understanding quality peace: Peacebuilding after civil war* (pp. 163-177). Routledge.
- Paffenholz, T., Ross, N., Dixon, S., Shluchter, A., & True, J. (2015). *Making women count – not just counting women: Assessing women’s inclusion and influence on peace negotiations*. UN Women. https://wps.unwomen.org/pdf/research/Making_Women_Count.pdf.
- Schirch, L. (2004). *The little book of strategic peacebuilding: A vision and framework for peace with justice*. Good Books.
- The Patani (2022, January 13). [Press release]. Retrieved 8 May 2026 from <https://ips.psu.ac.th/index.php/th/an-agenda-for-peace-2>.

- The Patani. (2023, December 14). *Thailand's reputation took a nosedive after police file on Tak Bai massacre gone missing*. [Press release]. Retrieved 8 May 2026 from <https://ips.psu.ac.th/index.php/th/an-agenda-for-peace-2>.
- United Nations Secretary-General. (2012). *Peacebuilding in the aftermath of conflict: Report of the Secretary-General* (UN Doc. A/67/499-S/2012/746). United Nations. https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_2012_746.pdf
- United Nations General Assembly. (2016). *Resolution adopted by the General Assembly on 27 April 2016 (A/RES/70/262)*. United Nations. <https://peacemaker.un.org/sites/default/files/document/files/2023/04/ares70262.pdf>.
- United Nations Security Council. (2016, April 27). *Resolution 2282 (S/RES/2282)*. [https://docs.un.org/en/S/RES/2282\(2016\)](https://docs.un.org/en/S/RES/2282(2016))
- United Nations. (2023). *Our Common Agenda: Policy brief 9 –A new agenda for peace*. <https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/our-common-agenda-policy-brief-new-agenda-for-peace-en.pdf>
- UN Women. (2025, December 17). *Thailand launches its first National Action Plan on Women, Peace and Security*. <https://asiapacific.unwomen.org/en/stories/press-release/2026/01/thailand-launches-its-first-national-action-plan-on-women-peace-and-security>.

ภาคผนวก ก.

ข้อมูลองค์กรประชาสังคมที่ศึกษาวิจัย

รายชื่อและคำอธิบายกลุ่ม/เครือข่ายองค์กรประชาสังคมที่โครงการวิจัยนี้ทำการศึกษา
17 กลุ่ม/เครือข่าย (เรียงตามลำดับอักษร)

1. กลุ่มชาวพุทธรักสันติจังหวัดชายแดนภาคใต้

กลุ่มชาวพุทธรักสันติจังหวัดชายแดนภาคใต้ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2563 โดยเป็นการรวมตัวกันแบบเครือข่ายอย่างหลวม ๆ ของนักกิจกรรมชาวพุทธที่ทำงานขับเคลื่อนประเด็นการสร้างสันติภาพ กิจกรรมที่สำคัญของกลุ่มคือการยื่นข้อเสนอ “เข้าพรรษาสันติ-ปลอดภัย” สำหรับทุกคนในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้” ให้กับผู้แทนคณะพูดคุยฝ่ายไทย และกลุ่ม BRN เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2565 นอกจากนี้ สมาชิกของกลุ่มได้มีบทบาทสำคัญในการผลักดันข้อเสนอกับการสื่อสารเกี่ยวกับการสร้างสันติภาพ โดยเฉพาะประเด็นความหวังใจของชุมชนคนพุทธในพื้นที่ ทั้งนี้ กลุ่มยังได้พูดคุยผ่านช่องทางไม่เป็นทางการกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในความขัดแย้ง ทั้งภาครัฐและฝ่ายผู้เห็นต่างจากรัฐ

2. กลุ่มด้วยใจ

กลุ่มด้วยใจก่อตั้งขึ้นในปีพ.ศ. 2553 เป็นองค์กรไม่แสวงหากำไรที่มุ่งทำงานเพื่อปกป้องและส่งเสริมสิทธิมนุษยชนและสันติภาพในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยเฉพาะในจังหวัดปัตตานี กลุ่มด้วยใจได้จดทะเบียนเป็น “สมาคมด้วยใจเพื่อการช่วยเหลือด้านมนุษยธรรม” เมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม พ.ศ. 2567 สมาคมให้ความช่วยเหลือแก่บุคคลที่ได้รับผลกระทบจากความไม่สงบที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและทำงานเพื่อป้องกันการละเมิดสิทธิมนุษยชน โดยเน้นที่ชนกลุ่มน้อยและกลุ่มเปราะบาง รวมถึงสตรี ผู้สูงอายุ และผู้พิการ สมาคมมุ่งมั่นที่จะส่งเสริมสันติภาพโดยการส่งเสริมการจัดตั้งกลไกความมั่นคงระดับชุมชนบนพื้นฐานของหลักการคุ้มครองพลเรือนโดยไม่ใช้อาวุธ ซึ่งรวมถึงการพัฒนา

ระบบเตือนภัยล่วงหน้าและระบบตอบสนองเพื่อสร้างความมั่นใจว่าผู้อยู่อาศัยในพื้นที่ความขัดแย้งจะสามารถใช้ชีวิตได้อย่างปลอดภัยและปราศจากความรุนแรง สมาคมได้ทำกิจกรรมในหลาย ๆ มิติ ซึ่งรวมถึงการติดตามสถานการณ์สิทธิมนุษยชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ วิเคราะห์แนวโน้มความรุนแรง และให้ความช่วยเหลือผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการละเมิดสิทธิมนุษยชนและความรุนแรง รวบรวมข้อมูลและจัดทำรายงานสิทธิมนุษยชนสำหรับจังหวัดชายแดนภาคใต้ เสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในการปกป้องตนเองจากการละเมิดสิทธิมนุษยชน ดำเนินโครงการฟื้นฟูสุขภาพจิตสำหรับผู้ที่ได้รับผลกระทบจากความขัดแย้ง และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการสันติภาพ

3. กลุ่มักทอสันติภาพ

กลุ่มักทอสันติภาพตั้งขึ้นในปลายปี พ.ศ. 2558 โดยได้รับการสนับสนุนจากสถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล กระทรวงการต่างประเทศ สมาพันธ์รัฐสวิสและสถาบันความมั่นคงศึกษา ETH ซูริค โดยเป็นการรวมกลุ่มของชาวพุทธ ทั้งพระภิกษุ ภิกษุณีและฆราวาส ซึ่งส่วนใหญ่มาจากพื้นที่ชายแดนใต้ อย่างไรก็ตาม ได้มีชาวพุทธจากพื้นที่อื่นเข้าร่วมด้วย กลุ่มักทอสันติภาพเป็นพื้นที่สำหรับการแลกเปลี่ยนที่เปิดกว้าง โดยต้อนรับทั้งชาวมุสลิมและเจ้าหน้าที่รัฐ ผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความคิดและจุดยืนทางสังคมการเมืองที่หลากหลายและสามารถเข้าร่วมได้ทั้งในนามบุคคลหรือในนามองค์กร โดยไม่ผูกพันกับองค์กรต้นสังกัด กลุ่มใช้กระบวนการสานเสวนาและการดำเนินการเป็นโครงการย่อยในระดับชุมชนเป็นหลัก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติระหว่างคนกลุ่มน้อยและคนกลุ่มใหญ่ในสังคมไทย กิจกรรมส่วนใหญ่ของกลุ่มจัดขึ้นในพื้นที่ชายแดนใต้ มีการจัดกิจกรรมในกรุงเทพฯ และพื้นที่อื่น ๆ บ้างเป็นครั้งคราว นอกจากนี้ ยังมีกิจกรรมที่ชาวพุทธทั้งจากชายแดนใต้และส่วนกลางทำหน้าที่เป็นผู้เชื่อมประสาน (envoys) เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจระหว่างชาวพุทธด้วยกันเองและระหว่างชาวพุทธกับชาวมุสลิมทั้งในและนอกพื้นที่ชายแดนใต้

4. คณะทำงานวาระผู้หญิงชายแดนใต้

คณะทำงานวาระผู้หญิงชายแดนใต้ (Peace Agenda of Women, PAOW) เกิดจากการรวมตัวกันขององค์กรผู้หญิงซึ่งมีอัตลักษณ์อันหลากหลายทั้งชาวพุทธและมุสลิมในพื้นที่ชายแดนใต้ โดยเริ่มทำงานร่วมกันตั้งแต่วันที่ 28 เมษายน พ.ศ. 2558 เพื่อร่วมกันผลักดันบทบาทของผู้หญิงในการสร้างสันติภาพชายแดนใต้ การเคลื่อนไหวที่สำคัญของคณะทำงานคือการยื่นข้อเรียกร้องเรื่อง “พื้นที่สาธารณะปลอดภัย” ให้กับตัวแทนคณะพูดคุยทั้งฝ่ายรัฐและมาราปาตานีซึ่งเป็นตัวแทนคู่พูดคุยในช่วงปี พ.ศ. 2559

สมาชิกของคณะทำงานวาระผู้หญิงชายแดนใต้มี 28 องค์กร ซึ่งประกอบไปด้วย กลุ่มเซกาบู กลุ่มด้วยใจ กลุ่มเครือข่ายสตรีเสื้อเขียวชายแดนใต้ กลุ่มออมทรัพย์สัจจะสตรี เครือข่ายผู้หญิงภาคประชาสังคมเพื่อสันติภาพชายแดนใต้ (Civic Women) เครือข่ายผู้หญิงยุติความรุนแรงแสดวงสันติภาพจังหวัดชายแดนภาคใต้ เครือข่ายสตรีชายแดนใต้ เพื่อสันติภาพ เครือข่ายทรัพยากรชายแดนใต้ สมาคมร่วมสร้างชุมชนสรีทธา กัมปงตักวา เครือข่ายวิญญูชนชนจังหวัดปัตตานี เครือข่ายอาสาสมัครยุติธรรมทางเลือก เครือข่ายชาวพุทธเพื่อสันติภาพชายแดนใต้ เครือข่ายผู้หญิงธรรมาภิบาลชายแดนใต้ ชมรมข้าราชการมุสลิมะห์นราธิวาส ชมรมผู้นำมุสลิมะห์นราธิวาส มูลนิธิเพื่อการศึกษาและเยียวยาเด็กกำพร้า สมาคมผู้หญิงเพื่อสันติภาพ (We Peace) สมาคมสวัสดิการมุสลิมะห์จังหวัดยะลา สภาประชาสังคมชายแดนใต้ สถานวิจัยความขัดแย้งและความหลากหลายทางวัฒนธรรมภาคใต้ ศูนย์ฟ้าใสเครือข่ายเยาวชนจังหวัดยะลา ศูนย์ประสานงานช่วยเหลือเด็กกำพร้า ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้ ชุมชนคูหามุข เทศบาลนครยะลา เครือข่ายสตรีชาวพุทธเพื่อสันติภาพ ชมรมพุทธรักษา กลุ่มสตรีพุทธเพื่อสังคม และเครือข่ายสานเสวนาพุทธ-มุสลิม

5. คณะทำงานสร้างพื้นที่สันติภาพจากคนใน

คณะทำงานสร้างพื้นที่สันติภาพจากคนใน (Insider Peacebuilders Platform, IPP) ก่อตัวขึ้นในปี พ.ศ. 2554 ซึ่งเป็นพื้นที่กลางที่นำเอาผู้คนที่มีความรู้และทักษะทางการเมือง

ที่แตกต่างกันหลายมารวมพูดคุยกัน ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2554 ถึง 2568 ได้มีการจัด
วงแลกเปลี่ยนสนทนากันไปแล้ว 42 ครั้ง โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างความไว้วางใจ
ผ่านการเรียนรู้และการแลกเปลี่ยนร่วมกัน บุคคลผู้ที่มีบทบาทสำคัญคนหนึ่งในการสร้าง
เครือข่าย IPP คือ Dr. Norbert Ropers นักวิชาการชาวเยอรมันที่ทำงานด้านการสร้าง
สันติภาพในหลายประเทศทั่วโลก IPP วางอยู่บนฐานคิดเรื่อง “สามเหลี่ยมแห่งการสร้าง
สันติภาพ” ของนักวิชาการด้านสันติศึกษาคนสำคัญที่ชื่อ John Paul Lederach
ซึ่งได้แบ่งผู้ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสันติภาพออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ระดับที่ 1 ผู้นำระดับสูง
ระดับที่ 2 ผู้นำระดับกลาง และระดับที่ 3 ผู้นำระดับรากหญ้า ในช่วงแรก IPP เน้นการ
ทำงานที่ระดับที่ 1 และ 1.5 และต่อมาได้พัฒนาเป็นกลยุทธ์หลายระดับเพื่อดึงองค์กร
ภาคประชาสังคมเข้ามามีส่วนร่วม โดยตระหนักถึงศักยภาพขององค์กรเหล่านี้ในการ
สร้างความชอบธรรมให้กับกระบวนการสันติภาพและสร้างสะพานเชื่อมระหว่างคู่
ขัดแย้ง ปัจจุบันมูลนิธิความร่วมมือสันติภาพทำหน้าที่เป็นองค์กรขับเคลื่อนและเป็นกอง
เลขานุการให้กับวง IPP ซึ่งมีสมาชิกซึ่งเป็นตัวแทนองค์กรประชาสังคมประมาณ
120 คน

6. คณะประสานงานระดับพื้นที่ (สล.3)

คณะประสานงานระดับพื้นที่ที่เกิดขึ้นจากคำสั่งของฝ่ายบริหาร โดยอาศัยคำสั่ง
สำนักนายกรัฐมนตรีที่ 230/2557 ซึ่งกำหนดให้มีการปรับโครงสร้างกลไกการขับเคลื่อน
กระบวนการพูดคุยสันติสุขใหม่เป็น 3 ระดับ ได้แก่ (1) คณะกรรมการอำนวยการพูดคุย
เพื่อสันติสุขจังหวัดชายแดนใต้ (สล.1) ทำหน้าที่ในการกำหนดนโยบาย (2) คณะพูดคุย
สันติสุขจังหวัดชายแดนใต้ (สล.2) ทำหน้าที่เจรจากับกลุ่มผู้เห็นต่างจากรัฐ และ (3) คณะ
ประสานงานระดับพื้นที่ (สล.3) ทำหน้าที่สร้างสภาวะแวดล้อมในพื้นที่ให้เอื้อต่อกระบวนการ
พูดคุยสันติสุข โดยมี กอ.รมน. ภาค 4 เป็นหน่วยงานรับผิดชอบ ทั้งนี้ สล.3 ได้จัดเวที
รับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่อกระบวนการพูดคุยสันติสุขในหลายพื้นที่ของ
จังหวัดชายแดนภาคใต้ ต่อมา สล.3 ได้ยุติบทบาทลงภายหลังการสิ้นสุดวาระของรัฐบาล

ที่นำโดยพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา อย่างไรก็ดี ทาง กอ.รมน. ได้จัดตั้งคณะขับเคลื่อนการพูดคุยสันติสุขในระดับพื้นที่ (คพท.) ขึ้นมาแทนเพื่อทำหน้าที่จัดเวทีรับฟังความเห็นประชาชนต่อกระบวนการพูดคุยสันติสุขต่อไป

7. เครือข่ายชาวพุทธเพื่อสันติภาพชายแดนใต้

เครือข่ายชาวพุทธเพื่อสันติภาพชายแดนใต้ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2556 เครือข่ายเกิดขึ้นจากการรวมตัวของชาวไทยพุทธในจังหวัดชายแดนภาคใต้เพื่อเรียกร้องความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินและการมีส่วนร่วมในการพูดคุยสันติภาพที่เริ่มขึ้นอย่างเป็นทางการในปีเดียวกัน เดิมใช้ชื่อว่า “ชนพุทธกลุ่มน้อย” ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นเครือข่ายชาวพุทธเพื่อสันติภาพชายแดนใต้ในปี พ.ศ. 2557 โดยเครือข่ายมุ่งคลี่คลายความขัดแย้งและสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างปลอดภัยและมีศักดิ์ศรีในสังคมพหุวัฒนธรรม เป้าหมายสำคัญคือจัดทำข้อเสนอเชิงนโยบาย การปกป้องและเรียกร้องสิทธิของชาวพุทธ ซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยในพื้นที่ ตลอดจนการผลักดัน “สันติภาพของทุกคน” ที่ตั้งอยู่บนความปลอดภัย ความยุติธรรม และการเคารพความแตกต่างทางศาสนาและวัฒนธรรม เครือข่ายทำหน้าที่เป็นกระบอกเสียงของชาวพุทธในเวทีสาธารณะและเวทีสันติภาพ พร้อมทั้งส่งเสริมความเข้าใจระหว่างชาวพุทธ-มุสลิม ผ่านกิจกรรมแลกเปลี่ยนและการทำงานร่วมกันในชุมชน เพื่อลดอคติและความหวาดระแวงจากความรุนแรงที่ผ่านมา รวมถึงสนับสนุนแนวทางสันติวิธี เช่น การพูดคุยและการใช้กระบวนการยุติธรรมแทนความรุนแรง ในบริบทที่เสียงของชาวพุทธมักถูกจำกัดอยู่ในกรอบ “ความมั่นคง” เครือข่ายจึงมีบทบาทในการเปิดพื้นที่ทางเลือกให้กับผู้ที่เชื่อมั่นในสันติวิธีได้มีปากเสียงและมีส่วนร่วมในสังคม ท้ายที่สุด เครือข่ายชาวพุทธเพื่อสันติภาพชายแดนใต้เป็นภาพสะท้อนความพยายามของคนในพื้นที่ ผู้ได้รับผลกระทบจากความไม่สงบ ในการเปลี่ยนบทบาทจาก “ผู้ได้รับผลกระทบ” เป็น “ผู้ร่วมสร้างทางออก” และเป็นการยืนยันหวั่นว่าสันติภาพไม่ใช่หน้าที่ของรัฐหรือฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเท่านั้น แต่เป็นความรับผิดชอบร่วมกันของประชาชนทุกศาสนา

8. เครือข่ายปกป้องเด็กจังหวัดชายแดนใต้

เครือข่ายปกป้องเด็กจังหวัดชายแดนใต้ (Child Protection Network, CPN) เริ่มต้นจากการรวมตัวขององค์กรที่ทำงานด้านเด็กในปี พ.ศ. 2557 เนื่องจากสถานการณ์การละเมิดสิทธิเด็กในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น องค์กรทั้งในและนอกพื้นที่จึงร่วมกันจัดประชุมเป็นประจำทุก 3 เดือนเพื่อวิเคราะห์และติดตามสถานการณ์เด็กในบริบทความขัดแย้งโดยมีองค์กรเข้าร่วมอย่างต่อเนื่อง เครือข่ายได้มีการทำกิจกรรมวันสิทธิเด็กสากลร่วมกันทุกปี จากการทำกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่องได้นำไปสู่การพัฒนาความร่วมมืออย่างเป็นรูปธรรม ในปี พ.ศ. 2560 เครือข่ายได้จัดตั้งอย่างเป็นทางการในชื่อ “เครือข่ายปกป้องเด็กจังหวัดชายแดนใต้” ปัจจุบันมีสมาชิกจำนวน 22 องค์กร เครือข่ายมีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมความร่วมมือระหว่างองค์กรในการสร้างสภาวะแวดล้อมที่ปลอดภัยสำหรับเด็ก เสริมสร้างการคุ้มครองและพัฒนาเด็กในพื้นที่ รวมทั้งพัฒนาศักยภาพของเครือข่ายให้มีประสิทธิภาพในการทำงานด้านสิทธิเด็กและสนับสนุนการจัดทำรายงานสถานการณ์เพื่อผลักดันนโยบายด้านการคุ้มครองเด็กในจังหวัดชายแดนใต้

สมาชิกทั้ง 22 องค์กรประกอบด้วย 1. กลุ่มด้วยใจ 2. มูลนิธิชุมชนตาราเพื่อสิทธิมนุษยชนและการพัฒนา (NUSANTARA) 3. สมาคมฟ้าใสส่งเสริมสุขภาวะเด็กและเยาวชนชายแดนใต้ 4. องค์กรเครือข่ายสิทธิมนุษยชนปาตานี (HAP) 5. สมาคมประชาสังคมนราธิวาส 6. มูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก (มพด.) 7. ศูนย์ประสานงานวิชาการให้ความช่วยเหลือผู้ได้รับผลกระทบจากเหตุความไม่สงบจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศวชต.) จังหวัดปัตตานี 8. ศูนย์ประสานงานวิชาการให้ความช่วยเหลือผู้ได้รับผลกระทบจากเหตุความไม่สงบจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศวชต.) จังหวัดนราธิวาส 9. มูลนิธิสมานวัฒนธรรม (CRCF) 10. กลุ่มเยาวชนบ้านควน 11. สมาคมศูนย์ประสานงานช่วยเหลือเด็กกำพร้า 12. สลาดันเนเจอร์ 13. กลุ่มเสนาจูโจม 14. กลุ่มพิราบขาว 15. กลุ่มบุหงารายา 16. กลุ่มเซาญูน่า 17. ธนาคารใจอาสา 18. ครอบครัวรอยยิ้มหมู่บ้านเป็นสุข (KPS) 19. Deep South Watch/ DSJ (Deep South Journalists) 20. สมาคมสะพานปัญญา 21. สมาคมศิษย์เก่าบัณฑิตอาสา มอ. 22. สมาคมร่วมสร้างชุมชนศรัทธา กัมปงตักวา

9. เครือข่ายผู้นำศาสนา นักวิชาการ ภาคประชาสังคมปัตตานี

เครือข่ายผู้นำศาสนา นักวิชาการ ภาคประชาสังคมปัตตานีเป็นการรวมตัวกันอย่างหลวม ๆ ของผู้นำศาสนา นักวิชาการและภาคประชาสังคมที่มีความสนใจต่อกระบวนการสันติภาพ โดยมีมูลนิธิความร่วมมือสันติภาพทำหน้าที่ประสานงานสมาชิกเครือข่ายซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้นำศาสนาในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ได้มีการพบปะหารือร่วมกันหลายครั้งในช่วงปี พ.ศ. 2566 เพื่อพัฒนาข้อเสนอเชิงนโยบายเกี่ยวกับกระบวนการสันติภาพ โดยเครือข่ายได้จัดทำเอกสารข้อเสนอเชิงนโยบายจำนวน 6 หน้า ซึ่งประกอบด้วยข้อเรียกร้องต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากหลากหลายภาคส่วน ได้แก่ รัฐบาลไทย BRN ผู้นำอานวยความสะดวก ประชาคมระหว่างประเทศ ตลอดจนประชาชนและภาคประชาสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ทั้งนี้ เครือข่ายได้จัดงานเสวนาในหัวข้อ “เหลียวหลัง แลหน้า: ทิศทางและอนาคตกระบวนการสันติภาพปัตตานี/จังหวัดชายแดนภาคใต้” ซึ่งจัดขึ้นที่มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานีในวันที่ 23 ธันวาคม 2566 เพื่อแถลงข้อเสนอเชิงนโยบายนี้ต่อสาธารณชนอย่างเป็นทางการ โดยมีประชาชนเข้าร่วมงานร่วม 400 คน และมีผู้เข้าร่วมชมผ่านเพจเฟซบุ๊กของมูลนิธิความร่วมมือสันติภาพประมาณ 3,000 คน

10. เครือข่ายผู้หญิงภาคประชาสังคมเพื่อสันติภาพชายแดนใต้

เครือข่ายผู้หญิงภาคประชาสังคมเพื่อสันติภาพชายแดนใต้ (Civic Women) มีจุดเริ่มต้นจาก “กลุ่มเพื่อนครอบครัวผู้สูญเสีย” (Friend of the Victimized Family Group) ซึ่งได้ขับเคลื่อนงานช่วยเหลือและเยียวยาครอบครัวผู้ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์ความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 ต่อมาได้ก่อตั้ง “เครือข่ายผู้หญิงภาคประชาสังคมเพื่อสันติภาพชายแดนใต้” อย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2553 โดยสมาชิกประกอบไปด้วยแกนนำผู้หญิงจิตอาสาจากชุมชนและองค์กรภาคประชาสังคมหลากหลายองค์กรในพื้นที่จังหวัดชายแดนใต้ ทั้งนี้ สมาชิกของเครือข่ายประกอบด้วยผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ความไม่สงบทั้งทางตรงและทางอ้อม

เครือข่ายก่อตั้งขึ้นเพื่อร่วมกันขับเคลื่อนการสร้างสันติภาพและความสมานฉันท์ในพื้นที่ โดยมีเป้าหมายในการเสริมสร้างศักยภาพ บทบาทและการมีส่วนร่วมอย่างมีความหมายของผู้หญิงภาคประชาสังคมในการส่งเสริมสันติภาพในจังหวัดชายแดนภาคใต้

11. เครือข่าย Peace Survey

เครือข่าย Peace Survey ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2558 เป็นการทำงานร่วมกันขององค์กรเครือข่ายซึ่งมีความเป็นมาและจุดยืนทางการเมืองที่หลากหลายทั้งในและนอกพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ซึ่งมาร่วมกันทำการสำรวจความคิดเห็นเพื่อสะท้อนเสียงของประชาชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ต่อกระบวนการสันติภาพ โดยมุ่งหวังว่าจะใช้เป็นข้อมูลสำคัญประกอบการแก้ไขปัญหาความรุนแรงในชายแดนใต้ โดยได้ทำการสำรวจความคิดเห็นไปแล้วทั้งสิ้น 7 ครั้ง ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2559 ถึง 2568

ปัจจุบัน เครือข่าย Peace Survey มีสมาชิก 24 องค์กร ซึ่งประกอบด้วย สำนักสันติวิธีและธรรมาภิบาล สถาบันพระปกเกล้า สถานวิจัยความขัดแย้งและความหลากหลายทางวัฒนธรรมภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี สถาบันสันติศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ ศูนย์ศึกษาและพัฒนาการสื่อสารสันติภาพ คณะวิทยาการสื่อสาร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา สถาบันอิสลาม มหาวิทยาลัยฟาฏอนี สถาบันอิสลามและอาหรับศึกษา มหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์ สถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล คณะวิทยาการอิสลาม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี สถาบันวิจัยและพัฒนาสุขภาพภาคใต้ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล ศูนย์ความเป็นเลิศด้านคณิตศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล สภาประชาสังคม

ชายแดนใต้ ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้ ศูนย์ความร่วมมือทรัพยากรสันติภาพ ศูนย์ข่าวสารสันติภาพ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ศึกษาสันติภาพ และความขัดแย้ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศูนย์ความเป็นเลิศด้านผู้หญิงและความมั่นคงทางสังคม มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ เครือข่ายชาวพุทธเพื่อสันติภาพชายแดนใต้ สมาคมร่วมสร้างชุมชนศรัทธา ถิ่นปลอดภัยและวิทยาลัยประชาชน

12. เดอะปัตตานี

เดอะปัตตานี (The Patani) เป็นกลุ่มเคลื่อนไหวทางการเมืองที่สนับสนุนเรื่องสิทธิในการกำหนดเจตจำนงตนเองของประชาชนในดินแดนที่มีประวัติศาสตร์เกี่ยวข้องกับชาวมลายูซึ่งปัจจุบันคือจังหวัดชายแดนทางใต้ของประเทศไทย กลุ่มปัตตานีส่งเสริมการอภิปรายเชิงวิพากษ์เกี่ยวกับความขัดแย้งที่กำลังดำเนินอยู่ แนวโน้มและพลวัตระหว่างองค์กรที่มีอำนาจบังคับซึ่งได้แก่รัฐไทยและกลุ่มติดอาวุธในพื้นที่ขัดแย้ง นอกจากนี้ กลุ่มปัตตานียังสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาคมระหว่างประเทศในการมีส่วนร่วมในการแก้ไขความขัดแย้งอย่างยั่งยืน

13. แปรกลุ่มเครือข่ายองค์กรภาคประชาสังคม

แปรกลุ่มเครือข่ายองค์กรภาคประชาสังคมประกอบด้วยสภาประชาสังคมชายแดนใต้ ได้รวมตัวกันเพื่อนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อพรรคการเมืองเพื่อสันติภาพชายแดนภาคใต้ ในช่วงการเลือกตั้งทั่วไปปี พ.ศ. 2562 แปรองค์กรประกอบด้วย สภาประชาสังคมชายแดนใต้ เครือข่ายชาวพุทธเพื่อสันติภาพชายแดนใต้ กลุ่มถักทอสันติภาพ คณะทำงานวาระผู้หญิงชายแดนใต้ เครือข่ายปกป้องสิทธิเด็กจังหวัดชายแดนใต้ โครงการสร้างการมีส่วนร่วมของเด็กและชุมชนเพื่อสนับสนุนและส่งเสริมกระบวนการสันติวิธีในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โครงการรวบรวมข้อเสนอแนะจากผู้นำศาสนาอิสลามและโครงการสานเสวนานักการเมือง

14. สถาปราชสังคมาชยแดนใต้

สถาปราชสังคมาชยแดนใต้เกิดขึ้นเมื่อวันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2554 ตามมติของที่ประชุมนักพัฒนาอาวุโสและนักกิจกรรมเพื่อสังคมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ประสงค์ให้จัดตั้งเครือข่ายเพื่อทำหน้าที่เป็นองค์กรประสานงานกลางของเครือข่ายองค์กรภาคประชาสังคมเพื่อดำเนินกิจกรรมพัฒนาสังคมในพื้นที่ชายแดนใต้ โดยมีวัตถุประสงค์ในการเพิ่มศักยภาพขององค์กรภาคประชาชน/ภาคประชาสังคมและร่วมกำหนดทิศทางการแก้ปัญหาและพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้ให้เกิดสันติภาพอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ ยังมีความมุ่งหมายให้สภาเป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประสานและสนับสนุนระหว่างองค์กรที่ทำงานเพื่อสังคม ตลอดจนเพื่อสร้างพื้นที่กลางแก่ทุกภาคส่วนให้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างสันติภาพอีกด้วย

สถาปราชสังคมาชยแดนใต้มีสมาชิกทั้งสิ้น 47 องค์กร ซึ่งประกอบไปด้วย ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ชายแดนใต้ สมาคมประชาสังคมนราธิวาส สมาคมลุ่มน้ำสายบุรี สมาคมส่งเสริมสุขภาวะเด็กและเยาวชนชายแดนใต้ มูลนิธิวัฒนธรรมอิสลามภาคใต้ มูลนิธิบ้านเด็กกำพร้าปัญญาเลิศ สถาบันอิสลาม มหาวิทยาลัยฟาฏอนี ศูนย์อัลกุรอานและภาษา เครือข่ายผู้หญิงภาคประชาสังคมเพื่อสันติภาพชายแดนใต้ สมาคมร่วมสร้างชุมชนศรัทธา กัมปงตักวา มูลนิธิอิสรลอะห์มัร สมาคมยุวมุสลิมแห่งประเทศไทย เครือข่ายอาสาสมัครยุติธรรมทางเลือก สมาคมหัวใจคืนดี (กลุ่มเชาภู่นา) ศูนย์สันติวิธีชายแดนใต้ สถาบันสิทธิมนุษยชนและสันติศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล เครือข่ายชาวพุทธเพื่อสันติภาพชายแดนใต้ สมาคมเสื้อเขียวเพื่อพัฒนาชุมชนและสังคมจังหวัดยะลา สมาคมผู้หญิงเพื่อสันติภาพชายแดนใต้ สมาคมศิษย์เก่าบัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เครือข่ายวิทยุชุมชนจังหวัดชายแดนภาคใต้ สมาคมคุ้มครองผู้บริโภคจังหวัดปัตตานี กลุ่มเพื่อนเยาวชนและคนพุทธเครือข่าย สมาคมเสริมสร้างสิทธิชุมชน ชมรมพุทธรักษาจังหวัดชายแดนภาคใต้ สำนักข่าวอามาน มูลนิธิดิจิทัลเพื่อสันติภาพ เครือข่ายผู้หญิงกับภัยพิบัติจังหวัดชายแดนภาคใต้ องค์กรศูนย์อุมมุลอุณห์ไอรัก สมาคมสตรีสร้างสรรค์และพัฒนาสังคมสันติสุข สมาคมประมงพื้นบ้านชายแดนใต้ สมาคมพัฒนาสตรีและ

การช่วยเหลือเด็กกำพร้า มูลนิธิดารุสลามเพื่อเด็กกำพร้าและผู้ด้อยโอกาสจังหวัดชายแดนใต้ กลุ่มแพะแกะกระเสาะ วิสาหกิจชุมชนบ้านชาสมุนไพร่ตำบลหน้าถ้ำ เครือข่ายชุมชนท่าด่าน จังหวัดปัตตานี สมาคมคุ้มครองผู้บริโภคด้านฮาลาล สมาเภตวจังหวัดยะลา เครือข่ายประชาชนเพื่อสันติ สมาคมเพื่อสันติภาพและการพัฒนา มูลนิธิเพื่อการศึกษา โรงเรียนดาร์ลุสลามวิทยา สมาคมกอร์แห่งประเทศไทยในอุปถัมภ์ของจุฬาราชมนตรี สมาคมสะพานปัญญา มูลนิธิเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน สมาคมประมงพื้นบ้านอำเภอปะนาเระ มูลนิธิดารุสลามฟากเพื่อเด็กกำพร้า กลุ่มสิ่งแวดล้อมยี่ริงงา

15. สมาคมลุ่มน้ำสายบุรี

สมาคมลุ่มน้ำสายบุรีเริ่มก่อตั้งในปี พ.ศ. 2521 จากโครงการวิจัยและพัฒนาพื้นที่ชุ่มน้ำที่ดำเนินการโดยมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี โดยเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างนักวิชาการ นักพัฒนาในองค์กรพัฒนาเอกชนและประชาชนที่ทำงานคลุกคลีกับปัญหาสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ทะเลและชายฝั่งอ่าวปัตตานี ลุ่มน้ำปัตตานี ลุ่มน้ำสุไหงโกลิกและลุ่มน้ำสายบุรี โดยมีจุดเริ่มต้นจากการทำงานเพื่อแก้ปัญหาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะ “พื้นที่ชุ่มน้ำ” ที่ส่งผลกระทบต่อการดำรงอยู่ของวิถีชีวิตชุมชนในพื้นที่ ต่อมาได้มีการจดทะเบียนเป็น “สมาคมลุ่มน้ำสายบุรี” ในปี พ.ศ. 2556 เพื่อให้องค์กรมีสถานะเป็นนิติบุคคล โดยเน้นการทำงานด้านสิ่งแวดล้อมและสิทธิชุมชน โดยสมาคมได้มีบทบาทสำคัญในการผลักดันการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนโดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้

16. สมาคมร่วมสร้างชุมชนศรัทธา กัมปงตักวา

สมาคมร่วมสร้างชุมชนศรัทธา กัมปงตักวา ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2550 เป็นองค์กรภาคประชาสังคมที่ทำงานร่วมกับภาคประชาชนในระดับรากหญ้า โดยใช้หลักศาสนา นำการพัฒนา มีชุมชนเป็นแกนหลัก โดยมีผู้นำสำคัญ 4 เสาหลัก ได้แก่ ผู้นำศาสนา ผู้นำท้องที่ ผู้นำท้องถิ่นและผู้นำตามธรรมชาติ รวมถึงแกนนำผู้หญิงและเยาวชนเป็นกลไกในการ

ขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชน สมาคมมุ่งเน้นการสร้างชุมชนเข้มแข็งแบบพึ่งตนเอง
ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตประชาชนและบริบทของพื้นที่

17. สมัชชาประชาสังคมเพื่อสันติภาพ

สมัชชาประชาสังคมเพื่อสันติภาพ (Civil Assembly for Peace, CAP) เป็นเครือข่าย
ความร่วมมือขององค์กรภาคประชาสังคมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้/ปาตานี ซึ่งก่อตัว
ขึ้นภายใต้บริบทของความขัดแย้งยืดเยื้อที่มีลักษณะเชิงโครงสร้างและเชิงอัตลักษณ์
โดยมีเป้าหมายหลักในการส่งเสริมกระบวนการสันติภาพที่ตั้งอยู่บนฐานของการมี
ส่วนร่วมของประชาชน และการเคารพหลักสิทธิมนุษยชนสากล สมัชชาทำหน้าที่เป็น
“พื้นที่กลางทางสังคม” ที่เปิดโอกาสให้ภาคประชาชน กลุ่มเปราะบาง และผู้ได้รับ
ผลกระทบจากความรุนแรง ได้มีส่วนร่วมในการกำหนดวาระสาธารณะและสะท้อนเสียง
ของประชาชนสู่กระบวนการนโยบายและการเจรจาสันติภาพ นอกจากนี้ ยังมีบทบาท
ในการรณรงค์สร้างความตระหนักรู้เกี่ยวกับผลกระทบของความขัดแย้งของสาธารณชน
ไม่ว่าจะเป็นการสูญเสียชีวิต ทรัพย์สิน และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ นอกจากการเป็น
เครือข่ายองค์กรภาคประชาสังคม สมัชชายังทำหน้าที่เป็นกลไกทางสังคมเพื่อการเปลี่ยนผ่าน
โดยพยายามขับเคลื่อนพื้นที่ชายแดนภาคใต้/ปาตานีจากวงจรความรุนแรงไปสู่สังคม
ที่มีสันติภาพ ยุติธรรม และเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างยั่งยืน

CAP มีสมาชิก 29 องค์กร ได้แก่ องค์กรผู้หญิงปาตานี (PERWANI) มูลนิธิชุมชน
दारอเพื่อสิทธิมนุษยชนและการพัฒนา (NUSANTARA) มูลนิธิศูนย์ทนายความมุสลิม
(MAC) เครือข่ายผู้ช่วยทนายความมุสลิม (SPAN) องค์กรเครือข่ายสิทธิมนุษยชนปาตานี
(HAP) เครือข่ายเยาวชนพิทักษ์สิทธิเพื่อการพัฒนา (JAP) เครือข่ายผดุงธรรมเพื่อสันติ
(JOP) เครือข่ายสตรีปกป้องสิทธิมนุษยชนปาตานี (JAWANI) เครือข่ายส่งเสริมจริยธรรม
อิสลาม (JATI) สถาบันครูเพื่อการวิจัยระบบการศึกษานูชนดารอ (TI) เครือข่ายเยาวชน
ลุ่มน้ำสายบุรี (JALEM) Jaringan Jarum Guru Tadika (JARUM) เครือข่ายผู้ได้รับ
ผลกระทบจากกฎหมายพิเศษ (JASAD) กลุ่มนักสาธารณสุขสุขเพื่อสังคม (PHOS)

เครือข่ายเสริมสร้างและพัฒนาคุณภาพชีวิต (TEMAN) องค์กรจิตอาสาเพื่อส่งเสริมและพัฒนาสังคม (PERTAMA) สำนักสืบทอดฮารมาปาตานีเพื่อสุขภาวะชุมชน (PERSHAP) Pencinta Sejarah Patani (PSP) เครือข่ายนักธุรกิจเพื่อสังคม (SBN) เครือข่ายคนหนุ่มสาวเพื่อการเปลี่ยนแปลง (YOUTHNET) เครือข่ายปัญญาชนปาตานี (INSOUTH) กลุ่มบุหงารายาเพื่อการศึกษา (BUNGARAYA) อัดดีนการแพทย์และสาธารณสุข (AD-DIN) ศูนย์วัฒนธรรมมลายูปาตานี (BUMI) ชมรมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม (PICSEB) ศูนย์วัฒนธรรมอิสลามเพื่อการศึกษา (PUKIS) ศูนย์บูรณาการคนหนุ่มสาวเพื่อศักยภาพชุมชน (YICE) เครือข่ายนักศึกษา-เยาวชนเพื่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม และ Seni Warisan

ภาคผนวก ข. ประวัติผู้เขียนและคณะวิจัย

ผศ.ดร. รุ่งรวี เฉลิมศรีภิญโญรัช

ผศ.ดร. รุ่งรวี เฉลิมศรีภิญโญรัช เป็นอาจารย์ประจำสถาบันสันติศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (วิทยาเขตหาดใหญ่) เธอจบปริญญาเอกสาขา International, Political, and Strategic Studies จาก Australian National University ปริญญาโทสาขา Southeast Asian Studies จาก National University of Singapore และสาขา Conflict Resolution in Divided Societies จาก King's College London และจบปริญญาตรีสาขาวารสารศาสตร์จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผศ.ดร. รุ่งรวีมีความสนใจทำงานวิจัยเกี่ยวกับสถานการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ กระบวนการสันติภาพ บทบาทของภาคประชาสังคมในการสร้างสันติภาพ ศาสนาและความขัดแย้งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และการปฏิรูปภาคความมั่นคง

รัฐวิศว์ เอื้อประชนนัท

รัฐวิศว์ เอื้อประชนนัท เป็นนักปฏิบัติและนักวิชาการอิสระด้านสันติภาพและสิทธิมนุษยชน ในปัจจุบัน รัฐวิศว์เป็นผู้จัดการโครงการมูลนิธิความร่วมมือสันติภาพ ซึ่งให้การสนับสนุนกระบวนการสันติภาพและงานด้านการสร้างสันติภาพต่าง ๆ เช่น เครือข่ายของคณะทำงานสร้างพื้นที่สันติภาพจากคนใน (IPP) แนวคิดสำคัญในการทำงานและการศึกษาของเขาเกี่ยวข้องกับเรื่องความเป็นธรรมและการแปลงเปลี่ยนความขัดแย้ง โดยเขาได้ทำงานวิจัยเกี่ยวกับการปรองดองคืนดีทางการเมือง การป้องกันยับยั้งการทารุณกรรมหมู่ ผู้ลี้ภัยและการบังคับย้ายถิ่นฐานในประเทศไทย เขาสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโทด้านการศึกษาสันติภาพระหว่างประเทศ (International Peace Studies) จาก UN Mandated University for Peace ประเทศคอซอวาร์ก และปริญญาตรีด้านรัฐศาสตร์ สาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อิมรอน ชาเหาะ

อิมรอน ชาเหาะ เป็นนักเคลื่อนไหวเพื่อสันติภาพ ปัจจุบันประจำอยู่ที่สถานวิจัยความขัดแย้งและความหลากหลายทางวัฒนธรรมภาคใต้ สถาบันสันติศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี นอกจากนี้ เขายังมีตำแหน่งแห่งที่ในอีกหลากหลายองค์กรภาคประชาสังคม อาทิ ประธานกลุ่มงานสิทธิพลเมืองและประชาธิปไตย คณะกรรมการบริหารสภาประชาสังคมชายแดนใต้ อุปนายกสมาคมเพื่อสันติภาพภาคประชาชน เป็นต้น เขาสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาความขัดแย้งและสันติศึกษา สถาบันสันติศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

กอนิตะ สะรี

กอนิตะ สะรี เป็นนักเคลื่อนไหวสันติภาพในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ปัจจุบันเป็นเจ้าหน้าที่โครงการมูลนิธิความร่วมมือสันติภาพซึ่งมีบทบาทในการสนับสนุนงานวิชาการด้านกระบวนการสันติภาพ รวมถึงการสร้างและรักษาพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน เธอสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ดัชนี

ก

กฎหมายพิเศษ.....	86, 87, 88, 89, 91, 113, 122, 123, 150
กฎอัยการศึก.....	81, 87, 113, 122, 156
กรอบปฏิบัติการสำหรับกระบวนการพูดคุยสันติภาพ /PDPIF.....	28, 41, 58, 110
กระบวนการยุติธรรม.....	26, 41, 88, 89, 93, 123, 143
กลุ่มชาวพุทธรักสันติในจังหวัดชายแดนภาคใต้.....	34, 50, 54, 64, 139
กลุ่มด้วยใจ	34, 82, 83, 86, 88-93, 100, 102, 103, 105, 107, 119, 120, 139, 141, 144
กลุ่มนักทอสันติภาพ.....	34, 54, 64, 71, 84, 101, 105, 115, 118, 140, 147
กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในภาค 4 / กอ.รมน.	26, 65, 87, 142, 143
การกระจายอำนาจ.....	74, 80, 81, 83, 109, 119, 120
การกำหนดเจตจำนงตนเอง.....	68, 112, 115, 117, 147
การผ่านออกกระบวนการยุติธรรม.....	91
การซ้อมทรมาน.....	87, 88, 123
การตรวจดีเอ็นเอ.....	88, 92
การปกครองตนเอง.....	28, 29, 33
การปรึกษาหารือสาธารณะ.....	22, 25, 27, 28, 31, 34, 37, 41, 42, 45, 46, 49, 59, 60, 61, 62, 67, 72, 82, 83, 85, 88, 93, 100, 102, 103, 105, 110-112, 116, 119, 120, 123, 133
การผสมกลมกลืน.....	83, 105, 121, 122
การมีส่วนร่วมอย่างครอบคลุม.....	36, 37, 42, 43, 45, 61

การละเมิดสิทธิมนุษยชน.....	87, 88, 92, 93, 123, 139, 140
การสร้างสันติภาพอย่างมียุทธศาสตร์.....	37, 38, 39

ข

ขบวนการติดอาวุธ.....	43
ขบวนการปลดปล่อยปาตานี.....	22, 48, 49, 52, 110
ขบวนการมูจาฮิดีนอิสลามปาตานี.....	23

ค

คณะทำงานวาระผู้หญิงชายแดนใต้ / PAOW.....	34, 52, 65, 66, 69, 83, 84, 89, 90, 95, 99, 108, 115-118, 122, 141, 147
คณะทำงานสร้างพื้นที่สันติภาพจากคนใน / IPP.....	34, 55, 57, 70, 71, 141, 152
คณะประสานงานระดับพื้นที่ / สล.3	34, 53, 54, 56, 62, 71, 82, 86, 116, 119, 121, 142
ความยุติธรรมในระยะเปลี่ยนผ่าน.....	40, 45, 90
เครือข่ายชาวพุทธเพื่อสันติภาพชายแดนใต้.....	34, 50, 54, 64, 84, 105, 115, 141, 143, 147, 148
เครือข่ายปกป้องเด็กจังหวัดชายแดนใต้.....	34, 50, 64, 102, 106, 107, 144, 147
เครือข่ายผู้นำศาสนา นักวิชาการ ภาคประชาสังคมปาตานี/ จังหวัดชายแดนภาคใต้.....	34, 50, 145
เครือข่ายผู้หญิงภาคประชาสังคมเพื่อสันติภาพชายแดนใต้.....	34, 60, 61, 63, 67, 84, 92, 96, 105, 108, 141, 145, 148
เครือข่ายวิชาการ Peace Survey.....	34, 48, 49, 53, 60, 66, 67, 68, 80, 81, 87, 93, 94, 98, 101, 103, 105, 107, 115, 116, 117, 118, 119, 146

ฉ

ฉัตรชัย บางชวด.....26, 32, 51

ช

ชนกลุ่มน้อย.....43, 113, 115, 139, 143

ชาวไทยพุทธ.....121, 123, 143

ช

ชุลกิปลี ไซนัล อาปีดิน.....25

ฐ

ฐนัตถ์ สุวรรณานนท์.....30, 33, 51, 132

ด

เดอะปาตานี / The Patani.....34, 48, 49, 53, 55, 56, 60, 68, 72,
90, 96, 105, 115-118

น

นครปัตตานี.....79

แนวคิดสันติภาพที่มีคุณภาพ.....39, 40, 41

แนวร่วมปฏิวัติแห่งชาติมลายูปาตานี.....22

แนวร่วมปลดปล่อยอิสลามปาตานี.....22

ป

ประยุทธ์ จันทร์โอชา.....22, 24, 30, 143

ปัตตานีมหานคร.....74, 76

แปดกลุ่มเครือข่ายองค์กรภาคประชาสังคม.....11, 34, 80, 84, 98, 108, 147

ผ

ผู้ใกล้ชิด.....	44, 55
ผู้นำศาสนา.....	34, 36, 46, 50-52 55, 60, 62, 64, 86, 145, 147, 149
ผู้อำนวยการความสะดวก.....	22-25, 31, 41, 49, 55, 57, 63, 71,
แผนปฏิบัติการร่วมเพื่อสร้างสันติสุขแบบองค์รวม /JCPP.....	25-28, 31, 32, 41,
	58, 60, 110
แผนปฏิบัติการระดับชาติด้านสตรี สันติภาพและความมั่นคง.....	63

ฝ

ฝ่ายที่สาม.....	55, 61, 72, 111
-----------------	-----------------

พ

พระราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน / พ.ร.ก. ฉุกเฉินฯ.....	86,
	87, 88, 113, 122, 123
พระราชบัญญัติการรักษาความมั่นคงภายใน.....	86, 87, 113
พหุวัฒนธรรม.....	12, 28, 33, 82-85, 105, 106, 113, 120-122, 143
พื้นที่ปลอดภัย.....	11, 12, 13, 23, 31, 52, 54, 61, 65, 66, 72, 81, 83, 107,
	111, 115
เพศสภาพ.....	11, 63, 72, 91, 111

ม

มาเลเซีย.....	22, 24, 25, 55, 99
มิติทางเพศ.....	63, 64

ย

ยาเสพติด.....	13, 107, 108, 114
ยิ่งลักษณ์ ชินวัตร.....	22

ร

รูปแบบการปกครองที่เหมาะสม.....12, 13, 41, 74, 79, 112, 113, 119

ว

วัลลภ รักเสนาะ.....24, 25

วาระแห่งชาติ.....48-50

ศ

ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ / ศอ.บต26, 51, 65, 79, 97, 119

เศรษฐา ทวีสิน.....26, 27, 32

ส

สตรี สันติภาพและความมั่นคง.....61, 63

สภาความมั่นคงแห่งชาติ / สมช.23, 24, 26-28, 30, 32, 49, 51, 56, 57

สภาประชาสังคมชายแดนใต้.....34, 52, 53, 60, 64, 66, 70, 77, 80, 84, 87, 93,
94, 98, 99, 106, 108, 116, 117, 119, 141, 146, 147, 148

สมัชชาภาคประชาสังคมเพื่อสันติภาพ.....11, 34, 150

สมาคมร่วมสร้างชุมชนศรัทธา (กัมปงต์กาวา).....34, 49, 51, 62, 67, 88, 95, 141,
144, 147, 148, 149

สมาคมลุ่มน้ำสายบุรี.....34, 96, 148, 149

อ

องค์การระหว่างประเทศ.....24, 55, 56

อนุทิน ชาญวีรกูล.....6, 7, 27, 29, 32, 33, 51, 125

อักษรา เกิดผล.....22

อัตลักษณ์.....	11-13, 26, 29, 41, 63, 64, 66, 72, 74, 75, 79, 80, 83-86, 94, 95, 99, 104, 109, 111, 113, 114, 116, 117, 119, 120-122, 141, 150
อันवार อิบราฮิม.....	25
อานัส อับดุลเราะห์มาน.....	24
อุดมชัย ธรรมสาโรรัชต์.....	23, 24
เอกราช.....	56, 67, 117

สถาบันพระปกเกล้า

ศูนย์ราชการเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา อาคารรัฐประศาสนภักดี
ชั้น 5 ฝั่งทิศใต้ เลขที่ 120 หมู่ 3 ถนนแจ้งวัฒนะ แขวงทุ่งสองห้อง
เขตหลักสี่ กรุงเทพฯ 10210